

ACL

Nr. 2A
2014

Acta Centri Lucusiensis

Epoca
preburebistană

Romanitate și
romanizare

Revista editata de
Centrul de Studii
DacoRomanistice

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS

nr. 2A/2014

**Centrul de studii DacoRomanistice LUCUS
Timișoara**

**ISSN 2343-8266
ISSN-L 2343-8266**

<http://www.laurlucus.ro>

<https://biblioteca-digitala.ro>

Colegiul științific

<i>coordonator:</i>	prof. univ. dr. Dan Negrescu
<i>secretar:</i>	prof. univ. dr. Sergiu Drincu
<i>membri:</i>	prof. univ. dr. Ștefan Buzărnescu lect. univ. dr. Valy-Geta Ceia lect. univ. dr. Călin Timoc
<i>membru de onoare:</i>	cerc. șt. dr. Leonard Velcescu (Perpignon, Franța)

Colegiul de redacție

<i>director:</i>	Laurențiu Nistorescu
<i>secretar de redacție:</i>	Daniel Haiduc
<i>redactori:</i>	Cătălin Borangic Antuza Genescu Daniela Damian

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor aparține în mod exclusiv autorilor

Cuprins

Epoca preburebistană

Invitatul ediției: Zoe Petre _5

“Sunt greu de presupus interferențe de cult și tradiție între spațiul getic și cel elen”

Laurențiu Nistorescu 12

Cooperarea militară geto-dacică în epoca preburebistană. Dosarul Cloilios

Laurențiu Nistorescu 31

Elemente de arhitectură organizațională în societatea geto-dacică preburebistană

Romanitate și Romanizare

Leonard Velcescu 45

Arcul lui Traian de la Beneventum - 1900 de ani de la inaugurare (114-2014)

Valy Ceia 67

***Ordo et rusticitas* sau Despre romanitatea exemplară**

Călin Timoc 76

Dacii în armata romană târzie

Sorin Damian 79

Repere evenimentiale în evoluțiile de la Dunăre din secolul VII

Lecturi critice

Claudia S. Popescu 84

Un exercițiu de ficționalizare a istoriei: “Misteriile lui Zalmoxis”

Daniel Haiduc 90

Cronica cercetărilor arheologice din România - campania 2013

Valeriu D. Călărășanu 96

“Arheologia Moldovei”, numărul XXXVI

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS

Epoca preburebistană

Invitatul ediției:

Zoe Petre

„Sunt greu de presupus interferențe de cult și tradiție între spațiul getic și cel elen”

Stimată doamnă prof. emeritus Zoe Petre, se împlinesc zece ani de când ați publicat volumul „Practica nemuririi – o lectură critică a izvoarelor grecești referitoare la geți”. Parte a unei direcții de cercetare pe care v-ați fixat-o încă prin titlul tezei de doctorat „Formarea ideologiei democratice în Grecia antică”, „Practica nemuririi” a reușit două performanțe incontestabile: să readucă în epicentrul istoriografiei naționale conștiința faptului că izvoarele pe care se întemeiază cunoașterea noastră asupra substratului preroman reflectă privirea subiectivă a unei alte culturi și, respectiv, să restabilească prestigiul analizei critice a izvoarelor, metodă trecută în penumbră în ultimele două, trei decenii, sub presiunea unor curente ale arheologiei neinterpretative și a unei serii de metode inovative, legitime în sine, dar irelevante fără raportarea la textul scris. Cum apreciați că a evoluat raportul dintre metodele de cercetare a istoriei vechi, astăzi, față de generația unor Emil Condurachi sau Dionisie M. Pippidi?

Nu cred că e vorba de diferențe importante în termeni de generații, poate doar în privința unei lecturi în mai mare măsură legate de antropologie, care, în generația mea, a devenit parte integrantă a cercetării de istorie antică și arheologie. Altminteri, am încercat, tocmai, să aplic consecvent lectura critică a izvoarelor și principiile de Quellenforschung pe care le-am deprins de la maeștrii mei. Și, fiindcă ați amintit anume de doi dintre aceștia, D.M. Pippidi și Em. Condurachi, îngăduiți-mi să amintesc și eu explicit contribuțiile lor exemplare la evaluarea critică a problemelor religiei getice, mai cu seamă prin reacția lor critică la ipotezele formulate de Mircea Eliade sau Ioan Coman, în recenzii și studii apărute încă înainte sau în timpul celui de-al doilea război mondial. Amintesc astfel doar câteva: recenzia lui Pippidi la studiul consacrat de Ioan Coman lui Zalmoxis, în Revista clasică din 1943, sau notele apărute în Revue Historique du Sud-Est din 1946 și în Studii Clasice din 1972. Mai multe amănunte se găsesc în volumele publicate de tânărul meu coleg - și fost doctorand – Dan Dana, atât în limba română, Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorii despre un zeu al pretextului, (Iași, 2008), cât și la Paris în 2012, Métamorphoses de Mircea Eliade; à partir du motif de Zalmoxis.

Principala deosebire între demersul meu și cele care îl preced este de altă natură, constând, anume, în încercarea de a analiza critic întregul corpus de texte antice referitoare

la geți și la civilizația lor. Analiza tradițională, limitată în genere la câteva fragmente, poate fi înșelătoare, fiindcă riscă să creeze impresia unor informații independente una față de cealaltă. Citite ca un corpus, devine evident modul în care un autor îl copiază pe un altul, mai vechi, astfel că observăm, în esență, că ne aflăm în fața unei surse unice – pasajul celebru din Istoriile lui Herodot unde este amintită tradiția despre Zalmoxis – pe care apoi generații succesive de autori antici au prelucrat-o. Personal cred că textul lui Herodot are la rândul-i două surse distincte, o tradiție greacă mai veche despre un neam numit cu un epitet formular oarecum misterios, “cei care practică rituri de nemurire”, athanatizontes, și o alta, ceva mai recentă, care polemizează cu o povestire despre ucenicii lui Pitagora – o povestire pe care am numit-o “romanul lui Zalmoxis”.

Autorii posteriori lui Herodot au mai adăugat ici și colo câte un detaliu, rareori real, ca în cazul relatării despre Burebista la Strabon, cel mai adesea însă dezvoltând în spiritul autorului respectiv relatarea provenită de la Herodot: cel mai strălucit exemplu pentru acest procedeu rămâne pasajul din dialogul Charmides al lui Platon despre “medicii lui Zalmoxis”. Poseidonios din Apameea va fi recitat știrile despre getul Burebista, aliatul lui Pompei în luptă cu Caesar, în lumina aceleiași tradiții. În același sens, poate încă și mai categoric decât mine, pledează și teza mai tânărului meu coleg Dan Dana, expusă în volumele citate mai sus.

În completarea acestui demers, am încercat de fiecare dată să înțeleg, și să explic cititorului, de ce un autor antic sau altul vorbește despre geți în opera sa. Într-adevăr, trebuie să pornim de la faptul că, pentru un istoric, un orator sau un filozof grec care scria la Atena – sau, de ce nu, la Apameea sau la Prusa – a-i pomeni pe geți era chiar mai neașteptat decât pentru un parizian cum a fost Claude Lévi-Strauss să vorbească de triburile din jungla Amazonului. Mai neașteptat, fiindcă Lévi-Strauss era de profesie antropolog, în vreme ce Platon era filosof ateniian, iar Dion era orator din Bithynia.

Fiecare autor antic are propriile sale obiective când își scrie opera, și acestea nu sunt aproape niciodată legate de civilizația getică pe care autorul în cauză să-și propună să o evoce: Herodot e interesat de neamurile care s-au împotrivit perșilor ca precedente ale victoriei elene în războaiele medice, Platon e interesat de universalitatea și de misterul doctrinei socratice, Poseidonios – de soarta imperiilor, iar Dion Chrysostomul de prețuirea împăratului Traian. Abia după ce am deslușit acest context putem evalua gradul de veracitate al unei informații referitoare la geți, fie ea enunțată în treacăt, fie – foarte rar – consistente cu obiectivul central al operei.

Geții nu sunt o realitate familiară pentru greci, poate înafara faptului că, în Grecia metropolitană – dar mult mai puțin în restul lumii elene – mulți sclavi proveneau din aria nord-tracică. Nu sunt nici la fel de exotici ca sciții nomazi, și atunci apar tocmai ca “termen mediu”, ca paradigmă a unei civilizații liminare. Așa apare regele get Charnabon la Sofocle sau Salmoxis la Herodot. Zalmoxis continuă să fie amintit mai ales în contextul predicăției pitagoreice, ca dovadă a universalității acesteia. Altminteri, istoria geților devine interesantă doar în contextul unor războaie – de la expediția scitică a lui Dareios la cucerirea Daciei de către Traian.

Ați consacrat cel dintâi capitol al volumului „Practica nemuririi” unui personaj situat, încă, la limita dintre istorie și legendă: Charnabon, stabilind totodată și relația acestuia cu simbolul Ophiucus/Serpentarius, dar și cu câteva culte larg răspândite deopotrivă în lumea greacă și în periferia sa nordică, eminamente tracică – al Demetrei și al lui Dionysos mai ales. Existența unor astfel de ideologii culturale „transnaționale” (ghilimelele se impun, desigur) putea favoriza percepții reciproce similare ale elitelor culturale grecești și, respectiv, traco-getice?

Întâi să-mi îngăduiți o rectificare: am invocat elemente de cult al Demetrei sau ale lui Dionysos numai în legătură cu lumea elenă, pentru a explica intriga dramei lui Sofocle și cultul atic al lui Triptolemos, eroul eponim al acesteia. Nu am nici un motiv să cred că ar putea fi vorba de culte comune în sudul și nordul spațiului balcanic. Există câteva atestări ale unui cult al lui Zagreus la tracii de sud, o divinitate a naturii renăscânde care a fost obiectul unor extrapolări nejustificate, în opinia mea, în direcția cultelor dionisiace din Grecia. Dar, în ansamblu, sunt greu de presupus interferențe de cult și tradiție între spațiul getic și cel elen. În orice spațiu cultural, reprezentările și credințele religioase sunt conservatoare, și foarte greu influențabile din alte orizonturi, pentru că privesc un domeniu prin excelență legat de tradiția moștenită, precum și din cauză că imaginarul colectiv depinde în moduri foarte subtile de realitățile unei societăți și ale unei culturi anume. De exemplu, riturile și miturile grecești depind într-o măsură decisivă de modul de organizare al grecilor în poleis.

Ipoteza mea se limitează la a presupune că Sofocle aflase de undeva de existența geților și de un dinast al acestora, poate chiar numit Charnabon, de vreme ce numele acesta e perfect inteligibil în limba tracă. Dacă, acum mai bine de 100 de ani, Schoenenfeld avea dreptate, cum presupun eu, și drama Triptolemos se petrecea la curtea acestui “rege” al geților, punând în scenă confruntarea dintre pietatea lui Triptolemos, trimisul Demetrei printre muritori, și refuzul civilizației grâului cultivat încarnat de Charnabon, atunci e probabil că Sofocle știa ceva și despre practicile de nemurire ale acestui neam. Căci Triptolemos răspândea printre oameni taina inițierilor de nemurire de la Eleusis, în vreme ce Charnabon întâmpina moartea cu jubilație, amintind poate astfel de tradiția despre tracii sau geții care plâng la nașterea unui copil și se bucură la moartea unui semen.

Fără îndoială, Zalmoxis – căruia i-ați alocat cel de-al treilea capitol al volumului Dvs. – este cel mai prestigios personaj al istoriei noastre arhaice, în jurul căruia s-au

construit modele care au alunecat adesea în afara paradigmei științifice, dar care marchează și astăzi istoriografia „canonică”. În ce măsură considerați că se mai poate vorbi despre Zalmoxis ca figura centrală a unui panteon eminamente autohton sau despre o religie care să justifice eticheta „zalmoxianism”? Și, rămânând la acest subiect, nu este oarecum paradoxal faptul că, o cultură atât de raționalistă precum cea grecească a optat să-l recepteze pe Zalmoxis într-o cheie mai curând mistică, plasată în atemporal, deși o mare parte a sagăi despre eroul get se petrece chiar la ei acasă, în Ionia, iar alta, în diaspora grecească mediteraneană?

O carte, pe bună dreptate celebră încă de la apariția ei la începutul anilor '50 ai secolului trecut, rămâne cea datorată lui Eric Dodds și intitulată Grecii și Iraționalul. Grecii nu erau toți și tot timpul 'raționali', și celebritatea lui Zalmoxis se datorează exact acelor curente de gândire care valorizau iraționalul, în frunte cu pitagoreicii, care l-au influențat pe Platon și, mai târziu, pe Poseidonios din Apameea, principalul izvor al lui Strabon și Diodor din Sicilia.

Tocmai de aceea, sunt foarte rezervată în legătură cu identificarea unui cult al lui Zalmoxis dincolo de hotarele secolului al V-lea a.Chr., de când datează textul lui Herodot. Mențiunile antice despre acest personaj sunt fără excepție derivate ale acestui text, eventual cu o singură excepție, cea a numelui – poate teofor – Zalmodégikos, menționat într-o inscripție de la Histria din sec. III a.Chr. Fiecare autor care, după Herodot, îl pomenește pe Zalmoxis, o face, cum spuneam și mai sus, reluând, mai mult sau mai puțin exact, mai mult sau mai puțin direct, relatarea “părintelui istoriei” despre acest daimon al geților. Nu e vorba în niciunul dintre aceste cazuri de informații noi care să se adauge unui “dosar Zalmoxis”, ci de reinterpretări ale tradiției consemnate de Herodot.

Chiar și pentru sec. V a.Chr., e greu de afirmat că acest cult și sacrificiile umane pe care le comporta el erau un bun comun al tuturor geților; cât despre daci, nu avem de fapt nici cea mai mică dovadă literară sau arheologică pentru a presupune prezența în acest spațiu a unei divinități numite Zalmoxis. Reconstrucția unui panteon multisecular al întregii arii de cultură nord-tracică, dominat de acest personaj legendar, face parte din mitologia identitară elaborată în sec. XIX și XX în România și Bulgaria, nu din tradiția antică. De altfel și Mircea Eliade o spune explicit în studiul pe care l-a consacrat lui Zalmoxis.

Recent, G. G. Atanasov, de la Muzeul din Silistra, a publicat în revista de istorie și antropologie Stratum plus (6/2010, p. 219 – 240) un studiu care revendică pentru un complex de cinci sanctuare rupestre din sudul Dobrogei calitatea de centru de cult al lui Zalmoxis. Or, dacă e de necontestat că în peșterile din nord-estul Bulgariei se vor fi desfășurat activități de cult încă din eneolitic, după cum afirmă Atanasov, și până în sec. IV-V p.Chr., identificarea lipsită de orice ezitare cu un sanctuar al lui Zalmoxis se bazează exclusiv pe o lectură necritică a unor surse pe care autorul le cunoaște doar superficial și le combină nejustificat între ele, cu unele erori factuale care dovedesc prea puțină practică a analizei surselor scrise antice. În esență, dl. Atanasov combină textul lui Herodot despre andreon-ul lui Salmoxis cu relatarea lui Strabon despre peștera din muntele Kogaion și deduce de aici că ansamblul de peșteri de la Badialita și Kirindjik reprezintă un complex

de cult pentru Zalmoxis. Or, Herodot relatează o anecdotă al cărei decor este unul prin excelență urban, în vreme ce Strabon insistă în a sublinia izolarea în vârf de munte a marelui preot, pe care îl leagă cu totul artificial de un personaj cvasi-legendar care ar fi purtat numele de Zalmoxis.

De aceea, nu pot în niciun caz subscrie la calificarea lui Zalmoxis pe care o propuneți, de cel mai prestigios personaj al istoriei noastre arhaice. Zalmoxis nu are prea multe șanse pentru a fi un personaj istoric, și oricum nu poate fi considerat cel mai important astfel de personaj. Burebista sau Decebal îl întrec cu mult și ca istoricitate, și ca însemnătate.

Subcapitolul „Structuri ale imaginarului, structuri ale realului” reprezintă unul din rarissimele exerciții de reconstituire, cu instrumente riguroși științifice, a mediului cultural-politic de la curtea regatului de Sarmizegetusa. Ați atras atenția acolo, printre altele, asupra faptului că regii geți sunt desemnați, practic fără excepție, drept basilei (ceea ce implică o anumită structură instituțională nereductibilă la formula „uniune tribală”), dar și că postularea unei perfecte continuități într-o instituție precum cea a marelui sacerdot rămâne, totuși, doar o speculație. Cât de tributare propriei culturi organizaționale considerați că puteau fi percepțiile surselor grecești asupra elitei instituționale din lumea geto-dacică?

Într-adevăr, de când am publicat cartea și până azi nu am găsit nici un motiv pentru a considera că Dion – sau Poseidonios înaintea lui - știa mult altceva despre rolul sacerdoților geți la curtea lui Burebista înafara unui nume propriu, Dekaineos, care e forma elenizată a unui autentic nume getic (sau dacic – continui să cred că e vorba de două neamuri înrudite, dar nu identice) destul de răspândit în diverse medii sociale și după cucerirea Daciei.

Cum am încercat să demonstrez în carte, cred că în structura societății getice, poate și a dacilor, e vorba de existența unor ordine, în sensul latinescului ordo, adică acela de categorie socio-religioasă. În preajma cuceririi romane, autorii antici ne vorbesc de două asemenea ordine: pileati și comati. Cei numiți de antici pileati, care asociază, asemeni ordinului senatorial roman - sau, și mai precis poate, asemeni patricienilor de la începuturile republicii romane – capacități sacerdotale, militare și politice, și care se deosebesc inclusiv prin portul ritual al unei scufii care îi desemnează ca sacrificatori. Pe lângă aceștia, există și categoria de comati – “pletoșii” – care par a fi, cel puțin la origine, războinicii specializați, de vreme ce în întreaga arie indo-europeană pletele sunt atributul distinctiv al războinicilor.

Cât privește interpretarea acestei structuri instituționale de către scriitorii greci sau latini în spiritul propriei lor experiențe, nu m-aș aventura prea mult. Autorii antici au fost mereu mult mai sensibili la diferențele care îi despărteau de alte popoare decât la asemănări, pe care le constată aproape exclusiv când compară lumea greacă și Roma. Chiar și Herodot, pe care urmașii îl socoteau uneori philobarbaros, subliniază alteritatea radicală a civilizației geților în raport cu cea greacă, atunci când relatează despre sacrificiile umane pentru Salmoxis.

Revenind pe terenul metodologic, readuc în discuție faptul că ați apreciat, chiar cu mai multe decenii în urmă, că multe dintre conceptele puse în circulație de istoriografia marxist-leninistă sunt cu totul inadecvate și, cel mai adesea, au fost inoperante chiar de la momentul lansării. Ginta greacă, diferitele variante ale luptei de clasă sunt astfel de cazuri. Ce alte concepte frecvent utilizate și astăzi în cercetarea istoriei vechi considerați că sunt improprii?

Problematica pe care o evocați este dintre cele mai complexe, pentru că, în evaluarea contribuției pe care teoria materialist-istorică ar fi putut eventual să o aducă în cunoașterea istoriei antice se întâlnesc un număr de aporii provenind din diferite direcții de interpretare a fenomenelor din trecut. Viziunea de tradiție iluministă despre mersul ineluctabil al istoriei ca un drum către progres s-a adăugat unui naturism rudimentar, care vede în fiecare ciclu istoric faze de creștere, maturitate și declin. La rândul-le, acestea au fost absorbite într-o doctrină care preconiza ca pe o necesitate istorică imperioasă instaurarea unei societăți utopice fără clase și fără exploatare, care ar fi însemnat corolarul întregii istorii a umanității și, evident, sfârșitul acesteia. Caracterul imaginar al acestei predicății a fost cel mai important obstacol în calea adecvării sale la cercetarea istoriei, fiindcă, în clipa în care un demers critic scruta argumentația, aceasta se prăbușea. Eric Voegelin a publicat încă în anii 70 o carte, “II mito del Mondo Nuovo”, (Milano 1976) în care propunea analizarea tuturor doctrinelor totalitare nu ca filosofii, ci sub specia gnozei.

La nivelul practicilor de cercetare, s-a adăugat și simplificarea vulgarizatoare a doctrinei marxiste, datorată mai întâi lui Engels și apoi, cu asupră de măsură, lui Stalin. În România, o a treia fază, la fel de distructivă, a fost efectul transformării istoriei naționale într-un surogat de marxism, de la care a împrumutat caracterul intangibil. În fine, dar nu în ultimul rând, fetișizarea termenilor folosiți de Marx și proiectarea lor asupra realității istorice a adus mari deservicii cercetării. Pentru a da un singur exemplu cu care m-am confruntat decenii de-a rândul, definirea societăților antice drept sclavagiste a avut drept consecință o febrilă căutare a prezenței sclavilor în orice loc și în orice perioadă a antichității. și, încă și mai grav, la “descoperirea” sclavilor acolo unde nu au existat vreodată. Pentru a da doar un singur exemplu, tratarea drept sclavi a categoriei dependente de producători agricoli care poartă numele de heilotai, hiloții de la Sparta, a generat grave confuzii, câtă vreme hiloții se deosebesc radical de sclavi, având familie, un drept inalienabil de uzufruct

al pământurilor pe care le lucrează, și nefiind niciodată vânduți sau cumpărați. În schimb, sclavii propriu-ziși, așa numiți, în literatura de expresie engleză chattel-slaves, sclavii cumpărați, aceștia nu pot fi considerați de fapt o clasă, dat fiind caracterul dispersat și absența unei solidarități oricât de elementare, așa încât lupta de clasă în antichitate rămâne un concept fără substanță.

În cetățile Greciei, există – rareori, dar există – manifestări de război civil, și mult mai frecvent conflicte politice, dar acestea opun, ca și la Roma, facțiuni politice aparținând aceleiași categorii sociale privilegiate a cetățenilor cu drepturi depline, care se înfruntă, uneori violent, pentru accesul deplin la puterea politică. Aceste confruntări sunt un motor al dezvoltării instituționale în primele secole de existență a cetăților, fie că e vorba de înfruntarea dintre patricieni și plebei la Roma sau despre conflictele politice din cetățile grecești. Mai mult, așa cum am demonstrat-o încă din teza mea de doctorat, susținută în 1978, și în câteva studii care i-au dezvoltat ipotezele, ceea ce obișnuim să numim conflicte între aristocrație și demos sunt de fapt confruntări între aristocrația conservatoare și facțiuni aristocratice care atrag în bătaia politică și o parte a cetățenilor de rând. În fond, nu ar trebui să ne surprindă această situație. câtă vreme știm prea bine, chiar dacă nu o spunem, că, în Țările Române, revoluția de la 1848 a fost inițiată și condusă de reprezentanți ai boierimii mijlocii și mici. Cât despre participarea proletariatului la instaurarea așa-zisei sale dictaturi, mai bine nu mai vorbim.

Un concept care mi-ar fi stânjenit masiv demersul de cercetare dacă l-aș fi luat în serios este cel de suprastructură. Imaginea unei societăți etajate ca un tort Dobosch, cu glazura sa de idei și forme culturale, poate distruge orice cercetare serioasă și a servit mult prea mult drept alibi pentru tratarea superficială a fenomenelor culturale ca un apendice neglijabil al “adevăratei” istorii, fie ea politică sau economică și socială. Am considerat mereu că fenomenele zise culturale sunt integrate în țesătura definitorie a vieții sociale, la care participă activ. E imposibil să înțelegem dinamica unei societăți dacă nu luăm în seamă și imaginarul acesteia.

Laurențiu Nistorescu

Cooperarea militară geto-dacică în epoca preburebistană. Dosarul Cloilios¹

Analiza pertinentă și contextualizată a izvoarelor literare, precum și coroborarea acestora cu tabloul general al descoperirilor arheologice și elementele logico-istorice, pe care am desfășurat-o în precedentele trei articole consacrate problematicii geto-dacice din secolul preburebistan², ne-au permis să observăm că societatea geto-dacică se afla, în perioada domniilor regilor Rubobostes și Oroles, într-un stadiu de dezvoltare instituțională eminamente statală, întru totul compatibilă cu celelalte organizații politico-juridice din vecinătatea traco-elenistică. În decursul a mai puțin de un sfert de secol³, regatul vest-dacic traversează o perioadă de consolidare care justifică pe deplin formula *incrementa Dacorum* atribuită de Trogus Pompeius via Iustinus, reușind să se manifeste ca un factor de putere regională capabil să concureze polii de origine celtică din vecinătate (în primul rând a grupării celtice tiso-mureșene, în soluție, dar și a scordiscilor, care-și pierd statutul de hegemon pentru zona de nord a fluviului), să dezvolte relații economice cu vecinătatea apropiată, dar și cu lumea romană (proces certificat atât de pătrunderea semnificativă a monedei romane în spațiul dacic, cât și de emiterea de monedă proprie de către grupările politice autohtone), dar mai ales să mobilizeze resurse majore pentru apropierea unui amplu spațiu geografic – bazinul Mureșului mijlociu – în care va iniția un proces de reorganizare habitațională și social-economică ce va continua, în generațiile viitoare, cu configurarea centrului eminamente urban (implicit militar, industrial și sacerdotal) al Sarmizegetusei. La rândul său, regatul getic face dovada, sub conducerea lui Oroles, că se află într-o nouă perioadă de ascensiune, care încheie intermezzo-ul generat de invazia celtică din veacul anterior⁴: regatul lui Oroles reușește atât să-și mobilizeze forțele armate împotriva dublei campanii bastarne (în a doua campanie raportând o victorie care pune

1 Studiu cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cod contract POSDRU/159/1.5/S/140863 – Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice, Rețea de cercetare multiregională (CCPE)

2 Ne referim la articolele *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea militară daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles (I)* (Nistorescu 2010), *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles (II)* (Nistorescu 2013-a) și *Geția în epoca lui Oroles* (Nistorescu 2013-b)

3 Este vorba, riguros, de al doilea și al treilea deceniu al secolului II î.Hr., interval care include și cele două confruntări militare dintre bastarni și geții lui Oroles: din 189 î.Hr. și, respectiv, 175/174 î.Hr.

4 Etapele acestui proces de reafirmare a suveranității getice în bazinul Dunării de Jos pot fi jalonate cu mai multă precizie, grație epigrafelor histriene care-i menționează pe Zalmodegikos și Rhemaxos, predecesorii lui Oroles la conducerea regatului

capăt tendințelor hegemonice bastarne în regiune⁵), cât și să se manifeste ca putere regională, așa cum o dovedesc, pe de o parte, măsurile de precauție luate de Macedonia lui Filip al V-lea pentru securizarea frontierei de pe Haemus din anul 181 î.Hr., iar pe de alta, tutela exercitată asupra regatului vecin și înrudit al dacilor occidentali⁶.

Capacitatea de mobilizare militară pe teren lung, succesiunea de ambasade străine care tranzitează teritoriile geto-dacice, implicările frontale în problemele regionale ș.a.m.d. consonează pe deplin cu tabloul revelat de cercetarea arheologică: în epoca dominată de tandemul Rubobostes-Oroles (firește, incluzându-i aici pe predecesorii și succesorii lor imediați), în spațiul geto-dac se consolidează sau își fac acum apariția zeci de centre protourbane, multe dintre ele fortificate și înzestrate cu instituții sacerdotiale vizibile (templele), se manifestă o viață economică al cărei vârf de lance este etapa de apogeu a monetăriei autohtone, dobândesc contur și urbanitate centrele politice de la Sargedava și Sarmizegetusa etc. – toate acestea atestând existența unor așezăminte politico-instituționale care întrunesc toate caracteristicile statalității: o relație de proprietate exclusivă (suveranitate) cu teritoriul, o putere politică centralizată și acceptată ca legitimă atât de propria populație, cât și de elitele entităților etno-politice vecine, respectiv, o specializare în exercitarea sarcinilor publice reglementată prin instituții. Este de la sine înțeles că asemenea construcții politico-instituționale nu apar din senin și nu dispar peste noapte. Evenimentele anului 168 î.Hr., an de cumpănă pentru întregul spațiu balcanic, asupra căruia se declanșează îndelungatul proces de integrare în lumea romană, vor demonstra nu doar că problema dispariției, rapide sau lente, nu poate fi formulată cu privire la structurile statale ale geților și dacilor, ci și că, dimpotrivă, avem de-a face cu o continuare a procesului de consolidare instituțională, care va pregăti terenul pentru unificarea săvârșită sub sigla lui Deceneu și Burebista.

Orientul elenistic după înfrângerea Cartaginei

Victoria lui Scipio Africanul în bătălia de la Zama pecetluiește soarta Cartaginei punice, care va dispărea din istorie două generații mai târziu⁷. Dar conflictul de peste șase decenii cu Cartagina, care a adus pentru zece ani cea mai mare armată de invazie pe care o va cunoaște Italia înaintea căderii Imperiului de Apus – cea în fruntea căreia s-a aflat temutul Hannibal – va lăsa o puternică amprentă și asupra Romei însăși. Două dintre dimensiunile acestei amprente ne atrag atenția în mod special: transformarea, în

5 Desigur, contextul politic regional are și el o contribuție majoră în acest sens. Subliniem însă faptul că, după respingerea combinată de către dardani și geți a bastarnilor din iarna 175/174 î.Hr., această grupare nu se mai manifestă militar, de-a lungul veacului următor, decât ca forțe auxiliare ale unui alt inițiator militar: în entourage-ul armatelor lui Mithridates și, apoi Burebista (la începutul secolului I î.Hr.), respectiv, în asociere cu trupele lui Dicoemes (o generație mai târziu), pentru ca, ulterior, să mai fie menționați doar ca grupare minoră, asupra căreia romanii își vor institui autoritatea fără mari complicații.

6 Aceasta este semnificația prezenței unui contingent de luptători daci în oastea getică a lui Oroles, în ambele confruntări cu bastarnii.

7 Mai precis, în anul 146 î.Hr., când cetatea este distrusă, iar teritoriul său este transformat în provincie romană

următoarele două generații, dintr-o cetate-stat⁸ într-o societate-stat⁹ și, poate mai vizibil, adoptarea, sub imperiul experienței „Hannibal ante portas”, a doctrinei de politică externă a „expansiunii profilactice”¹⁰, care va marca următoarele trei secole de evoluție a statului roman. Această Romă reconfigurată se va trezi antrenată – de altfel, încă din timpul războaielor punico, prin jocul alianțelor la care au recurs cele două tabere¹¹ – într-o confruntare multiseclară cu o lume în raport cu care manifestase până atunci (și o va mai face multă vreme, în termeni doar formal estompați) o anumită obediență culturală: *commonwealth*-ul elenistic¹². Fără a fi, fie și doar în plan formal, cauza sa, refugiarea lui Hannibal în Asia Minor va dobândi valoare de simbol motivațional pentru angajarea frontală a Romei într-un război de civilizație care se va încheia abia în timpul domniei împăratului Hadrian.

Propagarea în Orientul elenistic a confruntării dintre Roma și Cartagina se desfășoară în cascadă, orice nou actor și nouă confruntare generând reacții și re poziționări de amplitudine superioară. Astfel, în anul 200 î.Hr. se redeschide războiul dintre Roma și Macedonia, după ce curtea de la Pella intervenise militar pentru a-și fideliza Tracia. Doi ani mai târziu, Liga Acheeană se alătură taberei romane, iar peste alți trei ani, trupele siriene ale lui Antioch al III-lea se implică în conflict, încercând să-și adjudece Tracia în detrimentul Macedoniei¹³. Intervenția siriană se repetă și în 194 î.Hr., contribuind la slăbirea regatului

8 Până la intrarea în competiție cu Cartagina, Roma a unificat Peninsula Italică aproape exclusiv prin politici de forță (cuceriri armate în primul rând), statul roman dobândind astfel arhitectura unei ierarhii de entități etno-politice aflate sub hegemonia orașului-stat Roma. Expresie juridică directă a acestui tip de arhitectură statală, cetățenia romană a fost elaborată și a funcționat multă vreme ca un instrument de preservare transgenerațională a privilegiilor locuitorilor originari ai cetății și a descendenților lor, chiar și atunci când erau colonizați în alte zone.

9 Procesul va culmina cu așa-numitul „război al aliaților” italicei din anii 91-88 î.Hr. care (după gestul proclamării unui stat italic distinct de Roma și cu o capitală diferită) impune aproape o egalizare a statutului între cetățenia romană și „semicetățenia” italică, fapt cu consecințe majore în ceea ce privește reconfigurarea liniilor de segmentare ale corpului social-politic. Dar debutul acestui proces este de căutat în oarecum paradoxala solidaritate pe care o manifestă, în timpul campaniei de zece ani a lui Hannibal în Italia, practic toate entitățile cucerite de Roma, uneori cu doar una sau două generații mai devreme – cu notabila excepție a cetății Capua și gestul, explicabil însă prin contextul militar, celor 12 colonii latine care refuză în 209 î.Hr. să ofere noi contingente Romei.

10 Intervențiile Romei dincolo de teritoriul său suveran vor fi făcute de acum încolo în primul rând în scopul prevenirii unei noi situații de criză de securitate a statului, implicit și pentru a rezolva tensiunile de frontieră prin internalizarea vecinătăților și, astfel, aducerea lor sub imperiul legii proprii – în vreme ce interesele economice și ideologice directe trec în planul secund, opțiune care explică larga toleranță cultural-religioasă și practica integrării elitelor cucerite în propriile elite, pe care le va manifesta Republica Târzie și Imperiul.

11 Macedonia intră în conflict cu Roma în 215 î.Hr., ca efect al tratatului dintre Filip al V-lea și Hannibal, Roma însăși își stabilește primele capete de pod în Orientul elenistic prin alianțe-ripostă (precum cea cu Aetolia din 212 î.Hr.).

12 Considerăm necesar să semnalăm, prin utilizarea acestui termen, că ansamblul de state constituite pe structurile Imperiului Persano-Macedonean constituiau nu doar un univers cultural comun, ci și o rețea organizațională cu un grad ridicat de omogenitate, care-și reglementa concurențialitatea internă (fără a exclude conflictul armat) printr-un set amplu de instrumente: alianțe matrimoniale, sacerdoții și loji comune, arbitraje, tratate multilaterale, etaloane monetare alinate etc.. Aceste instrumente, alături de calitatea de state succesoare ale unui același imperiu, precum și absența unui centru politic cu atributele suzeranității și, respectiv, nivelul ridicat de interdependențe politice și economice, similare *commonwealth*-urilor contemporane, ne îndreptățesc să insistăm în folosirea conceptului.

13 Acest conflict prezintă un interes deosebit pentru istoria geto-dacilor, pentru că starea de beligeranță conduce la blocarea Strâmtoarelor, implicit la o criză economică în coloniile grecești din Pontul Stâng, care

de Tylis, care se va prăbuși în anul următor. În același an, Liga Acheeană se angajează în război cu Sparta, iar în 190 î.Hr., Macedonia încheie pace cu Roma, acceptând statutul de vasal (client), în schimbul implicării Romei împotriva Siriei. Campania romană din Asia Mică, din anul următor, este sprijinită de Macedonia lui Filip al V-lea, dar Tracia, ieșită temporar de sub tutela Pellei, ia partea Siriei și hărțuiește trupele consulului roman Manlius Vulso. Intervenția romană în Asia Mică declanșează războaie locale între Pergam și Bithynia (din 187 până în 184 î.Hr.), între Pergam și confederația tectosagă (în 184 î.Hr.), între Bithynia și Regatul Pontului (din 182 până în 179 î.Hr.)¹⁴, respectiv, între Rhodos, sprijinit de Pergam, și Lycia (în 181 î.Hr.), precum și o serie de defecțiuni în cadrul Ligii Acheene (care se confruntă în 183 î.Hr. cu secesionismul Lacedaemoniei și Messenei). Roma însăși continuă să fie angajată pe mai multe fronturi, cel împotriva istrianilor din nordul Adriaticii, din 178-177 î.Hr., repercutându-se într-un fel sau altul, de-a lungul Dunării¹⁵ - unde operațiunea de securizare a frontierei de pe Haemus, pe care regele Filip al V-lea al Macedoniei o conduce personal în 181 î.Hr., sugerează că geții dispuneau de un potențial militar demn de luat în seamă¹⁶. Sfârșitul violent al unor lideri politici și militari din regiune face și el parte din acest tablou: în 187 î.Hr. dispăre Antioch al III-lea; în 183 î.Hr., simultan cu moartea strategului Philopoemen, are loc sinuciderea lui Hannibal; în anul următor moare Prusias I; în 180 î.Hr. este executat de către tatăl său prințul Demetrios al Macedoniei, iar Ptolemeu al V-lea Epiphanes al Egiptului este asasinat; în 179 î.Hr., după ce pregătise terenul pentru o treia confruntare armată cu Roma, moare Filip al V-lea; în 177 î.Hr. se sinucide, sub asediu roman, regele istrian Aepulo; în anul următor dispăre Cleopatra I Syra a Egiptului, iar peste încă un an este asasinat Seleucos al V-lea.

Conferința de la Pella: contextul și urmările

Ca și Roma, care unificase în jurul său Peninsula Italică, Macedonia era, în acel moment factorul hegemon al Peninsulei Balcanice¹⁷: Tracia, o mare parte a Greciei, Epirul și mai multe grupări ale ilirilor și tracilor autonomi se aflau sub controlul de facto al curții de la Pella, deși într-o arhitectură de putere de o consistență net inferioară celei italo-romane. Totuși, spre deosebire de situația din Italia, în regiunea balcanică se mai aflau suficiente grupări etno-politice asupra cărora regalitatea macedoneană nu exercita nici un control și de care, totodată, nu putea să nu țină cont în politicile sale. Aceste diferențe au fost bine puse în evidență de campania bastarnilor lui Clondicus, din anii 179-175 î.Hr.,

sunt forțate să-și intensifice relațiile cu regatele getic și vest-dacic.

14 Acest conflict se transformă cu rapiditate într-un veritabil război circumpontic, prin angajarea în luptă, de o parte sau de alta, a Cappadociei, Armeniei, Sarmăției și a mai multor orașe grecești, amplele perturbări ale circuitelor comerciale consacrate resimțindu-se, din nou, în spațiul geto-dacic. Campania bastarnilor și aliaților lor, de sub conducerea lui Clondicus, este, de asemenea, un efect secundar al războiului circumpontic.

15 Faptul este indirect confirmat și de mențiunea lui Trogus Pompeius via Iustinus (*Epitoma*, prolegomena XXXII), care-i amintește în aceeași frază pe istriani, tectosagi și dacii lui Rubobostes.

16 Prezumția este confirmată de succesiunea de ambasade romane și macedonene care îi au ca destinatari pe geți sau le traversează teritoriile în anii 172, 171 și 168 î.Hr.

17 Poziția hegemonică a Macedoniei în Balcani era, la acea dată istoricizată, ea având ca punct de plecare așa-numitul „imperiul macedonean” făurit de Filip al II-lea și Alexandru cel Mare, iar mai apoi fiind reconfigurată în epoca diadohilor

campanie care a constituit, de altfel, antecamera noului conflict dintre Roma și Macedonia.

În anul 179 î.Hr., la cererea insistentă a regelui Filip al V-lea, care pregătea o nouă ofensivă împotriva Romei, în teritoriile carpo-bastarne¹⁸ din nordul gurilor Dunării este formată o uriașă armată sub siglă bastarnă, care numără la momentul punerii sale în mișcare către sudul Dunării mult peste 40.000 de luptători¹⁹. Această armată este obligată să evite ruta directă care i-ar conduce spre teritoriul de regroupare (ținuturile controlate de scordisci), în pofida costurilor suplimentare majore pe care le implică ruta ocolitoare prin sudul Munților Haemus, pentru a limita la maximum confruntările cu geții lui Oroles²⁰; chiar și așa, o confruntare armată importantă cu aceștia are loc, iar armata sub siglă bastarnă, deși victorioasă, va înregistra întârzieri²¹ și va continua să fie hărțuită pe drumul ei prin Tracia de contingente ale aristocrației tracice ostile alianței dintre regele Cotiso și Macedonia. Semnificativ mai redusă decât prevăzuseră aranjamentele inițiale, oastea condusă de generalul bastarn Clondicus își va îndeplini însă misiunea cu relativ succes, instituind, cu largul concurs al macedonenilor și scordiscilor, un climat de teroare în Dardania – care, însă, nu face altceva decât să consolideze statutul de mediator al Romei în regiune.

Am readus în atenție acest episod atât datorită faptului că el constituie contextul în care se clarifică raporturile dintre forțele reprezentate la conferința de la Pella, din 171 î.Hr., cât și pentru că el pune în evidență, cu claritate, câteva aspecte esențiale ale realităților din extremitatea nordică a Peninsulei Balcanice. Astfel, observăm că forța militară bastarnă este supusă, prin angajarea sa în evenimentele din anii 179-175 î.Hr., unei puternice erodări: abandonată de celelalte grupări din aria de rezidență (nordul moldo-basarabeian),

18 Atragem atenția că așezarea bastarnilor în teritoriile din nordul moldo-basarabeian s-a făcut fără dislocarea, de altminteri imposibilă, a populației care ocupa anterior aceste teritorii, explicit desemnată de izvoarele literare antice sub numele de carpi, informație ce corespunde întru totul profilului cultural traco-getic identificat de cercetările arheologice pe teritoriul ulterior ocupat de purtătorii culturii Poienești-Lukașevka. Coexistența pe același areal a carpilor și bastarnilor este certificată de geografia Ptolemeu și Strabon (*Geografia* VII, 3, 2 - unde consemnează explicit amestecul lor cu tracii de dincolo de Istru), dar și de faptul că, după treptata diluare a hegemoniei bastarne din regiune, carpii reapar în lumina izvoarelor exact pe aceleași teritorii. Așa stând lucrurile, suntem obligați să apreciem că, cel puțin în prima parte a campaniei, o mare parte a efectivelor puse în mișcare erau formate din carpi, respectiv, să prezumăm că tocmai componenta carpică este cea care decide să se întoarcă acasă, după incidentul de la Donuca – corpul militar aflat sub comanda lui Clondicus, care-și continuă acțiunea, manifestându-se apoi (și fiind tratat de ceilalți actori politico-militari ai evenimentelor) ca eminent bastarn.

19 Înaintarea armatei lui Clondicus este jalonată de mai multe conflicte în care suntem obligați să presupunem că a înregistrat importante pierderi de efective: prima bătălie cu oastea lui Oroles (Iustinus, *Epitome* XXXII, 3, 16), hărțuirile din timpul traversării teritoriului Traciei (Titus Livius, 40, 58) și, mai ales dezastruoasa bătălie de la Muntele Donuca (Titus Livius, 40, 58), în urma căreia o însemnată parte a contingentelor decid să se întoarcă în teritoriile de plecare. În pofida acestor pierderi, corpul militar care ajunge în Dardania, sub comanda lui Clondicus, continuă să numere circa 30.000 de luptători, efectiv cu ajutorul căruia bastarnii reușesc să se mențină ca factor de agresiune militară neîntreruptă timp de patru ani. În aceste condiții, apreciem că efectivele inițiale ale armatei de intervenție numărau mult peste 40.000 de oameni, dacă nu chiar dublul contingentelor cu care Clondicus se va angaja în operațiunile din Dardania.

20 Detaliul întărește interpretarea potrivit căreia operațiunea de securizare pe care Filip al V-lea o efectuează în Munții Haemus, cu doar doi ani mai devreme, era îndreptată explicit împotriva geților.

21 Întârzierea se va dovedi decisivă, pentru că, între timp, comanditarul acțiunii, regele Filip al V-lea, moare, iar garanțiile date de succesorul său, Perseus, că Macedonia își va îndeplini angajamentele luate nu sunt considerate satisfăcătoare de componenta nebastarnă a armatei de intervenție, care decide să facă drumul înapoi.

oastea lui Clondicus se subțiază într-un război de uzură, este în final înfrântă de dardani²² și de geții lui Oroles²³ și este apoi concediată de curtea regală macedoneană²⁴, sub presiunile Romei, astfel că absența cu desăvârșire a bastarnilor de la conferința de la Pella apare ca o consecință întru totul logică a epuizării temporare a potențialului lor militar²⁵. Întâmplările anilor 179-175 î.Hr. mai pun în evidență un fapt ce nu mai poate fi contestat: în această perioadă, la nordul Munților Haemus și, în sens mai larg, în bazinul carpato-danubian, regatul geților se afirma din nou ca o putere regională, reconsolidată după șocul invaziei celtice din anul 279 î.Hr.²⁶. Prezența, în tot acest răstimp, a unui contingent de daci în armata lui Oroles ne indică un fapt neglijat până acum în istoriografia noastră, pe care sperăm că l-am pus în evidență în studiile noastre anterioare: faptul că dacii și geții cooperau politico-militar cu cel puțin un secol înainte de uniunea săvârșită sub Burebista și Deceneu, cei dintâi având la acea epocă statutul de vasali ai geților. După cum vom vedea, nici geții nu se vor număra printre forțele reprezentate la conferința de la Pella; ei vor fi însă cooptați ulterior în evenimente, într-o formulă care va pune în evidență faptul că aveau un statut distinct în ecuația politico-militară a regiunii.

Desfășurată la palatul regal, sub președinția lui Perseus, conferința de la Pella, din 171 î.Hr., nu a constituit manifestarea unei noi inițiative beligerante macedonene, ci răspunsul la inițiativa Romei de a redeschide conflictul²⁷. Evenimentul, care ne-a fost descris cu destul de multă acuratețe de Titus Livius²⁸, a constituit instrumentul politic pentru realizarea celei mai largi coaliții contrapuse Romei de către *commonwealth*-ul

22 Titus Livius XLI, 19, 11. Sursa menționează explicit că dardanii capturează tabăra cu familiile luptătorilor bastarni, înainte de a respinge restul oastei peste Dunăre, fapt care ne îndreptățește să ne întrebăm ce soartă a avut comandantul Clondicus însuși.

23 Iustinus, *Epitome* XXXII, 3, 16, dar și Orosius 4, 20, 34-35. Cea de-a doua confruntare a lui Oroles cu bastarnii are loc în timpul tentativei armatei decimate a bastarnilor de a-și consolida efectivele cu noi contingente din nordul Dunării, tentativă zădărnicită de intervenția getică. Ne atrage atenția faptul că descrierea acestei înfrângeri de la Orosius (care menționează că operațiunea bastarnă se face la instigarea lui Perseus – o distincție de mare utilitate cronologică, întrucât prima intervenție bastarnă avusese loc la inițiativa lui Filip al V-lea) se face în aproape aceiași termeni ca descrierea înfrângerii lui Zopyrion din 331 î.Hr., ceea ce pare indice o similitudine de tactici și împrejurări.

24 Atitudinea curții de la Pella față de bastarni este radical schimbată față de momentul debutului negocierilor cu aceștia, din 182 î.Hr., când regele Filip al V-lea accepta o prințesă bastarnă ca posibilă soție pentru succesorul desemnat Perseus (Plutarh, *Phyrrros*, 26, 6, Titus Livius XL, 5, 10). Dar în anul 178 î.Hr., Perseus se căsătorește cu principesa Laodice, fiica lui Seleucos al IV-lea (Titus Livius XLII, 12, 3 și Polybius 25, 4, 8), ceea ce indică limpede o reorientare de alianțe și cel puțin o trecere în plan secund a acordului cu bastarnii.

25 Ca un argument suplimentar al faptului că bastarnii deveniseră indezirabili pentru curtea de la Pella în 171 î.Hr., trebuie să luăm în calcul și faptul că implicarea bastarnilor în sudul Dunării tulburase relațiile cu tracii lui Cotiso, care era pentru planurile macedonene un aliat incomparabil mai important.

26 Avem de-a face, de altfel, cu o reconsolidare care se produce treptat, fiind jalonată de domniile lui Zalmodegikos (care, la jumătatea secolului III î.Hr., are deja capacitatea de a controla cursul Dunării și a pericita astfel comerțul Histriei pe fluviu), respectiv Rhemaxos (care controlează teritorii largi pe ambele maluri ale Dunării și este acceptat, datorită puterii sale militare, ca protector al tuturor cetăților din Pontul Stâng, chiar în generația anterioară lui Oroles) – ambele contexte scoțând din discuție o eventuală autoritate a „regatului de la Tylis” (Tracia Chersonesului, factor politico-militar aflat în disoluție accelerată între anii 212 și 193 î.Hr.) la nord de Haemus.

27 Derrow 2008

28 Titus Livius XLII, 51

elenistic, anterior declanșării conflictului tutelat de Mithridates. În afara Mecedoniei²⁹, la conferință au mai fost reprezentate Tracia lui Cotiso³⁰, formațiunile trace autonome ale Paioniei, Sinthiei și Parstrymoniei³¹, Creta³² și alte formațiuni grecești minore (Agria, Laecedemonia, Aetolia și Beoția)³³, la care se adăugau 2.000 de luptători gali³⁴. Așa cum semnalăm mai sus, bastarnii sunt o absență notabilă de la acest consiliu de război, fapt care pune sub semnul îndoielii identificarea, făcută tot de Titus Livius, cu Clondicus a comandantului celor 20.000 de luptători care vor veni în vara anului 168 î.Hr., de la Dunăre, pe câmpul de luptă de la Pydna, dar vor refuza să se angajeze în luptă. Lipsesc, după cum am precizat, și geții, fapt care are de asemenea o explicație plauzibilă: cu doar un an mai devreme, o ambasadă romană călătorise la bastarni, trecând pe la geți³⁵, fapt care era deja de natură să creeze suspiciuni în tabăra macedoneană cu privire la disponibilitatea acestor forțe de a se angaja într-un război de partea sa. La conferința de la Pella nu participă însă nici reprezentanții regatului illir al lui Genthius, nici cei ai Epirului mollossian – aceste formațiuni vor fi ulterior cooptate de Macedonia în tabăra sa, pe baza primelor victorii înregistrate în confruntarea cu Roma. Rămân, de asemenea, neangajate în conflict (pe toată durata sa) ansamblul formațiunilor celto-illire din nord-vestul Peninsulei Balcanice și cea mai mare parte a Greciei propriu-zise. În schimb, Siria va fi obligată să ducă cu puterea italică un război distinct, Roma depunând eforturi substanțiale pentru a împiedica sincronizarea celor două tabere. În ceea ce privește restul lumii elenistice, aceasta este, în cea mai mare parte, răvășită de alte războaie, parte dintre ele declanșate inclusiv cu concursul diplomației romane (precum cele dintre Galația și Pergam³⁶, respectiv, Egipt și Imperiul Seleucid³⁷) sau se alătură, cu mai mult sau mai puțin entuziasm, taberei conduse de Roma (precum Pergam, Bithynia sau Rhodos)³⁸.

29 Aceasta se angaja să pună pe câmpul de luptă falanga macedoneană (21.000 de luptători sub comanda lui Hippias de Beroea), două cohorte de scutieri (sub comanda lui Leonatus și, respectiv, Thrasippus din Eulya), plus alți 3.000 de luptători conduși de Antiphilus din Edessa – adică mai mult de jumătate din totalul armatei aliate de 43.000 de oameni.

30 Cotiso se angaja în luptă cu un contingent de 1.000 de călăreți și 1.000 de pedestrași, surprinzător de mic în comparație cu potențialul regatului său, ceea ce pare a fi expresia unei tentative de a evita o angajare frontală în conflict (fapt privit, se pare, cu înțelegere de curtea de la Pella, cunoscătoare a tensiunilor interne din Tracia). Ne atrage atenția și detaliul că o parte dintre luptătorii aflați sub comanda regelui Cotiso sunt mysi, în condițiile în care Mysia istorică era atunci încorporată în regatul Pergamului.

31 Contingente aflate sub comanda prințului Didas (asasinul principelui Demetrios, fratele lui Perseus) și un general rămas anonim

32 Furnizoare a unui contingent de 3.000 de luptători, comandați de generalul propriu Susus de Phalasarna și secundul acestuia, Syllus din Gnosus

33 Acestea furnizau împreună puțin peste 1.000 de luptători

34 Puși sub comanda lui Asclepiodotus, aceștia par a fi mai degrabă de origine gallogreacă (mercenari ai galiilor elenizați din Asia Minor și fostul regat de la Tylis), dar nu poate fi exclusă nici o origine scordiscă

35 Appian, *Maced.* 17

36 O ambasadă a regelui macedonean Perseus încercase să-l atragă pe Eumenes în tabăra antiromană (Titus Livius, XLIV, 24), dar manevra a eșuat, drept pentru care Perseus s-a orientat spre adversarii acestuia din Galata.

37 Curtea seleucidă a lui Antiochus – găzduitoare, detaliul nu trebuie ignorat, a lui Hannibal - făcuse, și ea, obiectul unei ambasade macedonene care dorea s-o atragă în războiul antiroman (Titus Livius, XLIV, 24). Războiul pe care Imperiul Seleucid îl declanșează împotriva Egiptului are ca principal obiectiv declarat împiedicarea unei asocieri a Alexandriei la tabăra romană (Polybius 27, 7).

38 Acest tablou confirmă diagnosticul pe care l-am propus încă de la începutul intervenției noastre, potrivit

Eforturile depuse de Roma pentru limitarea capacităților de manevră politico-militară ale curții de la Pella erau, de altfel, de mult mai mare extindere. Ele fuseseră precedate de misiunea lui Aemilius Paullus³⁹ (deloc întâmplător, cumnat al lui Scipio Africanul), însărcinat de Senatul Romei, în perioada 179-175 î.Hr., să ancheteze plângerile dardanilor împotriva Macedoniei⁴⁰, context în care – avem a presupune – și-a dezvoltat o însemnată rețea de contacte și colaboratori în regiune. Un episod care ilustrează, de asemenea, implicarea Romei în perturbarea raporturilor din tabăra macedoneană (care nu reușește să devină una pan-elenistică) îl reprezintă și insurecția principelui trac Autlesbis din Marene, din toamna anului 171 î.Hr. (deci la scurtă vreme după conferința de la Pella). Cu sprijinul direct al Pergamului⁴¹ (poziționat, la rândul său, ca aliat al Romei), acesta declanșează pe țărmul nordic al Mării Egee o insurecție armată împotriva regelui Cotiso, care este obligat astfel să părăsească teatrul de război antiroman, pentru a-și apăra propriile teritorii⁴². Manevra compensează, de altfel, înfrângerea suferită de forțele romane de intervenție în primele confruntări cu armata aliată a lui Perseus (începând cu bătălia de cavalerie de la Callicinus), care convinsese alte grupări etno-politice să i se alăture lui Perseus. Dar raportul de forțe continuă să rămână foarte echilibrat în decursul anului 170 î.Hr., fiecare din tabere înregistrând succese și eșecuri inconcluzive în confruntări de mică anvergură. În cursul anului următor, Perseus pare să câștige un avantaj major, odată cu câștigarea de partea sa a lui Genthios și a molossienilor, precum și a angajării Romei într-un al doilea front, alături de Egipt și împotriva Imperiului Seleucid. Totuși, la începutul anului 168 î.Hr., trupele aflate sub comanda lui L. Anicius Gallus reușesc să-l înfrângă pe Genthios al Epirului, iar ultimatumul dat de Roma îl convinge pe Antioch al IV-lea să evacueze Egiptul și Ciprul, ceea ce lasă Macedonia descoperită strategic înaintea bătăliei decisive de la Pydna.

Prezența geților la Pydna

În timp ce Macedonia își vede fragilizată poziția, Roma reușește să mobilizeze și să angajeze pe fronturile din vestul, centrul și sudul Peninsulei Balcanice, împreună cu aliații săi, peste 100.000 de luptători⁴³. Raportul de forțe devenindu-i net defavorabil, regele Perseus angajează în primăvara anului 168 î.Hr. negocieri de urgență cu liderii geților⁴⁴ și cu Eumenes al Pergamului, cărora – în disperare de cauză - le face promisiuni de

căruia războaiele macedonene reprezintă primul episod al unei confruntări de lungă durată a Romei cu întregul *commonwealth* elenistic, a cărui coalizare generală reușește s-o evite.

39 Ales consul în 191 (când conduce războiul împotriva lui Antioch cel Mare - Plut. *Aem.* 6.1.) și 182 î.Hr., Aemilius Paullus (despre a cărui viață principală sursă este Plutarh) va deține această funcție și în 168 î.Hr., fiind artizanul victoriei romane de la Pydna.

40 În vârstă de 60 de ani la primirea misiunii, acesta operează în Dardania însoțit de de fiii, ginerii, prietenii și acoliții săi (Plut. *Aem.* 10.1)

41 Regatul Pergamului îi oferă lui Autlesbis un contingent sub comanda unui anume Corragus

42 Titus Livius, XLII, 67

43 Woodthorpe 1927, pg. 31-32

44 Appian este explicit și detaliat în identificarea sub aspect etno-politic forței mercenare. Redactările de limbă latină ale textului lui Appian utilizează sintagmele: „*Caeterum ad Getas, qui trans Istrum incolunt...*”, „*Caeterum ex quo Getae transgredi erant, beant ex pacto Claelio, duci eorum...*”, „... *quumque haud erat procul Getarum castris abesset, Cloelium ad se accivit...*”, „... *de Getarum perfido igenio...*” și „*Haec*

plată mult peste disponibilitățile reale ale curții de la Pella⁴⁵. La începutul lunii iunie, atât forțele romane, cât și cele macedoneene se poziționează pentru confruntarea finală, care – după toate aparențele – a fost amânată pentru a permite ambelor armate să-și înnoiască rezervele de grâne⁴⁶. Corpul expediționar getic care ajunge în tabăra macedoneană de la Pydna este impresionant: 10.000 de călăreți și tot atâția pedestrași, aflați sub comanda unui anume Cloilios/Cloelius⁴⁷, în raport cu care nu se face nici cea mai mică aluzie cu privire la demnitatea de rege sau alt rang aristocratic. Comandantul militar al geților se dovedește a fi inflexibil în privința termenilor negociați anterior și, în pofida faptului că trupele romane luau deja poziție de luptă, îi solicită regelui Perseus, prin trimiși, plata convenită în avans⁴⁸. Perseus răspunde solicitării, tot prin mesageri, trimițând un avans de 10.000 de stateri, mantale militare, coliere de aur și cai pentru comandanți⁴⁹, însă Cloilios respinge oferta, revendicând plata integrală – iar când Perseus îi avansează contraoferta de a angaja doar jumătate din oastea getică, comandantul geților ordonă, fără nici o altă explicație, întoarcerea spre casă⁵⁰. Lipsit de susținerea getică, dispozitivul militar reunit de Perseus este obligat să se angajeze în luptă, forțele macedoneene înregistrând un dezastru⁵¹ în fața dispozitivului comandat de consulul roman Lucius Aemilius Paullus, care pecetluiește soarta Macedoniei: aceasta va fi inițial dezmembrată în patru republici tribale, apoi reunită într-o provincie integrată statului Romei.

Dacă textul lui Appian, de altfel cel mai detaliat cu privire la momentul Pydna 168 î.Hr., nu lasă nici o îndoială asupra identității getice a armatei conduse de Cloilios, celelalte

quum inter amicos dixisset, Getis alia, nesco quae...”. Similar, în redactările de limbă greacă regăsim expresiile: „*Es de Getas epempe tous ouper Istros...*”, „*Geton de ton Istron perasanton, epoxei, Kloiilio men to egemoni...*” ș.a.m.d. (vezi și Appian/Didot 1877, pg. 165-174). În plus, el precizează fără drept de apel că ambasada a cerut ajutor „la geți, pe malul celălalt al Dunării”. (*Maced.*, 32).

45 Utilizăm, în continuare, cu prioritate, versiunea lui Appian (*Maced.*, 32-34) despre confruntarea de la Pydna din 22 iunie 168 î.Hr. Efortul de război din primii trei ani solicitase atât de mult vistieria regală, încât Perseus adoptă o conduită cu totul improprie momentului: refuză să-i mai plătească cei 300 de talanți promiși aliatului său Genthios (care se trezește abandonat în fața trupelor romane) și poartă negocieri paralele cu geții și pergamenii, renunțând apoi la dialogul cu Eumenes din rațiuni exclusiv financiare (Appian, *Maced.* 32).

46 Appian, *Maced.*, 27

47 Appian, *Maced.*, 33. Consemnăm, din rațiuni asupra cărora vom reveni mai jos, ambele forme în care este redactat numele comandantului militar al geților.

48 Termenii contractului sunt, la rândul lor, detaliați de Appian: 1.000 de stateri de aur, plus 10 stateri pentru fiecare călăreț și 5 stateri pentru fiecare pedestraș, toată suma ridicându-se la peste 150.000 de piese de aur. Structura contractului (în particular, precizarea unei cote de 1.000 de talanți neatribuită din start unui luptător individual, deci presumabilă de a fi destinată tezaurului regal getic) și lipsa de disponibilitate a lui Cloilios de a renegocia sugerează că acesta nu avea mandat s-o facă, el exercitând doar comanda, nu și conducerea reală a corpului expediționar.

49 În același timp – și atragem atenția asupra acestui detaliu, foarte important în deslușirea mobilurilor din spatele evenimentelor - regele macedonean se confesează apropiatilor din consiliul de război că „se teme de nestatornicia și necredința geților și că îi e teamă să primească 20.000 de geți în tabăra sa” (Appian, *Maced.* 33).

50 Appian, *Maced.* 34

51 Dacă Perseus și Cotys au scăpat *in extremis*, cu cea mai mare parte a cavaleriei, contingentele pedestre au fost mai puțin norocoase: potrivit lui Titus Livius (XLIV, 40-42) 20.000 de macedoneni și aliați ai acestora, mai ales traci și paelignieni, au pierit, iar 5.000 au fost luați prizonieri.

două surse directe⁵² – Polybius⁵³ și Titus Livius⁵⁴ – utilizează însă alte etichete identitare, fapt care nu poate fi pur și simplu trecut cu vederea. Dacă fragmentul în cauză din opera lui Polybius s-ar fi păstrat într-o proporție mai mare, el ar fi putut fi considerat sursă primă, întrucât autorul a fost nu doar contemporan cu evenimentele, ci direct implicat în ele: istoricul din Megalopolis a fost comandant al cavaleriei Ligii Aheene în anii 170-169 î.Hr. și s-a numărat printre cei peste o mie de aheeni care, după bătălia de la Pydna, au fost convocați la Roma să dea explicații pentru atitudinea presupus duplicitară din timpul conflictului, fiind reținuți ostatici timp de 17 ani⁵⁵. Este adevărat că Plutarh, care-și scrie propria operă aproape trei secole mai târziu, menționează în mod explicit că și-a cules informațiile din *Istoria* lui Polybius, însă nu putem trece cu vederea că tocmai pasajul referitor la momentul Pydna reprezintă o preluare greșită: în vreme ce Polybius vorbește despre gali (într-un context care generează prezumția, dar nu și certitudinea că se referea la oastea lui Cloilios), Plutarh desemnează⁵⁶ aceeași oaste ca fiind bastarnă.

Rămâne așadar că singura alternativă la identificarea făcută de Appian este cea a lui Titus Livius, care aplică eticheta galică – aparent în consens cu Polybius - atât oastei de mercenari din 168 î.Hr., cât și comandantului său, pe care-l redenumeste Clondicus, cu avantajul formal (în termeni de analiză a izvorului) de a-și fi redactat opera cu mai mult de un secol înaintea lui Appian și Plutarh, însă tot la mare distanță cronologică (circa cinci generații) de evenimentele în speță. Există însă mai multe elemente care relativizează calitatea informației furnizate de Titus Livius. Prima și cea mai importantă este că raportarea la personajul istoric Clondicus este confuză, care este prezentat ca fiind când bastarn (în evenimentele din 179 î.Hr., relatate în XL 58 și urm.), când gal (în contextul din 168 î.Hr., descris în XLIV 26-27). Este adevărat că Titus Livius era ceea ce putem numi, cu terminologia de astăzi, un istoric de cabinet, care avea handicapul unei foarte reduse reprezentări geografice (implicit și de geografie umană) a istoriilor relatate: așa se explică, spre exemplu, faptul că în toată opera păstrată de la el nu sunt menționate nici măcar o singură dată etnonimele get și dac, deși autorul trăiește într-o epocă, cea a lui Augustus, a confruntărilor frontale dintre Roma și geto-daci. În schimb autorul dovedește că face o distincție netă între gali (barbarii prin excelență din opera *Ab urbe condita*, unde aceștia sunt menționați de aproape 500 de ori numai cu eticheta generică de gali, autorul diferențiind riguros diversele formațiuni tribale sau comunități creolizate din cadrul acestei mari mase – de la hispani la gallogreci⁵⁷), scordisci (evocați de cinci ori⁵⁸, în contexte net diferențiate de identitatea galică) și bastarni⁵⁹. Neputând fi

52 Episodul este consemnat, însă în termeni vagi, și la Diodor, *Bibl. Hist.* XXX-XXXI

53 Polybius 29, 9, unde, în contextul mai larg al detaliierii avariției lui Perseus, apare doar o trimitere fugară la gali și Genthius, fără nici un alt detaliu.

54 Titus Livius XLIV, 26-27, unde armata care refuză angajarea în luptă la Pydna este considerată gală, ca și comandantul său, care este numit Clondicus, deși autorul mai menționase un Clondicus (conducătorul campaniei bastarne declanșate cu 11 ani mai devreme) în XL, 58, căruia îi atribuisese o identitate bastarnă

55 Luce 1997, pg. 123

56 Plutarh, *Aem.* 12, 2

57 Aceste identități etnice, etnoculturale și etno-geografice particularizate dublează practic numărul de referințe la gali din întreaga operă a lui Titus Livius

58 Titus Livius XL, 57; XLI, 19; XLIII, 20; respectiv, Periochae LVI și LXIII.

59 Titus Livius XL, 57; XL, 58; XLI, 19; XLI, 23; XLII, 11; XLV, 4; plus Periocha CXXXIV.

luată în considerare, așadar, supoziția că istoricul din Patavium și-ar fi imaginat, bunăoară, că galii și bastarnii ar fi unul și același neam, suntem obligați să deducem că autorul a considerat că cei doi Clondicus, din 179 î.Hr. și 168 î.Hr., sunt două personaje distincte și fie a apreciat că ambii aveau același nume, fie a făcut – el sau copiii ulteriori ai scrierilor sale – o eroare de transcriere. Există însă și o altă explicație posibilă, legată de contextul politic al momentului în care Livius își redactează opera, pe care o vom analiza mai jos.

În ceea ce privește identitatea prezumat galică a corpului de mercenari, explicația

cea mai la îndemână este faptul că autorul tratatului *Ab urbe condita* a urmat riguros linia surselor pe care le-a utilizat în documentare, care – și facem din nou trimitere la totala absență a etnonimelor get și dac din opera liviană – par să nu fi fost deloc familiarizate cu realitățile etnopolitice din bazinul Dunării de Jos. Or, această stare de fapt nu este deloc greu de înțeles pentru generațiile de cronicari din spațiile italo-balcanice din epoca confruntărilor macedo-romane: mișcările migratorii din secolul III î.Hr., cu precădere marea invazie celtică, crease la nord de Haemus o stare de lucruri foarte complexă și, în egală măsură, foarte fluidă sub aspect politico-militar și etno-cultural, cu ocultarea unor formațiuni tradiționale (precum triballii sau geții), apariția unor autorități politice efemere (printre care „regatul” de trei generații cu capitala la Tylis pare să fi fost cel mai consistent) și chiar formarea unor noi identități etnice, așa cum este cazul cu scordiscii – toate acestea intrând însă în noi prefaceri de amploare la cumpăna dintre secolele III și II î.Hr.⁶⁰, când hegemonia, mai mult sau mai puțin formală, exercitată de grupările celtice și celtoide în bazinul Dunării de Jos se diluează cu rapiditate⁶¹, pentru a dispărea apoi aproape cu totul.

60 Este momentul în care își fac apariția la gurile Dunării, ca *epeludes*/nou-sosiți (PseudoSkymnos I, 797), bastarnii, moment în care în limbajul documentelor pătrund și termenii peucini, atmoni, sidoni etc.

61 Spre exemplu, răscola din anul 212 î.Hr. a populației tracice autohtone împotriva regelui Cavarus zgâlțâie puternic așa-zisul “regat de la Tylis”, care va fi cu totul lichidat în 193 î.Hr., în contextul intervenției

Frecvența întreruperi a circuitelor comerciale din regiune (canalul principal de informare asupra realităților din periferia îndepărtată a spațiului italo-elenistic), precum și blocadele navale din Pontul Euxin au contribuit și ele la o circulație deficitară a informațiilor despre realitățile de la nord de Haemus, față de care putea funcționa clișeul unui teritoriu aflat, încă, sub control celtic/galic.

Dincolo de toate acestea, însă, faptul că armata pusă sub comanda lui Cloilios a fost furnizată (în totalitate sau în cea mai mare parte) de regatele getic și dacic este pe deplin susținut de informațiile detaliate furnizate de Appian, precum și de analiza critică a contextului geografico-evenimential. Așa cum am văzut, bastarnii nu mai pot intra în discuție, dintr-o amplă succesiune de motive. Spre deosebire de momentul 179 î.Hr. (când s-au angajat în proiectele antiromane ale Macedoniei alături de alți aliați de la nordul gurilor Dunării (care i-au abandonat însă după prima înfrângere, de la Muntele Donuca⁶²), în 168 î.Hr. bastarnii aveau la activ o decimare de anvergură a propriilor forțe, cauzate de o confruntare de uzură, în cei cinci ani de staționare în Dardania, precum și de cel puțin două înfrângeri majore: cea din partea dardanilor, care i-au alungat peste Dunăre, și cea din a doua confruntare cu geto-dacii lui Oroles. Este greu de admis că, în cei șase ani scurși după încheierea dezastruoasă a implicării lor în afacerile balcanice, bastarnii au putut să-și refacă potențialul militar-demografic; dar, chiar și ignorând acest aspect, nu putem trece peste faptul că bastarnilor cu greu le mai putea fi oferită o motivație pentru angajarea într-un nou război de partea Macedoniei, după ce curtea de la Pella nu-și respectase promisiunea de alianță matrimonială, iar mai apoi îi abandonase pur și simplu pe luptătorii lui Clondicus, care – după ce au fost decimați împreună cu o parte a familiilor lor – au fost nevoiți să se întoarcă în habitatul anterior de pe Nistrul mijlociu fără nici un beneficiu compensator.

Să adăugăm aici și faptul că atât Polybius, cât și Titus Livius, nu fac vorbire despre bastarni în legătură cu momentul 168 î.Hr., ci doar despre gali. Numai că nici galii nu pot fi luați în discuție, ca factor etno-politic, fapt de care ne putem convinge ușor, la o sumară trece în revistă a contextului momentului. În 168 î.Hr., trecuseră deja 25 de ani de la dispariția așa-numitului „regat de la Tylis”, singura entitate politico-militară de profil celtic care ar fi putut furniza, din zona Dunării, un contingent cât de cât însemnat pentru bătălia decisivă de la Pydna. Gruparea celtică din Asia Mică⁶³ iese din discuție, atât pentru că ea nu avea nici o tangență cu Dunărea (pe malurile căruia, ni se spune explicit, își trimisese Perseus ambasada de urgență), cât și pentru că, la acea dată, membrii săi deveniseră supuși romani, în urma înfrângerii lor, în 189 î.Hr., de către corpul expediționar condus de Cnaeus Manlius⁶⁴. Posibilitatea ca prin termenul gali să fi fost avuți în vedere

militare a lui Antioch cel Mare în Tracia. De asemenea, în timp ce, în 191 î.Hr., boiomi sunt forțați de romani să-și părăsească teritoriile din nordul Italiei și să se reamplaseze la Dunărea mijlocie, în același orizont de timp, tectosagii instalați anterior pe cursul Mureșului și pe Tisa își abandonează așezările, cu sau fără legătură cu *incrementa Dacorum* a lui Rubobostes.

62 Titus Livius, XL, 58, 3-7

63 Tolistoboi și tectosagii din Galata

64 Polybius 21, 37-39; Titus Livius XXXVIII, 19-27. Tentativa ulterioară a lui Ortiagones de a-i reuni pe toți galii din Asia Minor sub conducerea sa (Polybius 22, 21) nu are ca efect scoaterea lor de sub controlul roman, singura consecință fiind dobândirea unei efemere autonomii (Polybius 31, 2).

scordiscii este și ea de exclus: Titus Livius face o netă distincție între cele două populații⁶⁵, menționându-i pe scordisci, explicit, în cu totul alte contexte. De altfel, scordiscii erau localizați la sudul Dunării și nu pe malul celălalt, unde au ajuns ambasadorii lui Perseus, iar dacă aceștia ar fi manifestat vreo disponibilitate pentru alierea cu Macedonia (ceea ce este greu de crezut, după complicațiile pe care le-au avut la rândul lor de suportat în contextul intervenției Romei în favoarea Dardaniei), ar fi fost reprezentați la conferința de la Pella din 171 î.Hr. Amintim că, la acea dată, o grupare galică era deja cooptată în coaliția instrumentată de regele Perseu – este vorba de contingentul de 2.000 de gali puși sub comanda unui anume Asclepiodotus⁶⁶ - dar (după cum am opinat mai sus) aceștia par a fi mai degrabă mercenari recrutați dintre gallogrecii dispersați de evenimentele sfertului de veac anterior în teritoriile Greciei, Traciei și Macedoniei. Chiar scordisci să fi fost, se pune întrebarea de ce ar mai fi apelat Perseus la o grupare reprezentată deja de partea sa pe câmpul de luptă și, mai ales, de ce o astfel de grupare deja angajată în conflict ar fi purtat noi negocieri, în termeni atât de categorici.

Este limpede, așadar, că singurul potențial furnizor de ajutor militar la care mai putea apela, *in extremis*, regele Perseus, era regatul getic, cu vasalii săi daci. Că sursele lui Titus Livius (printre care se prea poate să se fi numărat și Polybius, cu fragmentul său pierdut) s-au putut înșela asupra identității lor etnopolitice este, repetăm, foarte verosimil: factorul celtic/galic își exercitase anterior, în această regiune a Dunării de Jos, o anumită hegemonie, însă la momentul pregătirii și desfășurării conflictului în discuție, acest factor devenise istorie. Dar nu putem și nu trebuie să excludem orice prezență celtică în corpul expediționar al lui Cloilios. Chiar și după restabilirea controlului getic asupra bazinului Dunării (fapt certificat fără echivoc de epigrafele Histriei referitoare la Zalmodegikos și Rhemaxos, dar și de împrejurările confruntării regelui Oroles cu bastarnii), de-a lungul fluviului – și chiar adânc în teritoriul dacic – continuau să existe o serie de enclave celtice sau celtoide, a căror alteritate în raport cu populația autohtonă este sugerată de denumirile centrelor lor protourbane: Arrubium, Durostorum, Aliobrix, Noviodunum ș.a., dar și Sacidava, Aedava etc., de unde puteau fi recrutați o parte din luptătorii lui Cloilios. În anul 168 î.Hr. însă, mobilizarea acestora într-o forță de dimensiunile evocate – 20.000 de luptători, dintre care jumătate călăreți – nu putea fi făcută decât sub egida autorității suverane din regiune, adică a regatului getic.

Cloilios și conexiunea romană

Faptul că regatul getic dispune, în 168 î.Hr., de o asemenea capacitate militară – o armată profesionistă de 20.000 de oameni de care se poate dispensa temporar – nu este nici excepțional, nici surprinzător. Izvoarele literare antice ne obligă să luăm act de faptul că o asemenea forță militară era demult constituită. În 181 î.Hr., măsurile luate de Filip al V-lea pentru securizarea frontierei de pe crestele Munților Haemus ne arată că această armată exista deja. Forța militară getică se afla acolo și în 180-179 î.Hr., când

⁶⁵ La urma urmei, diferențierea este cu totul justificată, întrucât scordiscii nu sunt gali/celți, ci un mixaj de populații în care gruparea celtoidă (nici ea omogen galică) de supraviețuitori ai înfrângerii din Grecia, din anul 279 î.Hr., se suprapune și se mixează cu populațiile preexistente, în primul rând cu syngii și triballii.

⁶⁶ Titus Livius XLII, 51

uriașul corp expediționar pus în mișcare sub siglă bastarnă optează să-și asume riscurile unui ocol costisitor decât să se confrunte cu această oaste pe terenul ei – iar când totuși o face, o înfrânge fără s-o distrugă. Aceeași armată își va lua revanșa în 175 î.Hr., când va bloca repetarea tentativei bastarne, obținând de această dată o victorie. Iar ceea ce afirmă izvoarele literare are deplină acoperire arheologică: în prima jumătate a secolului II î.Hr., pe spații largi de pe ambele maluri ale fluviului funcționează o densă rețea de așezări fortificate, compusă din sisteme care asigură controlul principalelor drumuri comerciale (de pe Dunăre și Siret în primul rând), exploatării unor resurse strategice (precum fierul, sarea sau aurul) ori al unor vecinătăți problematice, precum cea cu teritoriul carpo-bastarnilor. Dar un regat (care este, prin definiție, o instituție statală) implică existența unei conduceri centralizate, personificate de un rege – iar Cloilios nu este desemnat, în nici una dintre evocări, ce-i drept prea puține la număr, sub această demnitate. Acest detaliu n-ar trebui să ne mire, de vreme ce știm că, cel puțin până în anul 175 î.Hr., regele geților este Oroles, iar faptul că în ultima sa consemnare i se atribuie o victorie ne sugerează că el și-a continuat domnia și în răstimpul următor⁶⁷. Fie că tronul continua să fie ocupat de Oroles, fie că un succesor al acestuia preluase domnia, cert este că Cloilios se afla cel puțin formal într-o relație de subordonare față de rege, situație pentru care mai există precedente în istoria preclasică a regatului getic⁶⁸. Spunem „cel puțin formal”, pentru că, totuși, nu avem nici o garanție că Cloilios deținea vreun rang la curtea getică ori măcar că el însuși – persoana disjunsă de armata pe care o comanda – era get.

Ajungem astfel la o problemă deloc neglijabilă a dosarului implicării getice în confruntarea de la Pydna din 168 î.Hr.: cine era (cine putea fi) Cloilios? La reeditarea „Geticii” lui Pârvan⁶⁹, Radu Florescu formula următoarea observație, riscantă – apreciem noi – pentru cunoștințele precare asupra onomasticii geto-dacice din acel moment: „Numele Cloilios nu sună tocmai getic”⁷⁰. Cu aceeași îndreptățire (și, firește, relativitate) se putea, se poate și în prezent, formula și observația corolară: antroponimul Cloilios nu poate fi considerat nici specific ariei onomastice celtice sau a celei bastarne. El este, în schimb, un foarte specific și, totodată, foarte încărcat de prestigiu element de onomastică latină.

Una dintre cele mai longevive familii aristocratice din Roma, consistent documentabilă din epoca regală și până la sfârșitul Republicii (deci inclusiv în momentul 168 î.Hr.) este ginta Cloelia, clan al cărui reprezentanți – care au exercitat, de-a lungul

67 Dacă el se mai afla pe tron sau în viață la momentul Pydna 168 î.Hr., este prematur să ne pronunțăm, în absența unor indicii suplimentare. Prezumția rămâne însă verosimilă.

68 Cu doar cinci generații mai devreme, când demnitatea regală era exercitată de Dromichetes, rivalul lui Lisimah, funcția de strateg (comandant militar general) al armatei getice era exercitată de un anume Seuthes (Polyaenus, *Stratagemata* VII, 25). În poziția de comandant militar direct subordonat regelui get era și Phraites/Phradmon, fiul regelui Rhemaxos.

69 Vasile Pârvan intuise și exprimase limpede starea de fapt din epocă și regiune: „Celți venind de peste Dunăre... nu există” (Pârvan 1982, pg. 47)

70 Pârvan 1982, pg. 75, nota Pg. 70-1. Dincolo de ezitarea pe tema onomastică, Radu Florescu optează și el pentru o prezență getică importantă în oastea lui Cloilios, eventual într-un context multietnic.

secolelor, demnități de consul⁷¹, tribun⁷², ambasador⁷³, înalt demnitar fiscal⁷⁴, sacerdot sau senator - purtau, fără excepție, antroponimul Cloelius/Cloelios⁷⁵. Cu doar câțiva ani înainte de momentul Pydna, mai exact în anul 180 î.Hr.⁷⁶, un membru al acestei ginte senatoriale de prim rang, Publius Cloelius Siculus, este consacrat *rex sacrorum* de către Senatul Romei⁷⁷. Mandatul sacerdotal al lui Cloelius Siculus nu este însă unul uzual: deși cutuma era ca flamenii să dețină demnitatea pe viață, noul titular demisionează (sau este obligat s-o facă) după nici un an de la investire, sub motivul făptuirii unei erori de ritual sacrificial⁷⁸. Sacrilegiul pare a fi însă unul minimalizabil sau corectabil, întrucât același Cloelius va fi repus în aceeași demnitate după numai un an, exercitându-și apoi fără întrerupere sacerdoțiul până în 171 î.Hr.⁷⁹, la prezumata sa trecere în neființă⁸⁰. Neobișnuita retragere și revenire în sacerdoțiu a acestui Cloelius se suprapune cu o primă și extrem de delicată misiune diplomatică pe care Senatul Romei o trimite în Dardania: cea a fostului consul Postumius Albinus Luscus, care va primi ulterior misiunea de a asigura relațiile diplomatice romane din Mediterana Orientală în timpul celui de-al treilea război macedonean⁸¹. Desigur, este aproape cu neputință să verificăm dacă Publius Cloelius Siculus s-a numărat sau nu printre însoțitorii lui Albinus Luscus⁸² – o misiune în care, observăm în treacăt, familiaritatea lui Cloelius cu resursele financiare ale Republicii (care trebuiau angajate în costuri mari și greu deductibile pentru controlul senatorial) și contactele sacerdotiale ale acestuia constituiau atu-uri de neprețuit în misiunea încredințată. Dar faptul că ambasadele Romei străbat regiunea Dunării și Balcanilor în toate direcțiile și că în urma acestora se declanșează, câteodată, evenimente care servesc obiectivelor lor macropolitice, este neîndoielnic. Așa s-au întâmplat lucrurile, spre exemplu, cu revolta

71 Precum Quintus Cloelius Siculus, în 498 î.Hr. (Titus Livius II, 21)

72 Precum Titus Cloelius Siculus, în 444 î.Hr. sau Publius Cloelius Siculus, în 378 î.Hr. (Titus Livius VI, 31)

73 Precum Tullus Cloelius, în 444 î.Hr. (Titus Livius IV, 17)

74 Precum cei doi Titus Cloelius din 128 și, respectiv, 98 î.Hr., ambii cu rangul de *triumvir monetalis* (Titus Livius

75 Potrivit legendei, ginta își revendica drept fondatoare o matroană romană, Cloelia, luată ostatică de regele etrusc Lars Porsena în timpul războiului cu Roma din anul 508 î.Hr, care ar fi evadat și ar fi contribuit la reorganizarea forței militare romane (Titus Livius II, 13). Totuși, Titus Livius (I, 3-5, 22), amintește că ultimul rege al cetății Alba Longa, înfrântă și încorporată de Roma arhaică, se numea Gaius Cloilius. Cele două tradiții converg spre considerarea ginte Cloelia ca una dintre familiile senatoriale fondatoare a statului roman arhaic.

76 Semnalăm sincronismul cu declanșarea campaniei bastarne – preludiul celui de-al treilea război romano-macedonean și, totodată, motivul prin al implicării geților în noul conflict balcanic.

77 Titus Livius XL, 42. Statutul de *rex sacrorum* este de membru al colegiului sacerdotal al Flamenilor.

78 Valerius Maximus, *Factorum et dicto-rum memorabilium libri novem* 1.1.4

79 Rüpke-Richardson 2008, pg. 93-97. Este de semnalat faptul că, anterior anului 180 î.Hr., același personaj (care apare de această dată ortografiat COEL – Coelius) pare să fi exercitat, timp de un deceniu, mai laica funcție de triumvir monetar: un interesant punct de reper pentru această interpretare îl constituie articolul lui Christopher Tuplin, "Coelius or Cloelius? The Third General in Plutarch, *Pompey* 7," in *Chiron* 9, pg. 137-145 (1979).

80 Sau o nouă desărcinare cu obiectiv discret: ne aflăm în anul în care are loc foarte importanta conferință de la Pella

81 Gruen 1984, pg. 236

82 În cazul misiunii similare pe care o va întreprinde ulterior Aemilius Paullus, tot în contextul intervenției bastarnilor în Dardania, ni se spune explicit că acesta a fost însoțit de un cabinet întreg, format din fiii, ginerii, prietenii și acoliții săi (Plutarh, *Aem.* 10.1)

principelui trac Autlesbis, care a stânjenit implicarea regelui Cotys, principalul aliat al curții de la Pella, în operațiunile militare antiromane⁸³. Ipoteza că o misiune specială romană, gestionată sau nu de Publius Cloelius Siculus, a convins *in extremis* conducerea regatului getic să schimbe tabăra, nu este, deci, câtuși de puțin hazardată: pe de o parte, trebuie să observăm că romanii sunt beneficiarii majori ai neangajării în bătălia de la Pydna a însemnatului contingent getic, pe de alta, avem, astfel, desigur că tot cu titlul de ipoteză de lucru, o explicație suplimentară pentru intransigența comandantului Cloilios în negocierile cu Perseus⁸⁴ – banii romani vor fi înlocuit fie și parțial oferta macedoneană, astfel că expediția getică n-a constituit o pierdere pentru tezaurul regal⁸⁵. Pe cale de consecință, numele de Cloelius atribuit de o parte a izvoarelor comandantului militar getic din anul 168 î.Hr. poate semnala fie o implicare directă a sacerdotului roman în comanda armatei getice, fie, mult mai verosimil, o transferare de identitate de la comanditarul operațiunii la executantul acesteia, cu sensul, lămuritor pentru contemporani, de „omul lui Cloelius/Cloilios”.

Dacă așa par să fi stat lucrurile, ce anume l-ar fi putut împiedica pe Titus Livius să utilizeze – cum o va face Appian mai târziu – această etichetă pentru desemnarea strategului get din 168 î.Hr., mai ales că trecerea a mai mult de un secol și jumătate va fi înlăturat orice considerațiune de securitate din partea administrației centrale romane? Răspunsul posibil este de căutat tot în poziția pe care o ocupa prestigioasa gintă Cloelia în politica romană, în atât de sensibilul moment al lichidării Republicii.

Dacă avea unele lacune în privința geografiei îndepărtate, Titus Livius era, nu putem nega acest fapt, îndeaproape familiarizat cu mediul politic roman din epoca celui de-al doilea Triumvirat și de la începutul domniei primului împărat *de facto*, Octavian Augustus. Ginta Cloelia – care, după cum am văzut, a fost frecvent menționată în opera liviană – se afla, și în acest orizont istoric, angajată în miezul evenimentelor, însă de această dată în tabăra perdantă. În anul 56 î.Hr., Senatul îl judecase pe un anume Sextus Cloelius⁸⁶, secretar al tribunului P. Clodius Pulcher, pentru susținerea pe care i-a acordat-o lui Pompei⁸⁷, în condițiile în care un alt reprezentant de vază al gintei, C. Coelius Caldus, va exercita funcția de triumvir monetar în anul următor. Trimis în exil, Sextus Cloelius se va alătura în anul 44 î.Hr. (deci imediat după asasinarea lui Cezar), împreună cu alți colaboratori ai lui Clodius Pulcher, taberei lui Marcus Antonius, context în care, la momentul rupturii celui de-al doilea Triumvirat, va deveni oponent al lui Octavian Augustus. Ultima mențiune a unui Cloelius în înalta administrație romană va fi întâlnită, de altfel, exact în momentul în care Antonius, aflat la curtea Cleopatrei din Alexandria Egiptului, rupe relațiile cu viitorul împărat Augustus: este vorba de un anume Quintus Cloelius⁸⁸, membru al Senatului Romei, care pare să fi fost totodată edil sau tribun al plebei. Titus Livius și-a redactat opera, să nu uităm, chiar în acești ani, într-un climat

83 Titus Livius XLII, 67;

84 Acesta fusese, la rândul său, angajat în negocieri paralele cu geții și cu Eumenes al Pergamului

85 Nu putem să nu observăm că, tocmai în această epocă, moneda romană începe să pătrundă masiv la nordul Dunării.

86 Cicero, *Pro Caelio*

87 Cicero, *Ad Quintum Fratrem*; Broughton 1952, pg. 465

88 Broughton 1952, pg. 489

nu tocmai propice liberei exprimări a cronicarilor, care puteau plăti cu averea și viața aprecieri neagreate în cercurile puterii. De altfel, istoricul din Patavium a fost un autor angajat politic, irelevant pentru noi dacă din convingere sau în virtutea contextului⁸⁹: este bine cunoscută polemica sa cu un lider politic proeminent al epocii, ex-consulul Asinius Pollio⁹⁰, istoric și el, care se situase de partea lui Cezar⁹¹ în primul Triumvirat, dar optase pentru tabăra lui Antonius în cel de-al doilea – și, în plus, nu putem trece cu vederea faptul că *Ab urbe condita* este redactată în termeni vădit propagandistici pentru regimul lui Augustus, care a și folosit-o, alături de creațiile lui Horatius și Vergilius, ca suport al noii ideologii oficiale a Romei. Escamotarea numelui Cloelius, o familie trecută vădit pe lista neagră a regimului augustan, prin suprascrierea unui alt personaj barbar, dintr-un context mai larg – Clondicus – care putea trece la o verificare drept o eroare de transcriere, este, în acest context, o explicație nu doar plauzibilă, ci și cu un grad ridicat de probabilitate.

În schimb, faptul că Roma a fost implicată, prin mijloace detectabile sau subterane, în insolita decizie a comandantului armatei getice din 168 î.Hr. de a nu intra în bătălie, decizie care a menținut un raport de forțe necesar Romei pentru a impune o soluție definitivă confruntării cu Macedonia⁹², ține de domeniul certitudinii.

Bibliografie:

Izvoare literare

Appian

Appian din Alexandria, Appian din Alexandria, *Historia Romana*, trad. White, H., Ed. Loeb, Harvard University Press 1972

Cicero

Cicero, M. Tullii, *Ciceronic Orationes*, vol. IV Long, George (ed.), Maclean, A.J. (ed.), ed. Whittaker & Co, London 1858

Polybius

Polybius, *Istorii*, vol. 1+3, Shuckburgh, Popescu, Virgil, Piatkowski, Adelina. (trad.), Ed. Științifică, București 1966

Strabon

Strabon, *Geografia*, vol I, II, III, trad. Vant-Ștef, Felicia, Ed. Științifică, București 1972, 1974, 1983

Titus Livius

Titus Livius 1976, *Ab urbe condita*, vol 1+2, Marinescu Nour, A. (trad.), Ed. Minerva, București 1976

Volume

Astin 2008

89 Un anumit pasaj de la Tacitus (*Annales* IV, 34) sugerează că, inițial, Titus Livius – a cărei admirație față de instituțiile Republicii este vădită în prima parte a operei sale - se situase inițial de partea lui Pompeius, motiv pentru care-i atrăsese supranumele Pompeianul, și că abia ulterior s-a reorientat către Augustus, făcând (avem a presupune) inevitabilele probe de adevăr

90 Velleius Paterculus, *Hist. Rom.*, 2, 86. După toate probabilitățile, opera lui Pollio, pierdută, a constituit principala bază documentară pentru Appian și Plutarh

91 Plutarh, *Caes.* 32; Appian, *De Belum Civ.*, 2, 40 și urm.

92 Ne aflăm, subliniem acest lucru, într-un moment istoric în care autoritățile romane acționau sub imperiul impunerii de soluții radicale, exprimate prin formula *Carthago delenda est*. Conflictul cu Macedonia avea potențial să se cronicizeze, după cum o va demonstra insurecția lui Andrisus din 149-148 î.Hr. – dar victoria decisivă de la Pydna a închis definitiv acest conflict pentru toată durata de existență a Imperiului Roman.

- Astin, A. E. (ed.), *The Cambridge Ancient History, vol VIII – Rome and the Mediterranean to 133 BC*, Ed. Cambridge University Press
Broughton 1952
- Broughton, T.R.S., *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 2, Ed. American Philological Association
Daicoviciu H. 1968
- Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, ed. Pentru Literatură, București
Gruen 1986
- Gruen, Erich, *The Hellenistic World and The Coming of Rome*, Ed. University of California Press
Iustinus/Yardley – Develin 1994
- Justinus, Marcus Junianus, Yardley, J.C. (trad.), Develin, Bob (introd.), *Justin's Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, ed. Oxford University Press, London
Livy/Bettenson 1976
- Livy, Bettenson, Henry, *Rome and the Mediteranean*, ed. Penguin Group, New York
Luce 1997
- Luce, Torrey James, *The Greek Historians*, Ed. Routledge, London/New York
Orosius/Fear 2010
- Orosius, Fear, A.T., *Seven Books of History against the Pagans*, ed. Bell and Bain Ltd., Glasgow
Pârvan 1982
- Pârvan, Vasile, Florescu, Radu (ed.), *Getica, o protoistorie a Daciei*, ed. Meridiane, București
Petrescu-Dâmbovița et alii 2001
- Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru (coord.), *Istoria românilor - vol. I*, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, Ed. Enciclopedică, București
Popa-Lisseanu 2007
- Popa-Lisseanu, G., Oprișan, I. (ed), *Dacia în autori clasici*, ed. Vestala, București
Rüpke-Richardson 2008
- Rüpke, Jörg, Richardson, David, *Fasti sacerdotum*, Oxford University Press, Oxford
Walbank 2008
- Walbank, F. W. (ed.), *The Cambridge Ancient History, vol VII/2 – The Rise of Rome to 220 BC*, Ed. Cambridge University Press
Woodthorpe 1927
- Woodthorpe, Tarn, William, *Hellenistic civilisation*, Ed. Edward Arnold & Co., London

Articole

- Babeș 2001
- Babeș, Mircea, *Spațiul carpato-dunărean în secolele III-II a.Chr.*, în „Istoria românilor”, vol I, Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe Alexandru (coord), ed. Academia Română – Secția de științe istorice și arheologice, ed. Enciclopedică, București, pg. 589-616
Derrow 2008
- Derrow, P.S., *Rome, the fall of Macedon and the sack of Corinth*, în Astin, A. E. (ed.), „The Cambridge Ancient History, vol VIII – Rome and the Mediterranean to 133 BC”, Ed. Cambridge University Press
Hojte 2005
- Hojte, Jakib Munk, *The Date of the Alliance between Chersonesos and Pharnaces (IOSPE I, 2, 402), and its Implications*, în Stolba, Vladimir F. Hannestad, Lise (ed.), “Black Sea Studies - Chronologies of the Black Sea Area in the Period C. 400-100 BC”, Aarhus University, pg. 137-152
Nistorescu 2010
- Nistorescu, Laurențiu, *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea militară daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles (I)*, în „Studii de Istoria Banatului” nr 34/2010, ed. Universității de Vest Timișoara, pg. 23-42
Nistorescu 2013-a
- Nistorescu, Laurențiu, *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles (II)*, în ”Acta Centri Lucusiensis” nr. 1A/2013, ed. CSDR Lucus, pg. 24-40
Nistorescu 2013-b
- Nistorescu, Laurențiu, *Geția în epoca lui Oroles*, în ”Acta Centri Lucusiensis” nr. 1B/2013, ed. CSDR Lucus, pg. 8-21
Wallbank 2008

Wallbank, F.W, *Macedonia and Geece*, în Astin, A.E., Walbank, F. W. (ed.), *The Cambridge Ancient History VII/1 – The Hellenistic World* - ed. Cambridge University Press, p. 221 - 256

Webografie

Appian

<http://www.livius.org/ap-ark/appian/appian.html> , 15.02.2014

Diodor

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html , 15.03.2014

Plutarh

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarh/Lives/home.html> , 10.11.2013

Valerius Maximus

<http://www.thelatinlibrary.com/valmax.html> , 10.02.2014

Abstract

The Battle of Pydna, from 168 BC, is the time of onset of the Balkan Peninsula incorporation in the future Roman Empire. Outcome of the battle was influenced by the attitude of the Getic army, which not entered the battle. The existence of this army proves the existence of a strengthened Getic state. The commander of this army, Cloilios, seems to have some connection with the Roman aristocratic family of Cloelia, who provided the Roman state, even at that time, with top officials in finance, diplomacy and priesthood.

Laurențiu Nistorescu

Elemente de arhitectură organizațională în societatea geto-dacică preburebistană

În pofida unor abordări „de discurs public”, între organizarea socială de tip prestatal și cea eminamente statală nu există delimitări structurale ferme și cu atât mai puțin contradicții structural-fenomenologice frontale. Cea de a doua formă de organizare derivă, ca regulă absolută (evident, atunci când nu derivă din ea însăși¹), din cea dintâi și, ca atare, păstrează în arhitectura sa organizațională numeroase elemente ale stadiului precedent de evoluție². Din aceleași fundamente de sorginte prestatală³ derivă însă, tot cu necesitate probabilist-statistică, și alte structuri instituționale decât cele asociate statalității (ținând, cu precădere, de planul spiritual-ideologic), care, astfel, participă la configurarea unui eșafodaj organizațional mult mai complex, în raport cu care instituțiile eminamente statale nu pot avea – deși tind s-o facă – atributul exhaustivității.

Nu putem să nu subliniem aici faptul că această observație, privitoare la edificarea instituției statale pe bazele organizaționale prestatale și nu în contradicție cu acestea, a fost formulată nu doar în abordările doctrinare moderne din sfera dreptului, antropologiei politice și altor științe sociale conexe, ci chiar dinăuntrul societății macroregionale la care era parte, chiar dacă oarecum periferic, și lumea geto-dacică. Aristotel – filozof care, să nu uităm, a participat activ la elaborarea doctrinei statale macedonene chiar într-un moment în care suveranul regatului de la Pella, Filip al II-lea, își extinsese autoritatea și asupra unei însemnate părți a regatului getic⁴ – definea în mod explicit statul ca fiind „asocierea clanurilor și comunităților rurale într-o existență completă și autosuficientă”⁵.

Societățile din arealul și epoca elenistică, în particular societatea autohtonă din Dacia Magna, nu fac excepție de la regulă. Arhitectura lor organizațională este,

1 Avem în vedere cazurile în care statele se (re)construiesc pe bazele unor state anterioare

2 Pentru a da un singur exemplu, cităm faptul că, în Scoția, instituția clanului – până atunci recunoscută inclusiv sub aspect juridic – a fost formal abolită (fără să fie de facto desființată) abia în 1747 (Boudon & alii 1996, pg. 51).

3 „Aceleași” în sens general-taxonomic – sub acest aspect, fiind de evidențiat două situații specifice: cea în care structura spiritual-ideologică derivă din stadiul gentilic al aceluiași corp social căruia i se adresează și, respectiv, cea în care structura în cauză are caracter „transnațional” (derivă din fundamente gentilice ale unei familii mai largi de corpuri sociale ori chiar este generată dinspre o societate străină). Acest al doilea caz este, opinăm, cel specific societății geto-dacice de-a lungul întregii sale evoluții preromane.

4 Începând cu anul 339 î.Hr. și până la asasinarea sa din 336 î.Hr., Filip al II-lea își adjudecă statutul de (și acționează ca) suveran legitim al geților, în calitate de succesor la tron al socrului său Kothelas/Rex Histrianorum, prin căsătoria cu fiica acestuia, prințesa Meda (Nistorescu 2010-a, pg. 173-181)

5 Aristotel, *Politica* III, 9,14

fără contraexemplu, o întrepătrundere a trei registre structural-dimensionale distincte, deși uneori interferente și, deci, confundabile: registrul gentilic, registrul sacerdotal și, respectiv, registrul eminamente statal. La acestea registre se adaugă (ca, de altfel, și în cazul organizațiilor statale din vecinătatea apropiată și contemporaneitatea largă, aparținente sau nu la *commonwealth*-ul elenistic), o largă paletă de manifestări organizaționale, instituționalizate ori nu, care influențează de o manieră semnificativă funcționarea statalității autohtone, fără să aparțină acestora într-un mod neechivoc – și pentru care am propus utilizarea siglei terminologice de „stare a treia”⁶. Indicator al caracterului deschis și intercomunicant pe care-l aveau societățile din macroregiune, această din urmă categorie nu va forma, acum, obiectul analizei noastre – drept pentru care ne vom limita să explicităm că în compunerea sa intră toate acele clase și grupuri care (datorită neapartenenței lor la societatea de referință, a statutului lor socio-profesional sau a altor calități/conjuncturi) se pot sustrage într-o măsură semnificativă mecanismului de interdependențe stăpân-supus: meșterii, negustorii, educatorii și negociatorii care au statut de cetățeni ai polisurilor grecești, dar rezidează permanent sau pe durate lungi în așezările autohtonilor, profesioniștii de elită (medici, orfevrieri ș.a.m.d.) care, deși aparțin comunităților autohtone, beneficiază de un statut privilegiat, mercenarii etc. – iar de la un anumit moment al dobândirii instinctului de grup distinct, elitele militare, cele administrative, poate chiar și ceea ce am putea numi, cu rezervele de rigoare, „noii îmbogățiți” ai davelor⁷.

Triburi și neamuri din Dacia Magna

Existența, indubitabilă, a unor clanuri privilegiate⁸ în cadrul societății autohtone din Dacia Magna constituie totodată și un indiciu al structurării societății într-o arhitectură gentilică completă, care articulează clanurile în triburi, iar triburile în uniuni tribale – adică în neamuri⁹. Numeroasele informații pe care ni le oferă izvoarele literare antice cu privire la această țesătură gentilică a lumii geto-dacice nu sunt, din păcate, referențiale explicit la secolul II î.Hr. ori, în sens larg, la epoca preclasică. Informațiile consemnate de Herodot și alți autori cvasicontemporani acestuia, cu privire la carpi/calipizi, crobyzi, nispeeni, terizi, trausi și chiar geți¹⁰ constituie o confirmare a așezării societății pe

6 Deși formula are un oarecare grad de imprecizie, am preferat-o altor constructe terminologice întrucât se află în circulație de multă vreme și are, implicit, o putere de sugestie care suplinește eventualele disfuncții conceptuale.

7 Detectabilă prin concentrarea unor importante mijloace economice (tezaure, bunuri de lux ș.a.m.d.), această categorie a “noilor îmbogățiți” (întreprinzători care nu proveneau din clasa aristocratică) ar putea cuprinde, cel puțin în parte, mandatarii sau chiar proprietarii unor activități economice desfășurate la scară largă – administrarea hergheliilor regale, aprovizionarea garnizoanelor, exploatarea carierelor și minelor, organizarea “cartierelor” de ateliere – așa cum vor fi, mai târziu, cele siderurgice de la Sarmizegetusa Regia ori cele de olari de la Buridava (Popescu 2004, pg. 291).

8 Acest aspect a fost analizat distinct, în articolul „Clanuri și familii în lumea geto-dacică” (Nistorescu 2011)

9 Boudon & alii 1996, pg. 51 (clan), 307 (trib). Termenul *neam* este utilizat aici în accepțiunea sa socio-antropologică, de uniune tribală istoricizată, echivalând terminologic (așa cum stabilise deja Pârvan) conceptele de *gens* (lat.) și *ethnoi* (gr.), utilizate pe scară largă atât în antichitate, cât și în epocile moderne.

10 La data consemnării geților de către Herodot, prin acest etnonim se înțelegea, cel mai probabil, doar o anumită grupare tribală (foarte posibil, doar cea din lunca Dunării de Jos), termenul extinzându-se ulterior asupra unui areal demo-geografic mai larg și mai bine articulat politico-militar.

fundamente gentilice, dar tabloul general pe care-l oferă este unul lacunar, aproximat și, oricum, semnificativ modificat în decursul celor trei secole care s-au scurs între expediția lui Herodot și veacul post-celtocratic. Aparent, și principala radiografie etno-geografică a antichității, cea cuprinsă în „Geografia” lui Ptolemeu, prezintă același dezavantaj al decalării față de orizontul cronologic de interes, de această dată cu aproximativ două secole mai târziu. În realitate, însă, opera geografului din Alexandria are, pentru epoca și spațiul nostru de interes, valoarea unei consemnări contemporane, aproape în cel mai strict sens al termenului.

Două sunt argumentele care ne îndrituiesc să formulăm această observație. Cel dintâi ia în considerare natura „personajului colectiv” cu care operează Ptolemeu, neamul¹¹. Echivalat de Vasile Pârvan, cu deplină îndreptățire, prin termenii antici de *gentes* sau *ethne*¹², aceste neamuri sunt, din perspectivă antropologică evoluționistă, uniuni tribale istoricizate¹³ – ele având, așadar, o relativă stabilitate pe o durată multigenerațională, cel puțin egală cu durata memoriei colective¹⁴. Or, întrucât memoria colectivă are o durată de aproximativ un secol și jumătate, trebuie să admitem că situația descrisă de Ptolemeu, reflectând indubitabil *status quo*-ul de dinaintea căderii Sarmizegetusei¹⁵, era deja o realitate în primele decenii ale veacului I î.Hr., deci în generația ultimă a intervalului nostru de referință¹⁶. Mai mult – și acesta este cel de-al doilea argument pe care-l invocăm –, toate izvoarele literare cunoscute și datele arheologice obținute până în prezent ne obligă să admitem că, începând cu momentul *incrementa Dacorum* și până la instalarea efectivă a puterii romane la Dunărea de Jos și strămutarea iazygă, deci vreme de cel puțin două

11 Referitor la etnicoanele utilizate de Ptolemeu, Radu Florescu a emis opinia că acestea descriu starea de fapt din timpul provinciei romane și că nu pot fi asociate unor triburi sau clanuri, ci unor circumscripții rurale ale provinciei romane (Florescu 1982, nota 202). Considerăm că această opinie nu este sustenabilă (și vom reveni pe larg asupra problemei), în primul rând deoarece o serie de neamuri înregistrate de Ptolemeu în componența Daciei și a căror poziționare geografică este univoc determinabilă din alte surse – anarții, teuriscii, costobocii - nu au făcut niciodată parte din provincia romană Dacia, în niciuna din extensiunile teritoriale pe care aceasta le-a cunoscut. Un argument suplimentar pentru respingerea ipotezei emise de Radu Florescu îl constituie însuși termenul pe care Ptolemeu îl utilizează pentru a desemna aceste „personaje colective”: *katehousi*, resp. „stăpânitori, rezidenți” – termen care este utilizat și cu referire la alte formațiuni din interiorul și din afara frontierelor imperiale, indiferent că avem în vedere frontiera propriu-zisă (limesul) sau așa-numita „frontieră nevăzută”, care înglobează și grupările intrate în diferite forme de vasalitate cu Roma.

12 Pârvan 1982, pg. 83. Nu pot exista îndoieli sau speculații asupra conținutului semantic al acestor termeni, întrucât ei erau definiți riguros încă în antichitate, formând de altfel subiectul unei ramuri de mare importanță în epocă a dreptului – *jus gentis*, explicit invocată în relație cu cel puțin unele dintre neamurile din Dacia Magna.

13 Kipfer 2000, pg. 180. Pentru detalierea aspectelor privind structurarea, evoluția și raportul cu organizarea politică statală a neamului/etniei, Smith 2002, cap. „Ethnic communities in pre-modern era”, pg. 21-128

14 Îndeobște, memoria colectivă este considerată ca având durată a cinci-șase generații (intervalul în care informația poate fi transmisă pe cale orală fără a fi alterată în mod semnificativ).

15 Este însă vorba de o realitate „de ultimă generație”, un detaliu relevant în acest sens fiind consemnarea (în Ptolemeu 3.5) a neamului hunilor, a cărui avangardă (nominalizată drept *chuni*) era proaspăt sosită în nordul Mării Negre și instalată între bastarni și roxolani. Să precizăm, de asemenea, că gruparea etno-politică a sarmaților iazygi este deja bine cristalizată în interfluviul Tisa-Dunărea mijlocie.

16 Interpretarea este întărită de faptul că Strabon, a cărui *Geografie* este redactată cu două-trei generații înaintea celei a lui Ptolemeu (dar pentru care descrierea riguroasă în termeni etno-geografici a lumii nu este un obiectiv explicit, geograful din Amasea optând pentru determinanți geopolitici) confirmă o mare parte a informațiilor oferite de urmașul său din Alexandria, neoferind practic nici un element discordant.

veacuri și jumătate, în regiunea Daciei Magna nu s-a produs nici o mișcare semnificativă de populații, ceea ce ne determină să prezumăm că tabloul ptolemeic al neamurilor geto-dacice era deja cristalizat la începutul acestei perioade.

Să vedem, aşadar, pentru început, care sunt grupările etno-politice pe care geograful din Alexandria le atestă pentru arealul de referință. În nord-estul teritoriului de referință, cu fluviul Tyras explicit menționat ca reper hidrografic, sunt atestați bastarnii, carpicii/carpianii, tyrageții și peucinii¹⁷. Urmează alte 15 neamuri, explicit asociate de Ptolemeu Daciei: anarții, predavensii, biephii/biphii, albocensii, saldensii, teuriscii, racatensii/ratacensii, buridavensii, potulatensii, keiagisii/keiasigii, costobocii, cauconii, cotensii, siensii/sensii și piephigii¹⁸. În asociere cu deja menționații peucini, în microregiunea gurilor Dunării, dar la sud de fluviu, sunt atestați troglodiții, apoi oitensii, dimensi, piarensii și crobyzii, pentru ca lista neamurilor explicit asociate deja constituitei provincii Moesia Inferior să se încheie, spre vest, cu binecunoscutul neam al triballilor¹⁹. Avem de-a face, aşadar, pentru epocile preclasică și clasică ale existenței societății geto-dacice preromane, cu o rețea de 25 de formațiuni etno-politice, o însemnată parte a lor fiind deja agregate în regatul getic, altele parcurgând chiar de-a lungul acestui veac II î.Hr. un proces de articulare statală.

În legătură cu identitatea și evoluția acestor neamuri, începem prin a formula o primă observație: în vreme ce unele au o istorie îndelungată și, implicit, o experiență socio-organizațională semnificativă, acumulată de-a lungul generațiilor, altele par să-și fi dobândit individualizarea recent, în urma unor conjuncturi (politico-militare sau de altă natură) dramatice. De departe, cea mai longevivă existență o probează formațiunea cauconilor, a cărei primă atestare literară datează din veacul homeric²⁰ și face trimitere nemijlocită la evenimentele asociate războiului troian²¹. Oricât de surprinzătoare și relative ar părea, informațiile legate de această grupare etno-politică au un grad de convergență ce nu poate fi ignorat. Consemnată în epopeea „Iliada”²², participarea la apărarea Troiei este susținută tot de sursă homerică, printr-o informație atribuibilă generației imediat

17 Ptolemeu 3.5. Textul îi consemnează și pe tagrii (dar aceștia par așezați dincolo de Nistrul mijlociu, în exteriorul a ceea ce putem desemna drept Dacia Magna), în vreme ce costobocii vor apărea menționați și în secțiunea consacrată explicit Daciei – la fel cum peucinii (pe care i-am adnumerat aici) apar consemnați și la secțiunea consacrată Moesiei Inferior. Unele texte îi asociază peucinilor și pe britogalli (Muller I,1, pg. 463, cf. Pârvan 1982, pg. 143).

18 Ptolemeu 3.8.3. În textul prelucrat de Sorin Olteanu (Olteanu), neamul piephigilor nu apare menționat, ceea ce presupunem că este doar o eroare de transcriere.

19 Ptolemeu 3.10.4. Un element aparent derutant este consemnarea moesilor (care – vom reveni asupra acestui aspect – nu sunt altceva decât geții sud-dunăreni) în grupa neamurilor din Moesia Inferior, alături de tricornensi, piecensi și dardani. Situația se explică dacă avem în vedere faptul că, începând chiar cu perioada *incrementa Dacorum*, în această zonă are loc un proces de expansiune culturală geto-dacică, poate nu în primul rând în formula colonizării masive, ci mai ales prin omogenizare etno-culturală, în contextul care a urmat fenomenului Padea-Panaghiurskii Kolonii.

20 Controversată ca și însăși existență istorică a legendarului bard, datarea vieții acestuia se face, în mod tradițional, cu patru secole înaintea lui Herodot, respectiv, în prima jumătate a secolului IX î.Hr. (Herodot 2.53)

21 Datarea uzuală a războiului troian, care face de asemenea obiectul unor ample controverse, îl plasează de obicei în prima parte a secolului XII î.Hr.

22 Homer, *Iliada* II – „catalogul corăbiilor”. Semnalăm consemnarea aici a unei linii genealogice tribale: „Pe sulițașii cauconi la luptă-i conduce Euphemos / Fiu al lui Trezenos, nepotul măritului Cheas”

următoare²³. Chiar dacă facem abstracție de aceste informații, situate la limita dintre mitologie și istoriografie, nu putem proceda la fel cu surprinzător de frecvența menționare a neamului cauconilor în opera lui Strabon²⁴, respectiv confirmarea independentă a localizării generice stabilite de Ptolemeu printr-o mențiune a lui Ammianus Marcellinus²⁵ și, respectiv, printr-un argument toponimic de neignorat²⁶. Destul de generos²⁷ sunt consemnate în izvoarele literare neamurile carpilor²⁸, crobyzilor²⁹ sau triballilor³⁰. În ceea ce-i privește pe racatensi, putem prezuma (pe baza localizării generice în Câmpia Transilvaniei, peste arealul ocupat anterior de purtătorii culturii Ciunbrud, dar și luând în considerare consonanța etnonimelor) că reprezintă gruparea principală a agatârșilor³¹, intrată într-un proces accentuat de aculturație și apoi asimilare/dacizare, după dublul șoc al invaziei celtice și resurecției substratului dacic.

În schimb, cele mai multe dintre formațiunile etnice care ajung să formeze, nu întâmplător, periferiile spațiului Dacia Magna, par să-și fi apropiat teritoriile în care sunt localizați în *Geografia* ptolemeică abia recent³², în contextul pătrunderii în regiune a

23 Homer, *Odissea* 9 – 12. Episodul relatează prima confruntare a lui Ulise după plecarea spre casă, petrecută pe țărmul nordic al Mării Egee, unde echipajul regelui Ithacai se confruntă cu cauconii regelui Orfeu. Deși tratată îndeobște drept o simplă legendă, mențiunea dobândește altă semnificație atunci când este pusă în legătură, pe de o parte, cu angajările militare ale geților în luptele pentru Chersonesusul tracic (sub Sitalkes, Seuthes etc.) și cu conexiunile (atestare arheologice) care au precedat primele colonizări grecești din Pontul Euxin, iar pe de altă parte cu elementele de toponomastică istorică (numele antic al râului Buzău, din arealul cauconilor istorici, coincide cu numele fiului legendar al lui Orfeu) și cu convergențele dintre doctrina orfeică și sacerdoțiul dionysiac al unor personaje precum Zalmoxis ori Charnabon.

24 Strabon îi menționează pe cauconi de aproape 20 de ori în cuprinsul operei sale, de precizat fiind că informațiile sunt relativ contradictorii. Astfel, în *Geografia* 12, 3 afirmă întâi că „și în prezent se mai găsesc unii cauconi lângă Parthenios”, iar după doar câteva pasaje, că „neamul cauconilor s-a stins cu desăvârșire de pretutindeni” – pentru ca, în *Geografia* 14, 5, să revină, calificând această etnie drept „obscură”. Trebuie să precizăm, totuși, în cvasitotalitatea lor, informațiile de la Strabon vizează doar „diaspora” cauconă din Asia Mică – dar, chiar și așa, relațiile homerice primesc o prețioasă confirmare, întrucât, pentru a exista o „diaspora” cauconă în spațiul microasiatic, trebuie să fi existat cel puțin un moment migratoriu între acest spațiu și Caucazul istoric.

25 Ammianus M. 31, 13. Relatând retragerea goților din fața invaziei hunice a anului 378 d.Hr., istoricul Ammianus Marcellinus consemnează că aceștia s-au repliat în Caucazul, adică în regiunea montană cea mai apropiată de gurile Dunării, zona în care a avut loc confruntarea.

26 Este vorba de toponimul Bacauca, repertoriat de Wilhelm Tomashek, II, 2, 58 (cf. Pârvan 1982, pg. 158), continuat prin toponimul modern Bacău.

27 Termenul se justifică numai în comparație cu ansamblul informațiilor referitoare la societatea și realitățile geografice asociate tracilor nordici

28 Atestați și în variantele ortografice *calipizi*, *carpizi* sau *carpodaci*, carpii apar menționați la Herodot, 4, 17, Strabon, 12, 3, Pomponius Mela (II,1,7), Pseudo Scymnos (842-844) etc., până la Zosimos 4, 34, 6 și Iordanes, *Getica* 14, 91. Nu există nici un argument viabil care să conteste identitatea între putătorii acestor etnonime, izvoarele fiind explicitate în ce privește localizarea generică și relativă.

29 Atestați în viitoarea Țară a Cavarnei (din sudul Dobrogei/Scitiei Minor), încă din secolul V î.Hr., de Herodot, *Hellanicos* din Mitilene și Hecateu din Milet, cu ecouri până în epoca bizantină.

30 Mențiuni la Aristofan (prin excerptările lui Ștefan Bizantinul), Herodot, Tucidide (care consemnează conflictul cu regele trac Sitalkes), Diodor din Sicilia (relativ la confruntarea cu regele Filip al V-lea), Appian (în contextul campaniei lui Alexandru cel Mare la Dunăre), Dio Cassius ș.a.m.d. Prima formă de organizare a viitoarei provincii Moesia Superior s-a făcut sub eticheta „Prefectura civitatum Moesiae et Triballiae”

31 Sugestia privind identitatea dintre agatârși și racatensi este dată chiar de Ptolemeu, care menționează ambele etnonime, în două pasaje diferite (Ptolemeu 3.5 și 3.8), dar cu trimitere la același spațiu geografic.

32 Ipoteza este formulată încă de Vasile Pârvan, care valorifică sugestiile etnonimice în contextul analizei integrate a evenimentelor și proceselor din epocă. Unele prezumții au dobândit caracter de certitudine, cele

populațiilor celtice și celtoide (anarții, teuriscii, posibil ceiasigii³³ în sud-est și britogalli în sud-est), scito-iraniene (cel puțin unele dintre neamurile menționate ca ocupând arealul dintre Dunăre și crobyzi și, respectiv, cetățile Pontului Stâng³⁴) sau est-germanice (poate chiar buridavensii³⁵, cu certitudine însă bastarnii și peucinii³⁶). În ceea ce-i privește pe cotensi, ne atrag atenția două detalii. Cel dintâi este poziționarea lor undeva în zona Prutului inferior, în apropierea căreia – după cum ne relevă cartograma II – se concentrează cea mai mare parte a fortificațiilor cunoscute din teritoriul de referință care-și încheie existența la sfârșitul secolului III î.Hr. sau în prima parte a celui următor. Cel de-al doilea este cvasiidentitatea onomastică dintre acest neam prezentat de Ptolemeu (în redactarea *cotensioi*) ca fiind „al Daciei” și neamul istoric al goților (autodenumiți *gotans*), care vor cuprinde același areal sub stăpânirea lor, patru veacuri mai târziu. Atât cât ne permite stadiul cercetărilor, ne exprimăm opinia că putem vedea în cotensii ptolemeici o avangardă a marii migrații gotice din secolul III d.Hr., dislocată de grupul bastarnic (originar din același areal este-germanic, ca și goții istorici), și care s-a deplasat pe coridorul prutean, păstrând o oarecare comunicare cu ansamblul de populații de care s-a desprins³⁷, dar fiind treptat asimilat în masa autohtonilor.

Indiferent care va fi fost parcursul real al cotensilor, individualizarea lor ca entitate etno-politică este, într-o formă sau alta, legată de sosirea bastarnilor în regiunea nordică a spațiului modo-basarabeian. Evenimentul este neechivoc databil la cumpăna dintre secolele III și II î.Hr., când contemporani precum Demetrios din Callatis îi desemnează ca „nou-veniți”. Istoricii antichității³⁸ surprind cu relativă promptitudine momentul, datorită implicării bastarne în afacerile politico-militare ale *commonwealth*-ului elenistic, la puțină vreme sau chiar în nemijlocit sincronism cu instalarea lor în noul habitat. Știrile consemnate de Strabon³⁹ contribuie la imaginea unui conglomerat mai degrabă eterogen, format prin regrouparea unor comunități tribale înrudite doar în sens larg, etnocultural.

mai multe n-au fost însă analizate corespunzător.

33 Nu putem exclude o oarecare conexiune între ceiasigi și sygini (locuitorii preceltici ai zonei caractelor dunărene), caz în care individualizarea acestora poate fi legată de strămutarea unor grupări tribale la nordul fluviului, în contextul conflictului endemic cu scordiscii.

34 Îi avem în vedere pe troglodiți, oitensi, dimensi și piarensi, dar nu excludem posibilitatea ca una sau mai multe dintre aceste grupări să reprezinte fie segmente ale vechii formațiuni etno-politice al cărui etnonim s-a generalizat (neamul getic), fie grupuscul celtice/celtoide rămase după dezagrerarea regimurilor celtocractice din veacul al III-lea î.Hr. Ne atrage atenția faptul că în zona acestora apar, chiar relativ la acest orizont cronologic, emisiunile monetare tradițional atribuite unor regișori sciți.

35 Consonanța onomastică cu neamul germanic al burilor a atras atenția în mod frecvent. Fără a ne putea pronunța într-un sens sau altul, observăm că începuturile locuirii în zona viitoarei Buridava par a converge spre momentul pătrunderii primelor grupări celtoide pe coridorul Mureșului. Cu certitudine, însă, un asemenea scenariu nu putea implica decât o grupare redusă, care a fost rapid asimilată.

36 Tratarea separată a acestora este discutabilă

37 Nu excludem posibilitatea ca neamul cotensilor să fi jucat un anumit rol în opțiunea goților de a se instala în nord-vestul bazinului pontic, precum și (mai târziu), în determinarea diviziunii dintre ostrogoți și vizigoți, cei din urmă putând fi, *de facto*, consecința regermanizării grupării cotense. Scenariul ar nuanța și mai mult problematica raporturilor geto-gotice, atât de dezbătute, după „confuzia lui Iordanes”

38 Titus Livius XXXIX, 35, 4; Troguș Pompeius/Iustinus, *Prologul* XXXII și XXXII, 3, 16; ș.a.

39 Strabon, VII, 3,17 consemnează trei grupări reunite sub eticheta bastarnă: atmonii, sidonii și peucinii, ceea ce face și mai verosimilă prezența și a altor comunități, precum cea (mai sus prezumată) a cotensilor.

Instalarea lor în arealul nord-tracic va fi amplificat și mai mult conglomeratul bastarn⁴⁰, cel puțin în prima etapă grupărilor imigrante asociindu-li-se (fie ca populații supuse, fie ca neamuri asociate într-o anumită formulă) autohtonii carpi și oarecum obscurii tagri.

Ceea ce prezintă interes pentru noi, aici, este faptul că o asemenea coabitare pune problema unui anumit aranjament de coexistență cu autohtonii, precum și cu celelalte grupări intrate, printr-un mecanism sau altul, sub hegemonia bastarnă. Că nu putem vorbi despre o simplă relație de supunere, o probează un detaliu deloc neînsemnat din relatarea lui Titus Livius despre participarea bastarnă la campania sud-dunăreană din anii 179-175 î.Hr., la chemarea curții regale a Macedoniei. Faptul că războinicii bastarni își iau cu ei

familiile ne convinge că în arealul pe care și l-au apropiat în nordul moldo-basarabeian mai funcționau și alți centri de putere – unul dintre aceștia fiind, cu certitudine, cel al carpilor autohtoni⁴¹, care, ni se dă de înțeles, ar fi putut fi tentați să profite de absența forței militare hegemonice pentru a-și (re)instaura propria autoritate. Eșecul bastarn în campania sud-dunăreană și insuccesul final în confruntarea de uzură cu geții lui Oroles va fi slăbit semnificativ hegemonia bastarnă, fapt pe care ni-l confirmă atât „degradarea” acestei forțe

la rangul de auxiliari ai geto-dacilor, în timpul lui Burebista⁴², cât și detașarea grupărilor periferice – a peucinilor cu certitudine, a cotensilor, în măsura în care supoziția pe care am formulat-o este validă.

Deși nu avem, deocamdată, nici un indiciu privitor la funcționarea condominiului bastarno-carp (altul decât fluiditatea raporturilor de forță dintre comunitățile componente), o sugestie despre modul în care putea funcționa un asemenea tandem politic ne este dată de starea de lucruri pe care o putem detecta în cealaltă extremitate a teritoriului de referință, în sud-vestul care va deveni nucleul statal din perioada dacocratică. Cunoaștem, în această zonă, pentru perioada anterioară formării confederației geto-dacice, două

40 Ne exprimăm reținerile față de atribuirea culturii Poienești-Lukașevska în mod exclusiv bastarnilor, în condițiile în care izvoarele literare, dar și deloc puțini indici arheologici probează că arealul acesteia era locuit concomitent de mai multe comunități etno-culturale, în raport cu care bastarnii au putut exercita o hegemonie politico-militară, dar cu certitudine n-au fost cei mai numeroși (fapt pe deplin demonstrat de consemnarea carpilor și după dispersarea acestui centru de putere bastarnă).

41 Relevant pentru resursele demografico-militare ale carpilor este faptul că, de îndată ce factorul hegemonic bastarn se diluează, ei se manifestă ca o forță regională de prim rang, care joacă, în prima parte a secolului II d.Hr., rolul conducător în parteneriatul cu goții.

42 Nu putem să nu observăm, așa cum o făcea la vremea sa și Vasile Pârvan, că, după momentul Burebista, bastarnii sunt prezenți în izvoare mai curând în ipostaza de populație hărțuită decât de autentică forță militară. Incursiunea sud-dunăreană din anii 30-29 î.Hr., care-i contrapune generalului roman Licinius Crassus (Dio Cassius LI, 23, 2 și urm.) se face sub presiunea armată a regelui get Dicomes (Pârvan 1982, pg. 53-54), pentru ca, după expansiunea Imperiului Roman la nordul Dunării, bastarnii să acționeze numai în compania altor populații și, în final, să fie strămutați cu totul la sudul fluviului în anul 399 d.Hr. (Zosimus I, 34, Eutropius IX, 25), după ce fuseseră înfrânți tot în postura de auxiliari ai carpilor.

nume de dinastii: pe Rubobostes și pe Burebista/Burobostes însuși, care exercită deja demnitatea regală la data sosirii aici a lui Deceneu, în 82 î.Hr. Politonimele lor ne indică atât apartenența la înalta aristocrație (la ordinul *tarabostes*), cât și o relație explicită cu două subregiuni a ceea ce se prefigura deja a fi regatul Daciei de Sarmizegetusa: cea a bazinei Jiului (Rhabon, în toponimia antică), respectiv, cea a neamului buridavensilor și centrului lor politic, Buridava. Vedem în această succesiune la tron (indirectă totuși, cele două personaje regale sunt despărțite de trei-patru generații) reminiscentele unui „consiliu tribal” derivat din „frăția princiară” a epocii anterioare – de care, să nu uităm, partea occidentală a Daciei Magna nu era încă atât de detașată precum regiunea eminentemente getică, așa cum o dovedește și prezența, aici, a mormântului princiar de la Cugir.

Dacă în zona viitorului centru politic de la Sarmizegetusa putem vorbi de un mecanism mai mult sau mai puțin consensual de agregare a elitelor politice ale neamurilor asociate, în spațiul Geției sudice avem indicii unor confruntări frontale pentru hegemonie. Episodul se petrece, subliniem, în contextul disoluției regimului celtocratic din regiune, exprimat de așa-numitul „regat de la Tylis”, și-i are ca protagoniști pe aristocratul trac Zoltes și pe basileul get Rhemaxos⁴³. Evenimentele se petrec în generația anterioară lui Oroles⁴⁴, miza confruntărilor fiind dublă: cea explicită, pentru controlul tributului plătit de cetățile grecești din Pontul Stâng în contul protecției militare, iar cea implicită, pentru reafirmarea, respectiv, contestarea autorității politice getice la sudul Dunării. Efectivele de care dispune Zoltes, net inferioare contingentului de 600 de călăreți comandați de fiul regelui get, ne fac să presupunem că nobilul trac este nu vreun exponent al regatului tracilor sudici, încă nerestructurat după parazitarea sa de către regimul celtic de la Tylis⁴⁵, ci al unei formațiuni etno-politice minore și efemere din regiune, reconfigurate după instalarea în regiune a mai multor comunități scitice și celtice, așa cum par a fi oitensii, dimensi ori piarensii. Dacă așa stau lucrurile, putem vedea în acțiunile lui Zoltes o încercare nereușită a grupării din care provine acesta de a se desprinde de sub autoritatea recent reînaltată⁴⁶ a basileului get asupra teritoriilor respective – ceea ce, în contextul problematicei noastre, probează capacitatea grupurilor aristocratice tribale (încă recunoscute ca legitime la nivelul acestor formațiuni ale neamurilor) de a manifesta inițiative politice⁴⁷.

Este indubitabil, așadar, că în așezământul politico-juridic al statului getic –

43 Rusu 1963, pg. 123-144; Daicoviciu 1967, pg. 445-446; Daicoviciu 1968, pg. ; Cojocaru 2004, pg. 139-152

44 Cojocaru 2004, pg. 139-142

45 Amplele restructurări etno-politice prin care a trecut vechiul regat al tracilor odrysi este sugerat și de faptul că, spre deosebire de formațiunile cuprinse în celelalte regiuni balcano-dunărene descrise (Dacia, Moesiile și Illyria), pentru care se folosește termenul *katehusi*, Ptolemeu utilizează de această dată noțiunea administrativă fără conținut etno-politic de *strategie* (Ptolemeu 11, 9).

46 Faptul că toate cetățile grecești din Pontul Stâng îi plăteau tribut lui Rhemaxos atestă că autoritatea regatului getic era recunoscută în acest moment. Faptul că, anterior, în vremea basileului Zalmodigikos, ambasada aceleiași cetăți Histria a trebuit să traverseze ținuturi „pline de primejdii”, ca și faptul că începând cu acest orizont cronologic și face apariția noțiunea geografică de Scitia Minor, atestă că autoritatea getică a fost reînaltată doar de puțină vreme la sudul fluviului.

47 Către aceeași concluzie ne îndreaptă și analiza contextelor în care s-au putut manifesta, anterior inițiativelor lui Zoltes, „regișorii” sciți care au emis monedă în zona sud-dobrogeană: Kanites, Ailios, Sariakes, Tanusa, Akrosas și Charaspes (Preda 2008, pg. 259-260). Episodul petrecut în generația post-burebistană, avându-l ca protagonist pe basileul secesionist Rholes/Rolles, confirmă, de asemenea, această interpretare.

singura autoritate eminamente statală activă în Dacia Magna, pe parcursul secolului II î.Hr. –, există o ierarhizare a neamurilor, unele exercitându-și hegemonia asupra celorlalte, și, implicit, că punerea în acțiune a acestor relații de dependență și interdependență ori repunerea în discuție a raporturilor ierarhice existente la un moment dat constituie axa majoră a vieții politice interne a regatului. Avem a presupune că, într-o oarecare măsură, raporturile de forță dintre neamurile integrate statului getic⁴⁸ sunt determinate de dimensiunile demografice ale acestora și de poziționările geografice în raport cu centrul politic regal. Raportându-ne la o populație totală de ordinul a peste un milion de locuitori a regatului getic din acest orizont cronologic, deducem că neamurile încorporate numărau de la câteva zeci de mii la aproape jumătate de milion de oameni⁴⁹ – cota maximă fiind atinsă, dacă avem în vedere fărâmițarea din celelalte subregiuni⁵⁰, de piephigi, în vreme ce cauconii și moesii par a avea extensiuni mai apropiate mediei⁵¹.

Către aceleași trei formațiuni etnopolitice ne îndreaptă și acei indicatori de dominanță pe care-i putem detecta din analiza evenimential-fenomenologică ori din sugestiile politonimice care ne-au condus la identificarea probabilistică a celor câtorva clanuri aristocratice autohtone. Deși izvoarele literare sunt tăcute în această privință, iar informațiile arheologice nu sunt de natură să ne ofere un punct de sprijin, este logic să presupunem că vârfurile aristocrației din regatul getic se recrutează cu prioritate din clanurile care domină principalele formațiuni etnopolitice componente ale arhitecturii statale. Atât Zalmoxienii, cât și Dromichetanii se vădesc a fi nemijlocit legați de cursul Dunării. Să ne amintim că Zalmodegikos este conjurat de solii cetății Histria să restituie acesteia ostatecii și veniturile, împrejurarea că acestea au intrat sub controlul basileului get probând existența unei zone de contact între regatul său și *chora* histriană, fie în sens explicit teritorial (ceea ce implică exercitarea autorității lui Zalmodegikos cel puțin asupra nordului dobrogean), fie prin controlul principalului coridor comercial, cel al Dunării. Prezența, cu două veacuri în urmă, a lui Zalmoxes la Samos, precum și întoarcerea acestuia în țara de origine după itinerariile sale pitagoreice, implică și ele un contact nemijlocit cu extensiile din Pontul Stâng ale amfichioniei Ioniei – singurele reprezentanțe fiind, pe atunci, Histria și Orgame. În cazul Dromichetanilor, lucrurile sunt și mai simple: adversarul lui Lisimah este atacat la nordul fluviului, iar conflictul are ca miză controlul cetăților de pe malul drept (ceea ce indică, neechivoc, o conexiune directă cu coridorul dunărean), în vreme ce prezența lui Dromichetes Mithridaicul la bătălia de la Cheronea

48 În cursul secolului II î.Hr., când statul getic pare să-și redobândească extensiunea teritorială maximă (de pe versanții nordici ai Balcanilor până în Podișul Central Moldovenesc și din contiguitatea Pontului Stâng și gurilor Dunării până la râul Olt), putem reconstitui următoarea listă a neamurilor încorporate: cauconii, cotensii, crobyzii, dimensii, moesii, oitensii, piarensii, piephigii, siensii și trogloditii, poate și britogalii.

49 Aceste dimensiuni exclude posibilitatea ca neamurile să aibă o structură monotribală, tribul putând funcționa ca atare (nesegmentat în fratrii autonome) doar până la dimensiuni de cel mult câteva mii de membri. O foarte utilă analogie oferă, pentru aceleași regiune și perioadă, formațiunea bastarnilor, prezentată în mod explicit ca având în componență mai multe grupări tribale: atmonii, sidonii și peucinii.

50 În Scitia Minor și zona contiguă Pontului Stâng avem atestate cinci formațiuni etnice pe un spațiu de mărimi comparabile cu cele pe care le ocupă, individual, oricare dintre cele trei neamuri prezumat dominante: piephigii, cauconii sau moesii.

51 În aceeași situație pare să se fi aflat și neamul triballilor, care nu mai prezenta, la acest orizont de timp, anvergura din epoca arhaică, numărul lor reducându-se în contextul confruntărilor militare de durată cu scordiscii (care le prelungeau pe cele cu macedonenii și celții), precum și a explicit consemnatelor emigrări.

arată limpede – atâta vreme cât acceptăm că statutul său politic a fost de rege al geților – un contact nemijlocit cu fluviul. Așa stând lucrurile, este foarte probabil ca ei să fi provenit din clanurile dominante ale formațiunii piephige, eventual într-o perioadă în care aceasta și moesii sud-dunăreni formau o singură unitate, desemnată doar cu etnonimul generic de *geți*. În ceea ce-i privește pe Orolesi, lucrurile nu par atât de simple. Dacă prietenul lui Marcus Licinius Crasus, secesionistul Rolles, își exercită în mod evident autoritatea la sudul Dunării, izvorul fiind aproape direct în a-i numi moesii pe supușii săi, strămoșul său, adversarul bastarnilor, se prezintă, pe de o parte, ca un exponent al acelorași piephigi (argumentul principal fiind faptul reacția sa antibastarnă se justifică prin tranzitarea acestora prin același coridor dunărean) – pe de altă parte, însă, după cum o sugerează Titus Livius, ni se dă de înțeles că el acționează mai ales în arealul cauconilor.

Problema conexiunii dintre clanurile aristocrației getice și structurile tradiționale de conducere tribală a neamurilor este, oricum, una relativă: prin jocul alianțelor matrimoniale (pe care trebuie să le presupunem a fi fost practicate între neamuri după aceleași cutume ca și între regate/state), aceste clanuri se sustrag, treptat, unei apartenențe etnice rigide, consolidându-se ca elită socială și manifestându-se ca factor de integrare la o scară mai largă. Nu putem evalua, în acest stadiu al cercetărilor, în ce măsură elementele generale de organizare internă a acestor organizații supratribale se (mai) regăseau în structurile neamurilor din societatea autohtonă a Daciei Magna, la orizontul secolului II î.Hr. ca atare, ne vom limita la prezumția că, analog altor organisme de structurare gentilică din zonă, formațiunile etno-politice din lumea geto-dacică păstrau organisme de deliberare sau decizie de genul consiliului intertribal (care reunea reprezentanții acceptați sau autoimpuși ai triburilor componente), pe care îl avem explicit atestat în vremea lui Zalmoxis⁵². Admitem, de asemenea, din considerente logice, că aceste „sfaturi de neam” constituiau baza legitimității clanurilor aristocratice (pe care le vedem cooptate într-o formulă sau alta în aparatul statal central), dar puteau deveni, în anumite conjuncturi, interlocutori direcți ai instituției regale. Fără a le invoca drept elemente argumentative, analogiile cu alte societăți organizate pe structuri de model *ethne* ne pot oferi câteva sugestii despre modul în care se structura puterea politico-juridică înăuntrul unui neam. Cazuri susceptibile de a prezenta o mare similaritate socio-organizațională sunt cele din regiunile grecești autonome și fără polarizare eminamente urbană, precum Elida, Thessalia sau Epir⁵³, despre care știm că erau organizate în formula regatului, iar puterea basileului era relativ bine echilibrată de cea a unei oligarhii preponderent ereditare. În condițiile în care nu dispunem, totuși, de indici care să ne permită extrapolarea acestui model și asupra *ethne*-urilor geto-dacice, ne vom limita la a susține că, indiferent de modelul de organizare internă, neamurile erau o realitate politico-juridică dominantă a structurilor

52 Herodot IV, 94 – 96. Vezi supra, nota 49

53 Bârzu & alii 2003, pg. 56 și urm. Cu unele rezerve, ținând de posibilitatea ca societatea din Dacia Magna să fi avut forme instituționale mai puțin rigide, putem asimila clanurile aristocratice getice cu clasa oligarhică, caz în care putem lua în calcul un model mai apropiat Elidei (unde consiliul deliberativ/*geroussia* era constituit/ă din membrii desemnați ereditar, care nu-și delegau decât parțial și temporar atribuțiile). Acest model, pe care-l luăm în calcul aici ca funcționând exclusiv la nivelul neamurilor, nu și al organismului statal, pare să fi caracterizat și ansamblul carpo-bastarn și, până la momentul Rubbostes, Dacia occidentală.

instituționale de tip *dat*⁵⁴ ale societății autohtone, fiind depozitarele suveranității (puterii politice de ultimă instanță) acolo unde statul nu și-a făcut încă apariția, sau putând să-și redobândească suveranitatea delegată statului, acolo unde statul instituit nu-și poate îndeplini funcțiile pentru care a fost creat⁵⁵.

Bibliografie generală:

I. Izvoare literare

- Appian
Appian din Alexandria, *Historia Romana*, H. White (trad.), Ed. Loeb, Harvard University Press 1972
- Aristotel
Aristotel, *Politica*, trad. Bezdechi E. (trad.), H., Ed. Antet 1999
- Dio Cassius
Cassius, Dio Cocceianus, *The Roman History: The Reign of Augustus*, Ian, Scott-Kilvert (trad.), Harmondsworth, Middlesex, England; New York, NY, USA, Penguin Books, 1987
- Herodot
Herodot, Onu, Liviu (ed.), Șapcaliu, Lucia (ed.), *Istorie*, Ed. Minerva, București 1984
- Homer – Iliada
Homer, *Iliada*, Franga, Liviu (ed.), Murnu, George (trad), Ed. Univers București 1985
- Homer – Odiseea
Homer, *Odiseea*, Pârvolescu, Adrian (ed.), Murnu, George (trad), Ed. Art București 2009
- Iordanes
Iordanes, *Getica*, Drăgan, J.C. (ed.), trad. Popa-Lisseanu, Gh. (trad.), Ed. Nagard & Centrul European de Studii Tracice, Roma 1986
- Iustinus
Justinus, Marcus Junianus, Pompeius (Trogus), Wetzel, Johann Christian, Friedrich (ed.), *Historiae Philippicae*, Ed. David Sigert, Lipa 1806
- Strabon
Strabon, *Geografia*, vol. I, II, III, Ed. Științifică, București, 1972, 1974, 1983
- Titus Livius
Titus Livius 1976, *Ab urbe condita*, vol 1+2, Marinescu Nour, A. (trad.), Ed. Minerva, București 1976

II. Literatura modernă – sinteze și volume

- Bârză & alii 2003
Bârză, Ligia, Naniu, Rodica Ursu, Bohiltea Florica, *Istoria Greciei antice*, Ed. Fundației România de mâine, București
- Boudon & alii 1996
Boudon, Raymond, Besnard, Phillipe, Cherkaoui, Mohamed, Lecuyer, Bernard-Pierre (coord.), *Dicționar de sociologie Larousse*, Ed. Univers enciclopedic, București
- Daicoviciu 1968
Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, Ed. Pentru Literatură, București
- Dumitrescu-Vulpe 1988

⁵⁴ Derivate din natura societății (moștenite, în sens larg), prin opoziție cu instituțiile de tip *construct*, care sunt generate printr-o acțiune socială planificată, fie în formula contractului social, fie în cea a concedării (ca rezultat al voinței factorului hegemon).

⁵⁵ Cu această situație ne vom întâlni, de altfel, treptat, pe măsură ce statalitatea geto-dacică, sub presiunea romană, nu mai poate asigura securitatea unora din grupările sale componente. În acest context este explicabil faptul că, spre deosebire de principalele componente ale arhitecturii statale dacice, sistematic dezafectate o dată cu cucerirea romană, neamurile supraviețuiesc în noua realitate, integrându-se gradual în alte așezăminte statale – ale provinciei romane, pentru neamurile intra-limes, respectiv, ale statelor (sau protostatelor) tardeno-dacice, pentru cele rămase în afara frontierelor Daciei Augusti sau Moesiei Inferior.

- Dumitrescu, Vladimir, Vulpe Alexandru, *Dacia înainte de Dromihete*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
- Iustinus/Yardley – Develin 1994
- Justinus, Marcus Junianus, Yardley, J.C. (trad.), Develin, Bob (introd.), *Justin's Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, ed. Oxford University Press, London
- Kipfer 2000
- Kipfer, Barbara Ann, *Encyclopedic Dictionary of Archaeology*, Ed. Kluwer Academic/Plenum, New York
- Pârvan 1982
- Pârvan, Vasile, *Getica, o protoistorie a Daciei*, Ed. Meridiane, București
- Petre 2004
- Petre, Zoe, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor grecești referitoare la geți*, Ed. Polirom, Iași
- Petrescu-Dâmbovița et alii, 2001
- Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru (coord.), *Istoria românilor – vol. I*, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, Ed. Enciclopedică, București
- Popa-Lisseanu 2007
- Popa-Lisseanu, G., Oprișan, I. (ed), *Dacia în autori clasici*, Ed. Vestala București
- Preda 2008
- Preda, Constantin, *Enciclopedia de numismatică antică în România*, Ed. Enciclopedică, București
- Smith 2002
- Smith, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Ed. Blackwell Publishing Inc., Oxford

III. Literatura modernă – articole

- Cojocaru 2004
- Cojocaru, Victor, *Relațiile dintre greci și barbari la nordul și nord-vestul Pontului Euxin, reflectate în trei decrete din perioada elenistică*, în *Arheologia Moldovei XXV*, Ed. Academiei Române, București, pg. 139-152
- Daicoviciu 1967
- Daicoviciu, Hadrian, „*Regatul*” lui *Rhemaxos*, în „*Acta Musei Napocensis*” IV, p. 445-446
- Florescu 1982
- Florescu, Radu, *Note și comentarii*, în „*Getica, o protoistorie a Daciei*”, Pârvan, Vasile, Ed. Meridiane București, pg. 505-585
- Nistorescu 2010-a
- Nistorescu, Laurențiu, *O propunere de identificare a lui Rex Histrianorum*, în „*Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis*”, Timișoara, nr. 12, pg. 173-181
- Nistorescu 2010-b
- Nistorescu, Laurențiu, *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea militară daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles*, în „*Studii de Istoria Banatului*”, Timișoara, nr. 34, pg. 23-42
- Nistorescu 2011
- Nistorescu, Laurențiu, *Clanuri și familii în lumea geto-dacică*, în „*Analele Universității de Vest din Timișopara – Sociologie, psihologie, pedagogie și asistență socială*” nr. 17/2011, pg. 25+36, ed. Universității de Vest Timișopara
- Popescu 2004
- Popescu, Mariana-Cristina, *Aspecte sociale privind meșteșugul olăritului în Dacia preromană*, în „*Acta Musei Devensis – Daco-Geții*”, Ed. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, pg. 287 – 295
- Russu 1963
- Russu I. I., *Zoltes și Rhemaxos*, în „*Apulum*” Alba Iulia, nr. VI, pg. 123-144

IV. Webografie

- Ammianus M.
- <http://www.thelatinlibrary.com/ammianus/31.shtml> , 10.03.2011
- Dio Cassius
- http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html , 15.01.2011
- Olteanu
- http://soltdm.com/sources/mss/ptol/ptol_dac.htm , 10.03.2011

Abstract

Like other societies in the region, the Geto-Dacian society has preserved its main tribal institutions in the structure of the states created in pre-Roman era. The most documented of these institutions, apart from royalty, is the people (gens, ethne), which is actually a historicized tribal union. Some of these archaic Getic gens had a long existence, over a millenium, some seems to be the result of the last cultural-demographic mutation before Burebista's reign.

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS

Romanitate și romanizare

Leonard Velcescu¹

Arcul lui Traian de la Beneventum

1900 de ani de la inaugurare (114-2014)

Prezentarea monumentului

Arcul lui Traian de la *Beneventum*² (fig.1), intrare monumentală cu o singură deschidere, este un monument imperial realizat în urma decretului Senatului roman în anul 114 d.Hr., dedicat împăratului Traian și terminat după moartea lui³, cu ocazia inaugurării unei importante artere rutiere, *via Traiana*, pentru a face legătura între *via Appia* (la *Beneventum*) și orașul *Brundisium* (azi Brindisi – important centru portuar și bază militară navală pe coasta Adriaticii, care a servit pentru expedițiile în Orient).

Arhitectul Apollodoros din Damasc a fost probabil cel care a condus proiectarea ansamblului acestui monument.

Fig. 1

Inscripția aticului⁴ (similară de o parte și de cealaltă a monumentului):

IMP[eratori] CAESARI DIVI NERVAE FILIO
NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG[usto]
GERMANICO DACICO PONTIF[ici] MAX[imo] TRIB[unicia]
POTEST[ate] XVIII IMP[eratori] VII CO[n]S[uli] VI P[atri] P[atriae]
FORTISSIMO PRINCIPI SENATVS P[opulus]Q[ue] R[omanus]

Traducere:

«Împăratului Caesar, fiul divinului Nerva, lui Nerva Traianus Optimus Augustus,

¹ * Doctor în istoria artei – Sorbona și EPHE (Paris); cercetător în istoria artei – CRHISM – E.A. 2984 – Universitatea «Via Domitia», Perpignan, Franța; adrese Internet: velcescu66@yahoo.fr; <http://statuitedaci.ro>; <http://iccromania.org/>; <http://columnaluitraian.ro/ro/>.

² *Beneventum*, azi Benevento, pe *via Appia*, oraș în Italia meridională (în reg. Samnium) și care se află la aproximativ 50 de km nord-est de Napoli.

³ Traian a murit în anul 117, la Selinus în Cilicia (Asia Mică), în timpul războiului împotriva parților, iar Hadrian a fost cel care a terminat în 118 realizarea completă a monumentului.

⁴ *CIL*, IX, 1558; *CIL*, IX, 5998 = *ILS*, 296.

învingătorul germanilor, învingătorul dacilor, marelui preot, având pentru a optsprezecea oară puterea de tribun al plebei, fiind salutat a șaptea oară ca imperator (cap al armatei), deținând a șasea oară demnitatea de consul, părintelui patriei, principe puternic, Senatul și poporul roman».

Titulatura imperială:

- **Imperator:** Augustus a primit acest titlu în anul 27 î.Hr. De atunci, pentru un împărat **imperator** este primul cuvânt al titulaturii: el servește de **praenomen** împăratului și face referință la îndeplinirea funcției de **imperium**. Dacă **imperator** este folosit în altă parte în inscripție, el este urmat de o cifră care arată de câte ori principele a fost aclamat ca **imperator triumphateur**. Pentru Traian, a șasea aclamare a avut loc în anul 106 d.Hr. și a șaptea în 114 d.Hr.

- **Caesar:** Augustus a primit acest nume încă de când a fost adoptat în anul 40 î.Hr. și a devenit **nomen** rezervat principelui. El era folosit în mod curent: cf. «ave Caesar !».

- **divi Nervae filius:** adjectivul **divus** indică întotdeauna că împăratul este mort și divinizat: Nerva este pus la rangul zeilor prin apoteozarea decisă de Senat, propusă de însuși Traian.

- **Nerva Traianus:** Traian are numele de la tatăl său adoptiv (Nerva) și a păstrat supranumele său personal. El se numea Marcus Ulpius Traianus.

- **Optimus:** se întâlnește acest calificativ începând cu anul 114 d.Hr., rezervat de obicei lui *Jupiter Capitolin: Juppiter Optimus Maximus*. Traian este astfel considerat ca reprezentantul lui Jupiter pe Pământ.

- **Augustus:** supranume dat lui Augustus în anul 27 î.Hr. și luat pe urmă de toți împărații (Traian l-a luat în anul 97 d.Hr. atunci când Nerva l-a asociat la putere).

- **Germanicus:** supranume primit în octombrie 97 d.Hr. când Nerva l-a adoptat și l-a asociat la putere, el însuși va deveni *Germanicus*, deoarece învinsese pe germanii-suevi.

- **Dacicus:** supranume primit în decembrie 102 d.Hr. în urma triumfului lui Traian asupra dacilor.

- **Pontifex maximus:** mare pontif, șeful religiei romane.

- **Tribunicia potestas:** putere (autoritate) tribuniciană. Ea dădea un caracter sacru și inviolabil (incontestabil) împăratului și deciziilor sale. Pentru Traian, prima putere tribuniciană datează din anul 27 octombrie 97 d.Hr., a doua din octombrie 98 d.Hr., a treia din octombrie 99 d.Hr. și a patra din decembrie 99 d.Hr. Pe urmă ea va fi reînnoită (de la a V-a la a XXI-a) la 10 decembrie pentru anul următor.

- **Consul:** ca fiecare senator, principele poate să fie ales consul, dar el poate să-și atribuie această magistratură ori de câte ori dorește. Traian a fost: consul II în 98 d.Hr.; consul III în 100 d.Hr.; consul IV în 101 d.Hr.; consul V în 103 d.Hr.; consul VI în 112 d.Hr.

- **Pater patriae:** părinte al patriei: titlu dat celor care salvează patria; Augustus îl obține în anul 2 î.Hr., și după el toți ceilalți împărați care sunt considerați ca părinți ai tuturor cetățenilor.

- **Princeps:** începând cu Augustus, titlu dat împăratului, desemnându-l ca Principe, «primul dintre cetățeni».

Monumentul avea mai multe semnificații simbolice importante: deschidea accesul pe *via Appia Traiana*, pentru a reduce în mod sensibil legătura între **Roma** și **Brindisi**, plecând de la Benevento, și pentru a se câștiga timp în raport cu *via Appia*, care era o arteră mai lungă, urmând îndeosebi coasta Mării Adriatice; acest drum facilita circulația spre sudul Italiei și accesul spre Orient, via baza militară navală de la Brindisi, spre pământurile îndepărtate ale Mesopotamiei (fig.2); de asemenea, acest arc monumental simboliza în mod elocvent perioada constructivă a domniei lui Traian pentru Imperiul roman: o guvernare benefică, ce a permis Imperiului să se extindă și să ajungă la maxima întindere teritorială, consolidarea granițelor și crearea unei rânduiei utile pentru popor în interiorul Italiei.

Fig. 2

Acest arc reprezintă nu numai monumentul cel mai important al orașului, ci și una din cele mai reprezentative opere arhitecturale și artistice a sfârșitului perioadei lui Traian și începutul celei a lui Hadrian și care s-a păstrat practic intact, datorită mai multor lucrări de restaurare.

Monumentul este înalt de 15,60 m și lat de 8,60 m, construit în piatră de calcar, acoperit cu basoreliefuluri înalte din marmură de Paros. Din punct de vedere arhitectonic și decorativ, arcul lui Traian este foarte asemănător cu cel al lui Titus, construit la Roma în sec. I î.Hr.: o singură deschidere, pe două baze plate sunt puse patru semicoloane compozite, pe fiecare parte a monumentului cu capiteli corintice, un atic înalt. În schimb, decorul arcului de la Benevento este mult mai abundent, pe cei doi pilaștri și pe atic. Patru mari panouri, aproape pătrate, sunt pe fiecare fațadă, situate între coloane și separate de frize cu motive decorative figurative; două frize similare pe fiecare fațadă se repetă între capitellurile care susțin partea superioară a monumentului. Reliefulurile clasicizante prezintă celebrarea funcției imperiale – Traian participant la manifestările simbolice; alte scene: *alimenta*,

sacrificiu pentru inaugurarea *via Appia*, reliefurile stâlpilor reprezintă scene civile de pace și militare. Arhitrava, partea inferioară a antablamentului, prezintă în partea ei superioară o friză lungă care înconjoară complet monumentul, reprezentând probabil triumful asupra dacilor (în 106 d.Hr.); relieful este mult mai redus ca dimensiuni în raport cu celelalte scene ale arcului, o multitudine de personaje fac parte dintr-un alai impresionant, în care se pot remarca ceremonii religioase de sacrificiu, care trase de boi încărcate cu prizonieri «barbari», probabil daci, personaje care transportă pe umerii lor un fel de târgi solide încărcate cu numeroase obiecte de valoare, fiind probabil din aur și argint și foarte grele⁵, precedate de purtători de pancarte scrise prezentative (fig.3). Deasupra acestei frize se află o nișă bogat sculptată cu modilioane și danteluri (zimți). De o parte și de cealaltă a inscripției, pe fiecare fațadă a arcului, se află două mari panouri încastate în atic. La nivelul arcadei, triumphiurile arhivoltei și cheia bolții sunt de asemenea bogat împodobite

Fig. 3

cu motive decorative. În interiorul arcadei se pot vedea două mari scene asemănătoare din punct de vedere plastic cu cele de pe arcul lui Titus. Deasupra acestor două compoziții ale arcului propriu-zis al bolții se află elemente decorative florale, iar în partea superioară (în centrul bolții) se află sculptat un mic «tablou» figurat – Traian încoronat de o Victorie înaripată⁶.

Scenele acestui monument au mai multe semnificații: legăturile împăratului cu Roma; legăturile lui Traian cu Provinciile Imperiului; legăturile lui Traian cu *Beneventum* (panourile de sub arcadă).

Lectura scenelor monumentului părții exterioare a orașului Benevento (spre *regione Campania*): compoziția scenei care se află pe pilastrul stâng al arcului, în partea

⁵ După cum se poate remarca fiecare targă este susținută pe umeri de către patru bărbați, semificând că obiectele pe care le transportau erau foarte grele, fiind probabil îndeosebi din aur.

⁶ Gramatopol 2011, 295-297.

de jos – în studiile referitoare la această scenă este dată interpretarea următoare⁷: «... *l'Empereur reçoit le serment des chefs germains en présence de Jupiter Férétrien; la scène fait allusion à l'organisation et à la pacification des frontières de l'Allemagne, fait qui fut l'une des premières gloires de Traian*».

În legătură cu această scenă semnalăm câteva detalii importante.

Arcul de la Benevento reprezintă o sinteză și o simbolică iconografică a perioadei lui Traian și nu se poate concepe ca pe acest monument imperial să nu fie reprezentat

Fig. 4

și episodul, extrem de important pentru Imperiul roman, legat de cuceririle dificile obținute în Dacia în 106 d.Hr. În legătură cu personajele de «barbari» reprezentate în această scenă, credem că nu este vorba de o populație germanică (de germani), ci mai degrabă de daci, pentru că acești «barbari» nu sunt reprezentați în maniera popoarelor germanice, îmbrăcați cu pantaloni și având bustul nud, ci poartă mai degrabă vestimentația dacilor, detalii importante reprezentate din abundență în basoreliefurile Columnei lui Traian, la Roma. Pe urmă, din punct de vedere

Fig. 5

Scena din stânga de sub atic (fațada arcului exterioră orașului) reprezintă mai multe divinități din regiunile ilire și dunărene: Bacchus, Ceres, Diana și Silvan¹⁰ (fig.5). Din nefericire, partea din stânga a compoziției nu mai există, dar se poate presupune că aceste

⁷ Vezi Piéranges, p. 2 și pl. XXII.

⁸ Pentru diferențele vestimentare și iconografice la daci și germani, vezi Velcescu 2008, p. 38-46.

⁹ Velcescu 2008, p. 149-298 («Catalogul statuilor de Daci»); a se consulta de asemenea și muzeul virtual cu reprezentările dacilor pe site-ul web: <http://statuitedaci.ro>.

¹⁰ Piéranges, p. 2 și pl. XVIII: «... se trouvent quelques divinités des régions illyriennes et danubiennes: Bacchus, Cérès, Diane et Sylvain ...».

divinități ale acestor regiuni cucerite de Imperiul roman sunt situate compozițional în fața împăratului Traian. În cealaltă parte (opusă) a arcadei, Traian, însoțit de câteva personalități romane, printre care și tânărul Hadrian, primește omagiile unei femei îngenunchiate. Aici poate fi reprezentată sub formă alegorică și simbolică supunerea Daciei (fig.6). În această compoziție este reprezentat unul dintre cele mai bune portrete conservate ale lui Traian pe acest monument.

Deasupra arcului intrării monumentale sunt reprezentate alegoric Dacia și Danubius. Alte scene: Victorii tauroctone (în stânga și dreapta), tineri care împodobesc cu

Fig. 6

ghirlande un candelabru, anumite lucrări ordonate de Traian, scena înțelegerii între Traian și reprezentanți «barbari», foarte probabil daci (cum am văzut mai sus), etc.

Pe fațada monumentului privit dinspre oraș se pot vedea următoarele scene: la nivelul aticului este reprezentată Triada Capitolină (metopa din stânga): Jupiter, Junona (Iunona) și Minerva însoțiți de Mercur, Ceres, «Liber Pater» și Hercule. În scena din dreapta, Traian, însoțit de Hadrian, este primit de doi bărbați îmbrăcați în togă; remarcăm că aceste două personaje sunt redată mai mici ca dimensiuni în raport cu celelalte personaje ale compoziției; mai în spate se află zeița Roma, care indică cu mâna

dreaptă pe Hadrian, în semn protector, ca pe viitorul succesor al împăratului Traian. Deasupra arcului intrării monumentale sunt reprezentate alegoric două Victorii înaripate, în zbor, care țin în mâinile lor drepte un *labarum* și o coroană. Pe pilastrul din stânga al arcului, alte scene reprezintă fondarea de colonii militare, între panouri sunt reprezentate Victorii tauroctone (în stânga și dreapta), motiv decorativ foarte răspândit în perioada lui Traian, iar pe pilastrul din dreapta *institutio alimentaria*, personalități și cetățeni obișnuiți ai societății romane – este una din primele reprezentări cu acest subiect căruia i s-a atribuit o astfel de mare importanță clasei de mijloc a cetățenilor romani în arta oficială romană. În partea superioară a fiecărui pilastru, deasupra reliefulor majore, sunt sculptate scene cu personaje de dimensiuni mai reduse, tineri care poartă scuturi sau candelabre, iar cheia arcului bolții monumentului este împodobită, de o parte și de alta a monumentului, cu o frumoasă reprezentare feminină (vezi mai jos gravurile lui Rossini și Labrousse).

În interiorul pasajului arcului se află două mari panouri (la fel ca și la arcul lui Titus), pe latura interioară a pilastrului drept (dinspre oraș) un alt episod *institutio alimentaria*, iar în fața acestuia se află al doilea mare relief – o scenă de sacrificiu pentru ceremonia inaugurării noi artere *via Appia Traiana*¹¹.

¹¹ Baratte, p. 146-147.

Cum am prezentat succint mai sus, în centrul bolții se află un mic «tablou» sculptat în care este reprezentat Traian încununat de o Victorie înaripată¹². Această metopă este frumos ornamentată de jur împrejur ca un cadru (ramă) de tablou cu reprezentări amalgamate de arme luate de la popoarele învinse, îndeosebi arme luate de la daci: diferite tipuri de căști de război, scuturi ovale, de asemenea tipul de scut caracteristic Amazoanelor, precum și de tip hexagonal al popoarelor germanice – aliate adeseori cu dacii împotriva romanilor, trofee cu cămăși și tunici de zale și platoșe, săbii și topoare, tolbe pentru săgeți, sulite, simboluri zoomorfe de stindarde militare «barbare», celtic, cel al dacilor *draco* – reprezentare cu cap de lup și corpul sub formă de șarpe, precum și alte arme și obiecte care pot fi deslușite mai dificil (fig.7). Pentru comparație aceste tipuri de arme dace se pot vedea mai în detalii pe reliefurile bazei Columnei lui Traian la Roma.

Fig. 7

Câteva monumente importante realizate în timpul domniei împăratului Traian (98-117 d.Hr.)

ITALIA RESTITUTA

Pe monedele din perioada imperială, figura alegorică a Italiei este adeseori reprezentată începând cu domnia lui Nerva (96-98 d.Hr.). O monedă din bronz (an. 97), cu inscripția *TUTELA ITALIAE*, reprezintă pe Nerva așezat primind Italia care vine să ceară protecția imperială, însoțită de doi tineri, un băiat și o fată; reprezentare alegorică – reconcilierea dintre Roma și Italia, în urma pacificării generale a teritoriului Italiei.

În timpul domniei lui Traian (98-117 d.Hr.) au apărut mai multe serii de monede (din bronz, argint și aur) cu legenda (inscripția) *ITALIA REST(ituta) S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI*, unde este reprezentat Traian ajutând ca Italia îngenunchiată să se ridice; ea fiind însoțită de doi copii care întind mâinile spre împărat în semn rugător. Alte monede tot din perioada lui Traian, cu legenda *ALIM(entatio) ITAL(iae)*, prezintă pe Traian așezat pe un scaun destinat înalților demnitari și primește Italia care înaintază spre el ținând un copil în brațe, iar altul se află la picioarele sale¹³. De asemenea pe monedele din timpul lui Traian sunt reprezentate în mod stilizat diferite monumente importante realizate: împăratul apare ca un bun organizator și care lansează un vast program de restaurare a Italiei și a Imperiului, fără precedent.

În urma războaielor împotriva dacilor, datorită importantei victorii a lui Traian asupra geto-dacilor (106 d.Hr.), Imperiul roman a reușit să evite pericole militare iminente

¹² M. Gramatopol, «Arcul de la Beneventum», în *ECR*, p. 75-76.

¹³ DA, t. III, art. «Italia».

la nord de Dunăre și să-și asigure pe un termen destul de lung problema financiară: fabuloase bogății au fost luate ca pradă de război, ceea ce a determinat să se scadă prețul aurului pe piața romană. Tezaurul statului roman, în mare parte golit, se umplu din nou iar finanțele sale, atât de șubrede la începutul domniei lui Traian, cunoscute o redresare importantă, și care va dura timp îndelungat. Imense lucrări publice au putut fi întreprinse la Roma, în Italia, și în afara ei, datorită acestor averi aduse din Dacia. Timp de un secol și jumătate Dacia va rămâne, pentru Imperiul roman, unul dintre cele mai bogate rezervoare de materii prime¹⁴.

O astfel de campanie militară în Dacia, foarte costisitoare și de mare anvergură, condusă de împăratul Traian, avea ca scop în afară de înlăturarea primejdiei de la nord de Dunăre și intrarea în posesie a marilor bogății de care dispunea Dacia, mai ales pentru aurul său, minele sale aurifere, situate în centrul țării, în Transilvania¹⁵.

După această cucerire dificilă împăratul Traian începe mari lucrări de utilitate publică, de arhitectură și de monumente statuare la Roma și în provincii: asanarea mlaștinilor *Pomptinae paludes* (mlaștinile pomptine în Latium, la Marea Tireniană), încă din anul 106, extinderea (în anul 107) portului de la *Centumcellae* (Civitavecchia), mai târziu a portului de la *Ancona*, în anul 109, refacerea Canalului de la Nil la Marea Roșie și aducerea apei – *aqua Traiana* din lacul de la Bracciano la Trastevere, pe urmă monumentele consacrate gloriei împăratului și a victoriei sale asupra dacilor, vastul complex al Forului lui Traian la Roma cu celebra sa coloană triumfală în marmură de *Luni* (Carara, inaugurată la 12 mai 113 d.Hr.), numită a lui Traian, *basilica*, podul de la Alcántara (oraș în Spania), oratoriul de la *Philae* în Egiptul de Sus, construcțiile de la Timgad (localitate în Algeria) etc.; cheltuielile efectuate de Traian sunt considerabile, iar toate aceste lucrări au costat sume incalculabile de sesterți și aurul adus din Dacia precum și exploatarea minelor de aur din Transilvania, după cucerire, au permis realmente realizarea tuturor acestor lucrări de mare anvergură, precum și întreținerea lor:

Fig. 8

– **Podul peste Dunăre:** construit în anii 102-103 d.Hr. de marele arhitect oficial Apolodor din Damasc pentru a permite armatei romane de a trece mai ușor și mai în siguranță fluviul Dunărea, în războiul cu dacii (campania a 2-a 105-106 d.Hr.).

– **Forul lui Traian:** inaugurat la Roma în 112 d.Hr.; în mod plauzibil se poate

¹⁴ Velcescu, p. 18 și 117-118.

¹⁵ Tudor, 1958, p. 64.

presupune că acest for, cel mai frumos și majestuos dintre toate care fuseseră construite până la acea dată, a fost realizat de arhitectul oficial al împăratului Traian, adică Apolodor din Damasc (fig.8).

– **Columna lui Traian:** construită în Forul lui Traian și inaugurată la 12 mai 113 d.Hr.

– **Statuile monumentale din Forul lui Traian (Roma):** realizate de școala romană de la Roma sub conducerea lui Apolodor. Majoritatea sculpturilor de daci au fost realizate pentru Forul lui Traian, între anii 106-112 d.Hr. Efortul autorităților romane și al artiștilor romani pentru a reprezenta pe daci în arta lor a fost considerabil. Pentru acest grandios complex arhitectural (Forul lui Traian) au fost sculptate trei serii de statui monumentale de daci:

- 1 – o serie din marmură albă de Carara, fiecare statuie având aprox. 2,68 m;
- 2 – o a doua serie din marmură colorată de tip «pavonazzetto», fiecare statuie având aprox. 3,084 m;
- 3 – și o a treia serie din porfir roșu-vișiniu (pentru corp) și marmură albă (pentru cap și mâini), fiecare statuie având aprox. 2,40 m.

Am putea afirma că aceste reprezentări sculpturale monumentale de daci sunt puse în valoare nu numai din punct de vedere al aspectului poziției și atitudinii demne pentru fiecare personaj, dar și al materialelor din care au fost sculptate: marmură albă, marmură colorată și din porfirul roșu-vișiniu adus din Egipt.

Acest material (porfirul roșu) era considerat în lumea romană «*pietra regale*» și era întrebuințat pentru a reprezenta puterea imperială romană; porfirul roșu era monopol imperial și cu toate acestea dacii au fost sculptați în acest material regal folosit în mod exclusiv pentru punerea în valoare a imaginii împăraților romani. Până acum «barbarii» nu au fost niciodată reprezentați în arta oficială romană în porfir roșu regal cu excepția dacilor – un fapt cu totul aparte. Fără acordul împăratului (Traian) nu ar fi fost posibil ca imaginea dacilor să fie reprezentată în arta oficială romană din acest material rezervat puterii imperiale¹⁶.

– **Apeduct Aqua Traiana:** al zecelea apeduct realizat la Roma și inaugurat în 109 d.Hr.; el permitea să aprovizioneze cu apă un cartier modest al Romei, în zona colinei *Ianiculum* (Gianicolo), din lacul Bracciano, la 40 km de la nord-vestul orașului.

– **Portul de la Ancona:** port la Marea Adriatică de o importanță considerabilă în perioada imperială a fost refăcut și mărit de Traian; acest port a servit ca punct de plecare pentru campaniile militare împotriva Daciei.

– **Arcul lui Traian de la Ancona:** monument din marmură albă de Marmara cu o singură deschidere, a fost construit între anii 110-116 d.Hr., înalt de 18,5 m.

– **Arcul lui Traian de la Benevento:** monument inaugurat în 114 (vezi mai sus capit. dedicat).

– **Portul lui Traian de la Ostia:** Traian a ameliorat considerabil capacitatea și eficacitatea portului de la Ostia construind un nou port mai retras și mai protejat decât cel inițial de formă hexagonală și s-a numit *Portus Traiani*; lucrările au fost realizate între anii 100-112; acest nou port avea rolul esențial de a aproviziona Roma cu mărfurile necesare.

¹⁶ Vezi Velcescu, 2008.

– **Tropaeum Traiani**: acest monument a fost înălțat din ordinul lui Traian pentru comemorarea victoriei decisive obținută cu mari peripeții în urma unei mari bătălii între romani și daci (și aliații lor) în 101-102 d.Hr. și care a avut loc în *Moesia* (azi Dobrogea, lângă localitatea Adamclisi); *Tropaeum Traiani* a fost inaugural în anul 109 d.Hr.

– **Termele lui Traian (Roma)**: în lat. *Thermae Traiani* sau *Thermae Traianae*, băile publice construite al Roma din ordinul lui Traian în partea sudică a colinei *Oppius Mons*, la nord-est de termele lui Titus, pe vestigiile fundațiilor *Domus Aurea* din perioada lui Neron. Aceste terme de mari dimensiuni au fost inaugurate în 109 d.Hr, constituind pentru epoca respectivă o construcție gigantică, fiind băile cele mai mari construite până atunci care nu au fost depășite ca dimensiuni decât mai târziu de termele lui Caracalla (211-217 d.Hr.) și cele ale lui Diocletian (284-305 d.Hr.).

De asemenea un loc important a fost ocupat și de alte lucrări pentru întreținerea rețelei rutiere și realizarea de noi căi de acces: numeroase inscripții antice menționează acest lucru. Și alte lucrări importante au fost realizate în timpul domniei lui Traian, aici au fost menționate numai câteva dintre cele mai importante și cunoscute.

Importanța artistică a monumentului – reflecții stilistice și iconografice

Arcul de la Benevento prezintă un important program artistic, tematic și iconografic, destul de complex și unitar, dedicat în mod elogios împăratului Traian, un împărat angajat în mod elocvent (semnificativ) în toate sferele sociale pentru binele Italiei și a Imperiului.

Importanța arcului lui Traian de la Benevento: reliefurile acestui monument studiate din punct de vedere iconografic și stilistic ne prezintă specificul artei de apogeu de la sfârșitul perioadei domniei lui Traian și începutul celei lui Hadrian, complexitatea compozițiilor și stilurilor sculptorilor anonimi. Remarcă: începând cu domnia lui Hadrian (117 d.Hr.) frumosul stil realist al artiștilor perioadei lui Traian (școala artistică de la Roma condusă de Apolodor) va dispărea, din păcate, destul de repede. O eventuală ipoteză plauzibilă poate fi susținută pentru explicarea acestui fapt important: probabil ca urmare a conflictului major care a avut loc între Apolodor și Hadrian și sfârșitul tragic al morții celui mai mare arhitect pe care l-a avut vreodată Imperiul roman¹⁷. Aceste idei vor să

¹⁷ Efectiv, se pare că în urma unei neînțelegeri grave între Apolodor din Damasc (60-129/130 d.Hr.) și Hadrian, cariera marelui arhitect a fost oprită brusc de către noul împărat, după moartea lui Traian (117 d.Hr.). După mărturiile lăsate de Dio Cassius (*Ist. rom.*, LXIX, 3-4) Hadrian l-a exilat și condamnat la moarte pe Apolodor pentru că acesta l-ar fi luat în derâdere pe probleme de arhitectură. Hadrian era de fel foarte ambițios în tot ceea ce făcea, el sculpta, picta, și pretindea că nu ignora nici un domeniu al artelor. Această pretenție nu făcea rău nimănui, dar gelozia lui era teribilă în privința celor care aveau un talent superior; acest defect grav al lui Hadrian a cauzat ruina carierelor unui mare număr de persoane și chiar unii dintre ei au fost omorâți. Pe Apolodor, l-a exilat mai întâi, pe urmă a ordonat să fie omorât sub pretextul ca acesta ar fi comis anumite greșeli grave. Dar, în realitate lucrurile ar fi fost de o altă natură, și anume: la un moment dat când Traian dădea instrucțiuni pentru lucrările sale, Apolodor ar fi răspuns în derâdere lui Hadrian, în privința unei observații exagerate făcute de acesta (probabil în probleme de arhitectură), spunându-i că mai bine s-ar ocupa de altceva pentru că nu înțelege nimic despre aceste lucruri. Al doilea conflict major și probabil determinant în ceea ce a urmat, a fost în momentul când Hadrian devenit împărat (în 117 d.Hr.) a prezentat lui Apolodor planurile templului lui Venus făcute de el, pentru a-i cere părerea dacă sunt bine realizate; Apolodor i-a făcut niște observații pertinente de arhitectură și proporții dimensionale în privința statuiilor care trebuiau să facă parte din acest templu, fiind mult prea mari în raport cu construcția, adăugând în mod ironic: «Să presupunem că zeitățile vor să se ridice și să iasă

susține această ipoteză probabilă care încearcă să explice de ce acest stil frumos, realist și desăvârșit, al perioadei de apogeu al artei romane al școlii de artă de la Roma, nu va continua și va dispărea destul de rapid după moartea lui Traian (survenită în 117 d.Hr.). Începând cu perioada domniei lui Hadrian, stilul artei din timpul lui Traian va suferi transformări regresive și va fi înlocuit definitiv: un stil nou artistic va apărea, mai «decorativ» și expresiv, cu tentă de clasicism elenic, iar înalta calitate a reprezentărilor portretistice psihico-realiste ale perioadei lui Traian va dispărea, din păcate.

Arta perioadei domniei lui Traian poate fi caracterizată astfel: compozițiile scenelor reliefurilor sunt foarte elaborate, bine echilibrate și proporționate, nu sunt monotone, proporțiile personajelor sunt bine respectate, «jocul» de planuri dă un adevărat ritm compozițional și de profunzime; iar portretistica excelează atât în arta reliefurilor cât și cea în *ronde-bosse*. Sculptorii romani au înțeles și în același timp au perceput (factor esențial în domeniul artelor plastice) anumite lucruri structurale în ceea ce privește reprezentarea chipului uman: înainte de a observa, studia și reda fizionomia aspectului fizic exterior, trebuia văzut, decriptat și înțeles mai întâi aspectul psihic (momentul psihic), aspectul interior al fiecărui personaj («portretul» lăuntric), al fiecărui model, și rezultă că de fapt avem aici de a face în realitate cu două portrete pentru fiecare personaj, cel exterior și cel interior; cel exterior, forma exterioară percepută, aspectul fizic, «*charnel*», și cel interior, portretul psihic care se suprapune peste cel exterior, îmbrăcându-l, și astfel împreună cele două portrete se unesc ca într-o simbioză perfectă, căpătând aspectul de «vivant», de real. Se poate presupune că aici consistă «misterul» și prestigiul artei portretului școlii romane al perioadei de apogeu din timpul lui Traian. Conform binecunoscutului dicton de mare esență, «chipul reprezintă oglinda sufletului», sculptorii romani au înțeles acest lucru esențial, adică rolul important pe care îl are în arta portretului, aspectul interior al fiecărui individ, de a nu neglija în nici un chip acest rol primordial al psihicului care modelează, «sculptează» și formează aspectul chipului exterior al omului, și artiștii romani l-au transpus cu mult talent în arta lor sculpturală.

Impactul arcului lui Traian de la Benevento asupra artei – în perioada Renașterii, a Barocului și a curentelor artistice care au urmat

La fel ca și monumentul de referință al artei romane «Columna lui Traian», la Roma, inaugurat în anul 113 d.Hr., «Arcul lui Traian» de la Benevento a fost studiat și desenat atât în ansamblu cât și în detaliu de numeroși mari artiști în timpul curentelor artistice, Renaștere, Baroc, precum și a celor următoare.

Din numeroasele opere care au fost realizate după acest monument vom da numai câteva exemple, care se pot vedea și admira la următorii mari maeștri:

Caldara Polidoro (1499/1500? - 1543): a fost un pictor manierist al Renașterii

[din templu], ele nu vor putea». După observațiile și remarcă implacabilă făcute de Apolodor lui Hadrian, acesta nu a putut să-și rețină gelozia și invidia de natură patologică, condamnăm la exil și la moarte pe marele arhitect; Dio Cassius adaugă chiar (vezi ref. mai sus): «Era de felul lui atât de gelos încât îi invidia nu numai pe cei vii, dar chiar și pe cei morți».

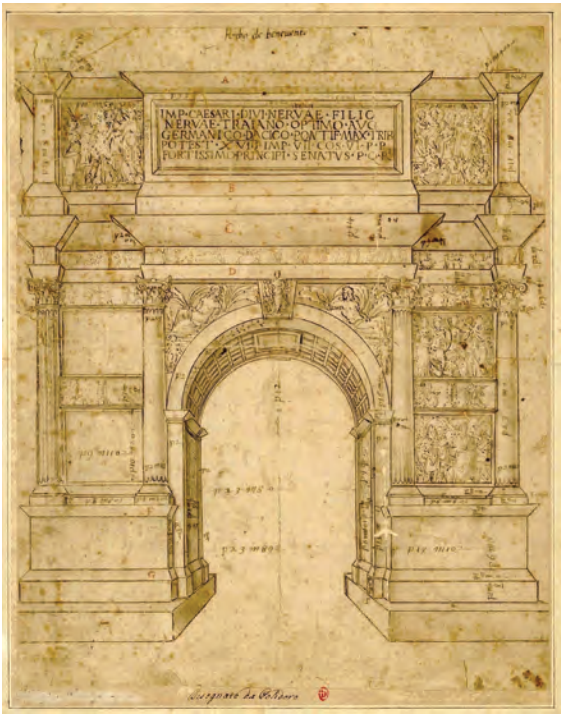

Fig. 9

arta antică. Dăm ca exemplu un frumos desen atribuit lui Polidoro Caldara, un laviu brun, un studiu realizat după arcul lui Traian de la Benevento (Italia), cu specificări notate în partea de sus și jos: «Arco di Benevento» și «Disegnato da Polidoro» (fig.9).

Piranesi Giovanni Battista (1720-1778): este un gravor și arhitect italian. În gravurile sale Piranesi a reușit să sublime vestigiile artei Antichității romane, redându-le cu exactitudine și lux de amănunte. La Roma, între anii 1748 și 1774 Piranesi realizează *Vedute di Roma*, o serie de gravuri după monumentele antice și baroce care vor produce o veritabilă influență asupra arhitecților, pictorilor, sculptorilor și gravorilor epocii, devenind un adevărat repertoriu documentar și artistic incontestabil. Artistul face o retranscriere minuțioasă a ruinelor arhitecturale antice, utilizând contraste puternice de umbră și de lumină. De asemenea el întreprinde în 1756 realizarea *Antichità Romane de' tempo della prima Repubblica e dei primi imperatori*, numeroase stampe publicate în patru volume, o vastă cercetare și măsurare a construcțiilor antice ale Romei. Printre gravurile acestui artist se poate admira și o frumoasă reprezentare a arcului de la Benevento: «Veduta dell'arco di

Fig. 10

italiene cunoscut și cu numele de Polidoro da Caravaggio, elev al lui Raffaello Sanzio, care și-a desfășurat activitatea artistică la Roma, Napoli, Messina, etc. și a care fost de asemenea și arhitect spre sfârșitul vieții sale. Polidoro a devenit un pictor talentat, de excepție, făcându-se remarcat la atelierul lui Raffaello datorită operelor sale de înaltă calitate artistică. La Roma Polidoro a lucrat împreună cu pictorul florentin Maturino Fiorentino la decorarea a numeroase fațade de clădiri, excelând am putea spune în concepțiile sale inovatoare ale stilului «chiaroscuro» (clar-obscur). De asemenea el excelează în operele sale ca peisagist, ca desenator de portrete de copii, sau de necunoscuți pe care îi întâlnește pe stradă, în hanuri și diverse locuri rău famate. În compozițiile sale el continuă să exceleze în maniera clar-obscurului și arată interesul lui pentru

Benevento nel regno di Napoli» (fig. 10). Munca lui Piranesi este imensă, prolifică, operele sale valoroase produc un adevărat cult pentru interesul vestigiilor antice și a trecutului glorios roman. Talentul lui Piranesi este remarcabil, desenele sale cu detalii precise și linie de arhitect scot în evidență voința ambițioasă a artistului de a redescoperi și de a reconstrui monumentele antice învăluindu-le într-o lumină contrastantă (umbră și lumină) pentru a le valoriza și mai mult. Prin operele sale artistul susține caracterul național și original al artei romane, măreția Romei antice.

Joli Antonio (1700-1777): pictor italian – școala italiană, perioada – Baroc; cunoscut ca fiind un pictor de frumoase priveliști (peisaje) și decoruri pentru teatre. Joli a studiat cu Raffaello Rinaldi la Modena, pe urmă la Roma cu Giovanni Paolo

Fig. 11

Panini (sau Pannini) și în atelierul familiei de artiști Galli da Bibbiena. În 1725 a petrecut o perioadă la Perugia, pe urmă la Modena, unde va participa la decorarea mai multor palate. După această perioadă Joli se instalează la Veneția din 1735 până în 1744 unde va lucra ca decorator de teatru. Pe urmă artistul face o serie de călătorii în Germania, la Londra (1744-1748) și Madrid (1750-1754). În 1754 se întoarce la Veneția, unde va fi membru fondator al Academiei de Arte-Frumoase, iar în 1762 el se instalează definitiv la Napoli, unde va rămâne până la moartea sa, aprox. 15 ani mai târziu. Operele acestui artist ne învăluie într-o manieră artistică caracterizată prin viziunea sa vastă și luminoasă, într-un cadru panoramic, poetic și cu iz romantic. Din frumoasele *vedute* ale acestui artist dăm ca exemplu frumosul tablou păstrat la *Museo Nacional* din Prado: «Regina Marie-Amélie de Saxe vizitând Arcul lui Traian la Benevento» (fig.11). Acest tablou «istoric» reflectă interesul artistului pentru peisajul bucolic cu ruine antice; o imagine romantico-nostalgică cu efect de «remember», un «fragment arheologic» în care numeroasele ruine mărturisesc

trecutul istoric apus. Pictorul italian a redat minuțios multitudinea detaliilor acestor locuri, total învăluite într-o ușoară lumină diafană, caldă, aproape ireală, care vrea să ne prezinte și să pună în valoare vestigiile monumentale istorice ale trecutului glorios. Personajele din această compoziție sunt «minuscule» în raport cu măreția vestigiilor arhitecturale, îndeosebi cu arcul lui Traian a cărui monumentalitate este și mai mult accentuată de acest raport-efect. Arcul majestuos se înalță în mijlocul ruinelor altor construcții antice romane, în stânga probabil un teatru, un templu doric la dreapta etc. Ca sursă de inspirație pentru a reprezenta cât mai fidel vestigiile istorice, Antonio Joli a consultat în mod sigur stampele publicate în anul 1754 de Giovanni Vita, în *Thesaurus Antiquitatum Beneventanarum*.

Camilli Gioacchino (sec. XVIII-XIX): artist italian. Acest artist a realizat câteva studii (gravuri) după reliefurile arcului lui Traian de la Benevento («Stato attuale dei basirilievi dell'Arco di Traiano in Benevento...» care au fost incluse în publicația lui Luigi Rossini (vezi mai jos), *Gli archi di trionfo degli antichi Romani* (fig. 12).

Rossini Luigi (1790-1857): arhitect și gravor italian, cunoscut pentru gravurile sale

Fig. 12

de arhitectură romană. Rossini a studiat la Academia de la Bologna cu Antonio Giuseppe Basoli și Giovanni Antonio Antolini. Ca și predecesorul său Giovanni Battista Piranesi a pus accentul pentru studierea și reproducerea arhitecturii precum și pentru săpăturile «arheologice» de scoatere la lumină a trecutului civilizației romane. El a făcut cunoscute frumoasele sale stampe în mai multe publicații: *Raccolta di cinquanta principali vedute*

Fig. 13

ulterioare vor avea loc câteva schimbări considerabile: o mai mare claritate a liniei, o precizie rafinată a perspectivei, o fidelitate a detaliului și o reală accentuare a valorii documentare incontestabile a stampeilor acestui artist. Din această perioadă prolifică a artistului fac parte și frumoasele și documentarele gravuri studiate și realizate în 1834 după arhitectura și detaliile arcului lui Traian de la Benevento și care au fost publicate la Roma, în anul 1836, în *Gli archi di trionfo degli antichi Romani* (fig.13 și 14).

Labrouste Henri (1801-1875): arhitect francez. El este admis la «École des Beaux-Arts», la Paris, unde va avea ca profesori pe Vaudoyer și Lebas. După studiile făcute la Paris, pleacă la Roma, unde va sta timp de șase ani, pentru desăvârșirea carierei sale; obține în 1824 «Le Grand prix de Rome». În 1830, Labrouste revine în Franța, deschide un atelier liber pentru formarea noilor arhitecți, în care a avut ca elevi pe Lassus și Boeswillwald. Labrouste a fost unul dintre primii arhitecți care au arătat importanța fierului în construcții. În 1832 el ocupă funcția de inspector de lucrări ai școlii «Beaux-Arts» (Paris) sub conducerea lui Duban. Labrouste este numit în 1848 membru al comisiei monumentelor istorice, al comisiei artelor și monumentelor. Dintre realizările sale arhitecturale, cele mai cunoscute sunt biblioteca Sainte-Geneviève (1843-1850), la Paris, și Biblioteca Națională (Paris), a cărei construcție a durat din anul 1855 până la moartea sa. În 1867 el devine

di antichità tratte da scavi fatti in Roma (Roma, 1818); încurajat de succesul acestei publicații, el va publica în anii 1820-1823, în două volume cu 101 planșe: *Le antichità romane, ossia raccolta delle più interessanti vedute di Roma antica*; imediat în anii următori vor urma: *I monumenti più interessanti di Roma dal sec. X al XVIII* (1828), *Le antichità di Pompei e di Pesto* (1830), *Gli archi di trionfo degli antichi Romani* (1836), *Il viaggio pittoresco da Roma a Napoli* (1839) și alte lucrări minore.

Reproducerile sale după monumentele arhitecturale celebre ale Romei au avut o mare influență în rândurile arhitecților, artiștilor, scriitorilor, și altor cunoscători și iubitori ai culturii romane până în zilele noastre. În prima perioadă a carierei sale, gravurile lui Rossini prezintă anumite influențe și inspirații luate de la stampele lui Piranesi, iar în operele sale

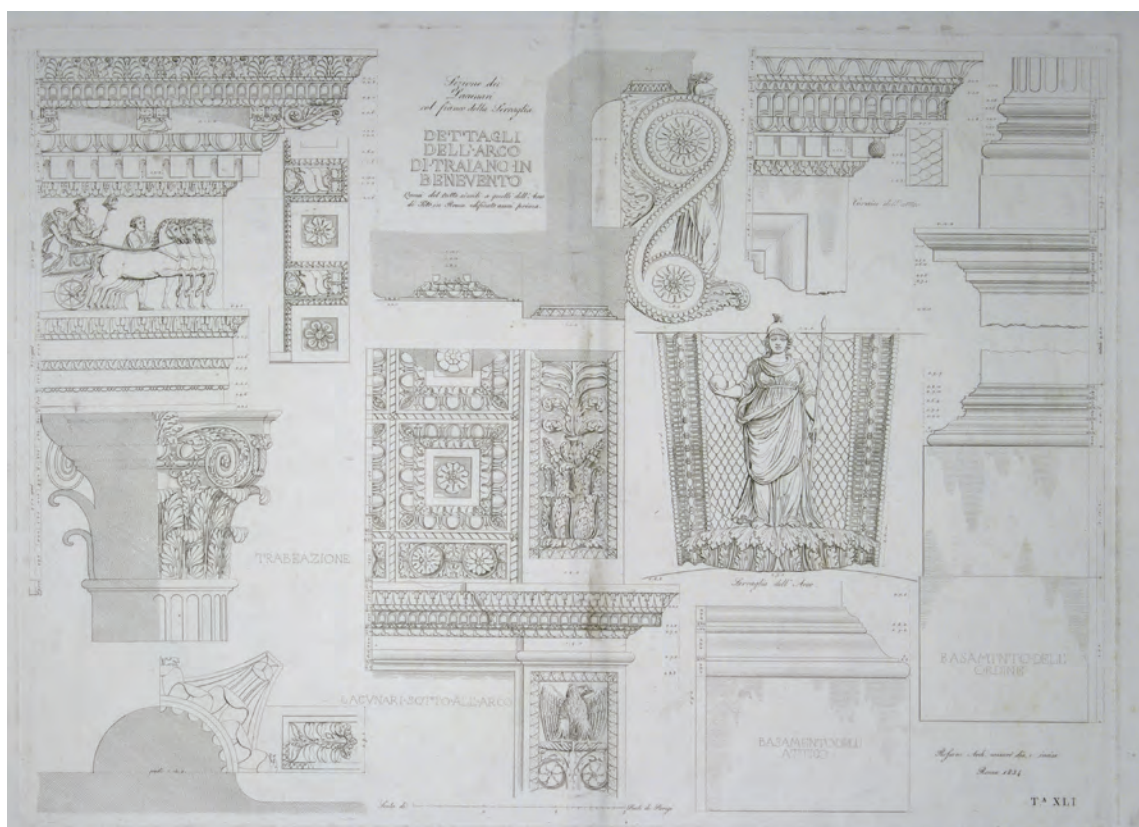

Fig. 14

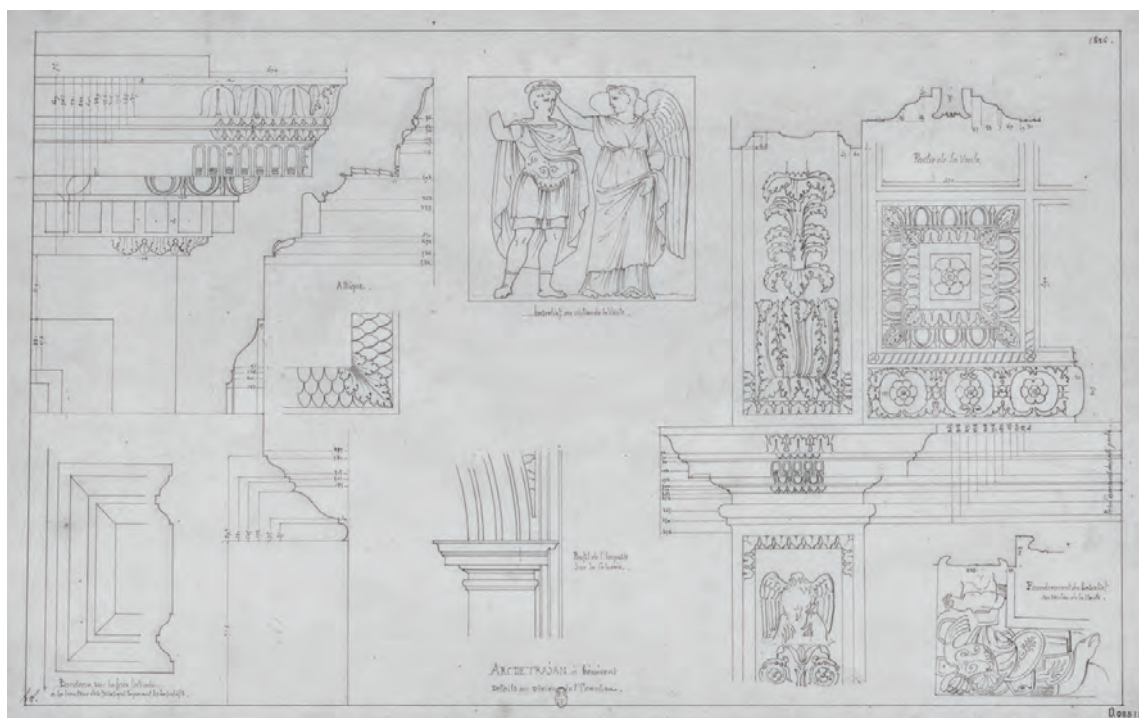

Fig. 15

Fig. 16

membru al consiliului «des Bâtiments civils» și al Institutului. În desenele și studiile sale după vestigiile și operele antice remarcăm, o linie fină, sensibilă și sigură, o deosebită atenție pentru detalii, efecte plastice subtile de lumină pentru scoaterea în evidență a volumelor. Toate aceste însușiri se pot admira și studia în frumoasele planșe studiate după arcul lui Traian de la Benevento (fig.15 și 16).

Proiecte culturale realizate:

Aniversarea Columnei lui Traian – 1900 de ani de la inaugurare

În legătură cu seria de monumente antice romane aniversate, cum ar fi Forul lui Traian (Roma), inaugurat în 112 d.Hr., în anul 2013 au avut loc mai multe activități culturale dedicate aniversării Columnei, și anume:

– Colocviu: COLUMNA TRAIANI – TRAIANSSÄULE, 9-12 mai 2013, Universităt Wien - Universitatea din Viena (Austria)¹⁸; organizatori: prof. dr. Fritz Mitthorff și prof.dr. Günther Schörner;

– Muzeul Național de Istorie a României – expoziție: COLUMNA MCM – Celebrarea a 1900 de ani de la ridicarea Columnei lui Traian, București, 13 mai 2013¹⁹;

– AICC (www.iccromania.org) - Asociația Identitate Culturală Contemporană a organizat în parteneriat cu ArCub - București²⁰ spectacolul cultural: COLUMNA LUI TRAIAN – 1900 de ani de la inaugurare, 24 mai 2013, la Centrul Cultural ArCub, București²¹ (fig.17);

– Colocviu: COLONNA TRAIANA – MCM, 7-8 iunie 2013, «Accademia di Romania» în Roma²²; organizatori: prof. dr. Mihai Bărbulescu și Anna Maria Liberati; alți participanți: Roberto Meneghini, Riccardo Santageli Valenzani, Leonard Velcescu, Liviu Petculescu, Pier Gabriele Molari, Alexandru Vulpe, Mario Luni, Oscar Mei, Anca Cezarina Fulger, Constantin C. Petolescu, Ovidiu Țentea, Matei Luca Stoian, Lucrezia Ungaro, Cinzia Conti, Filippo Coarelli;

– Publicarea numărului special dedicat aniversării Columnei apărut în revista franceză *DOSSIERS D'ARCHÉOLOGIE*: – *Trophées romains et colonne Traiane*, Dijon, Éditions Faton, n° 359, septembrie/octombrie 2013 (fig.18); o reușită colaborare între specialiști în domeniul istoriei antice romane din Franța, România, Italia și Austria²³;

– Timișoara – Universitatea de Vest: Colocviul Internațional COMUNICARE ȘI CULTURĂ ÎN ROMÂNIA EUROPEANĂ, ediția a II-a, 24-25 septembrie 2013; în cadrul acestui colocviu au fost prezentate și comunicări dedicate inaugurării Columnei lui Traian (113-2013);

– AICC (www.iccromania.org) - Asociația Identitate Culturală Contemporană a organizat expoziția în parteneriat cu Academia Română, Uniunea Artiștilor Plastici din România, Universitatea Națională de Arte - București: COLUMNA LUI TRAIAN ÎN ARTA CONTEMPORANĂ – 1900 de la inaugurare (113-2013), expoziție de artă plastică și decorativă, 25 oct.- 3 dec. 2013, la «Casa Academiei Române», București;

¹⁸ <http://columna-traiani.univie.ac.at/en/home/> .

¹⁹ <http://www.mnir.ro/index.php/columna-mcm-celebrarea-a-1900-de-ani-de-la-ridicarea-columnei-lui-traian/>; <http://www.mnir.ro/index.php/proiectul-cultural-columna-mcm-celebrarea-a-1900-de-ani-de-la-ridicarea-columnei-lui-traian-continua-si-in-2014/> .

²⁰ ArCub: Centrul Cultural de Proiecte Culturale al Primăriei Municipiului București (<http://www.arcub.ro/>).

²¹ http://www.arcub.ro/news_detail.php?id=534; http://www.arcub.ro/agenda_detail.php?id=764; <http://www.columnaluitraian.ro/ro/columna-lui-traian-1900-de-ani-de-la-inaugurare>; http://www.youtube.com/watch?v=zVdKUF_WpPM .

²² http://www.accadromania.it/archivio2013_2.htm .

²³ <http://www.dossiers-archeologie.com/numero-359/trophees-romains-colonne-Traiane.3840.php> .

Fig. 17

Aniversări culturale viitoare a următoarelor monumente antice romane:

– Arcul lui Traian de la Benevento (Italia): acest monument a fost inaugurat în 114 d.Hr. și anul acesta (2014) se vor împlini 1900 de ani de existență;

– Arcul de triumf a lui Constantin de la Roma a fost inaugurat în 315 d.Hr., și anul viitor (2015) se vor împlini 1700 de ani de când a fost construit;

Se vor face publicații despre aceste două monumente antice importante și eventuale manifestări culturale;

– În 2015 Universitatea din Perpignan – Via Domitia (Franța) dorește să organizeze un colocviu care va include și subiectul «Arcului lui Constantin» (Roma), în colaborare cu Academia Română și Institutul de Arheologie «Vasile Pârvan», București.

Concluzie

Reliefurile arcului de la Benevento prezintă uneori dificultăți de interpretare iconografică și tematică, cum ar fi de exemplu în scena *Traian primește reprezentanți germani*, sau în friza superioară la nivelul aticului – episod al triumfului împăratului Traian în urma războaielor cu dacii (cortegiul triumfal, importantele prăzi de război

este pentru prima oară când o astfel de expoziție a fost organizată²⁴ (fig.19);

– Colocviu franco-român la București: «ÉTUDES SUR LA COLONNE TRAIANE – 1900 ans depuis l'inauguration (113-2013)», 28 octombrie 2013, «Casa Academiei Române», București (fig.20), sala de conferințe «Centre Pierre Werner»; alocuțiune inaugurală: acad. prof. dr. Alexandru Vulpe; moderatori: prof. dr. Alexandru Barnea, prof. dr. Martin Galinier (Franța), prof. dr. Constantin C. Petolescu; alți invitați: Georges Castellvi (Franța), Maria Alexandrescu-Vianu, Emilian Popescu, Leonard Velcescu, Florian Matei-Popescu, Ștefan Vasiliță. Acest colocviu franco-român a fost organizat de Institutul de Arheologie «Vasile Pârvan» (București) al Academiei Române, în colaborare cu Universitatea din Perpignan «Via Domitia» (Franța) și cu AICC – Asociația Identitate Culturală Contemporană (București).

Teme și activități culturale viitoare 2014-2015 în cadrul AICC²⁵

După prezentarea expoziției COLUMNA LUI TRAIAN ÎN ARTA CONTEMPORANĂ, la București, în continuare ea va fi prezentată și în alte orașe importante din România și Moldova: Sibiu, Cluj, Chișinău, etc.

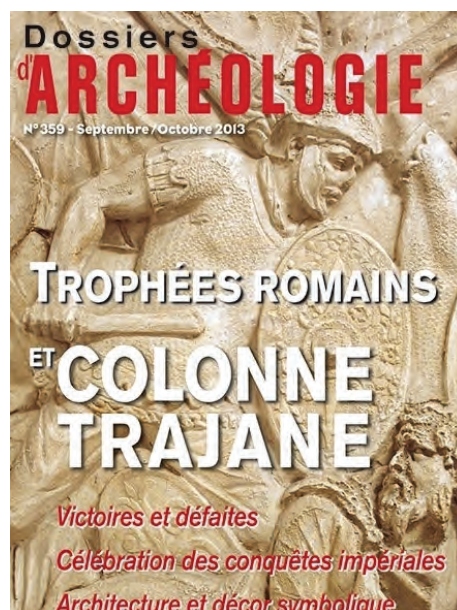

Fig. 18

²⁴ <http://www.youtube.com/watch?v=jjstxJglzAU>.

²⁵ AICC – Asociația Identitate Culturală Contemporană, înființată în 2012, este o organizație non-guvernamentală care își propune să dezvolte proiecte culturale de interes național care să nască dezbateri cu privire la importanța unei identități naționale românești într-o lume multiculturală. Pentru a se vedea principalele proiecte dezvoltate de AICC a se consulta pe Internet: www.icromania.org; <http://statuiedaci.ro>; <http://columnaluitraian.ro/ro/>.

Fig. 19

Fig. 20

luate învinșilor), sau în reprezentarea zeităților lumii «barbare», etc.

La realizarea reliefulurilor au participat mai mulți artiști-sculptori, stilul compozițiilor lor prezintă diferențe în anumite scene, aspect clasic și destul de rece din punct de vedere stilistic, iar uneori proporțiile anatomice umane nu sunt respectate în toate scenele; maniera este puțin mai rigidă, mai austeră în raport cu frumosul stil artistic realist al reliefulurilor Columnei lui Traian (Roma). Treptat un nou stil artistic va apare, o nouă școală de artă, condusă probabil chiar de noul împărat Hadrian. Artă romană precedentă va fi destul de rapid înlocuită cu noul stil al «școlii artistice» perioadei lui Hadrian, «decăzând» din ce în ce mai mult din punct de vedere calitativ, artistic, compozițional și iconografic, și care se va îndepărta, din păcate, din ce în ce mai mult de frumosul și nobilul stil artistic al școlii lui Apolodor din perioada domniei lui Traian. Pentru completare se mai poate spune că stilul artistic al acestui monument reprezintă o artă de tranziție, trecerea de la stilul artistic de apogeu al școlii romane din timpul domniei lui Traian la stilul noii «școli artistice» ce ia naștere odată cu sosirea la conducerea Imperiului a lui Hadrian.

Semnificația istorică a scenelor reliefulurilor acestui monument este deosebit de importantă pentru cultura României, atât din punct de vedere istoric, iconografic și artistic, și completează ca să spunem așa reprezentările istorice și artistice ale Columnei lui Traian.

Arcul lui Traian din localitatea Benevento este un monument de mare valoare artistică, simbolică și iconografică care încă nu a dezvăluit complet toate «misterele» reliefulurilor sale. În lucrările de specialitate lectura și interpretarea scenelor diferă de la un studiu la altul (a se vedea bibliografia). Este de dorit ca identificarea subiectelor reliefulurilor acestui monument să fie în continuare cercetate și studiate, mai în profunzime²⁶, precum

²⁶ Pentru o mai bună studiere este de dorit să fie realizată fotografierea integrală a metopelor acestui monument și cu detalii (pentru o mai bună vizionare) precum și vizitarea muzeului arheologic din Benevento pentru consultarea

și stilurile artistice ale artiștilor acestor compoziții de la sfârșitul perioadei domniei lui Traian și începutul celei lui Hadrian, să fie subliniate aceste lucruri importante și puse în valoare în egală măsură și atenție, din partea specialiștilor, așa cum s-a acordat și celebrei frize a Columnei lui Traian, la Roma.

Listă figuri

Fig. 1. Arcul lui Traian de la Benevento (Italia); după Charles Piéranges, *L'Arc de Traian à Benevento*, Paris, 1943, pl. II.

Fig. 2. Harta drumurilor *via Appia* și *via Appia Traiana: Roma – Beneventum – Brundisium*; cl. imagine satelit.

Fig. 3. Arcul lui Traian de la Benevento: detaliul frizei sculptate la nivelul antablamentului – reprezentare probabilă a ceremoniei victoriei asupra Dacilor – patru personaje transportă obiecte grele și prețioase (probabil din aur) pe umerii lor cu ajutorul unei mici târgi portative; după Piéranges, pl. XXXVII.

Fig. 4. Arcul lui Traian de la Benevento: scena întâlnirii lui Traian cu reprezentanții «Barbari», probabil Daci; după Piéranges, pl. XXII.

Fig. 5. Arcul lui Traian de la Benevento: scena întâlnirii lui Traian cu divinitățile popoarelor regiunilor ilire și dunărene; după Piéranges, pl. XVIII.

Fig. 6. Arcul lui Traian de la Benevento: Traian primește omagiul unei femei îngenunchiate – probabil reprezentarea personificată a Daciei supuse; după Piéranges, pl. XIX.

Fig. 7. Bolta arcului lui Traian de la Benevento: Traian încununat de o Victorie înaripată și friza cu arme și standarde «barbare» dace, germane, celtice, etc.

Fig. 8. Reconstituirea colorată a Forului lui Traian: fațada sud – *Basilica Ulpia* și partea nord-est a porticului Forului (după James E. PACKER, *The Forum of Traian in Rome. A Study of the Monuments in Brief*, University of California Press, 2001).

Fig. 9. Arcul lui Traian de la Benevento (Italia) – desen atribuit pictorului italian Polidoro Caldara; cerneală și laviu maro; dim. 33,5 x 26,5 cm; conservat la Paris, la Biblioteca Institutului Național de Istoria Artei (INHA) – colecțiile Jacques Doucet; nr. cotă: NUM OA 318.

Fig. 10. Giovanni Battista Piranesi (1720-1778), «Veduta dell'arco di Benevento nel regno di Napoli», 1748-1774, dim. 54,6 x 78,8 cm (*Vedute di Roma*, t. II, pl. 26).

Fig. 11. Antonio Joli (1700-1777), «La reine Marie-Amélie de Saxe visitant l'Arc à Bénévent», 1759, ulei pe pânză, 77,5 x 131 cm, Madrid, *Museo Nacional del Prado*; fot. muz. Prado.

Fig. 12. Gioacchino Camilli, stampă realizată după scenele reliefurilor arcului lui Traian de la Benevento: «Stato attuale dei basirilievi dell'Arco di Traiano in Benevento ...»; 35 x 47 cm; în Luigi Rossini, *Gli archi di trionfo degli antichi Romani*, Roma, 1836, pl. XLII; cl. Biblioteca Academiei Române (București).

Fig. 13. Arcul lui Traian de la Benevento în opera lui Luigi Rossini (1790-1857): «Restauro dell'Arco di Traiano in Benevento» (1834), gravură publicată în *Gli archi di trionfo degli antichi Romani*, Roma, 1836, pl. XXXIX; 50 x 39,3 cm; cl. Biblioteca Academiei Române (București).

Fig. 14. Arcul lui Traian de la Benevento în opera lui Luigi Rossini (1790-1857): «Dettagli dell'Arco di Traiano in Benevento» (1834), gravură publicată în *Gli archi di trionfo degli antichi Romani*, Roma, 1836, pl. XLI; 50,4 x 39, cm; cl. Biblioteca Academiei Române (București).

Fig. 15. Arcul lui Traian de la Benevento în opera lui Henri Labrousse (1801-1875): extras din «Voyage en Italie: 1824-1830»; desen în mină de plumb, laviu de culoare: «Arc de Traian à Bénévent. Détails ...»; 25,3 x 42 cm; data editării 1826; sursa: Biblioteca națională a Franței (BNF) – dep. stampelor și fotografiilor – FOL-VZ-1030 (1).

Fig. 16. Arcul lui Traian de la Benevento în opera lui Henri Labrousse (1801-1875): extras din «Voyage en Italie: 1824-1830»; desen în mină de plumb, laviu de culoare: «Clef de l'Arc de Traian à Bénévent»; 25,3 x 39,7 cm; data editării 1826; sursa: Biblioteca națională a Franței (BNF) – dep. stampelor și fotografiilor – FOL-VZ-1030 (1).

obiectelor arheologice care provin de la acest arc. De asemenea se pot vedea și studia la Roma mulajele realizate după reliefurile arcului lui Traian de la Benevento: efectiv «Școala americană de Arheologie» din Roma a făcut copii după mulajele scenelor acestui monument, precum și fotografii de dimensiuni mari, și care pot fi studiate la *American Academy in Rome*; cf. Frothingham, p. 379-380.

Fig. 17. Afișul manifestării culturale dedicate aniversării Columnei – 1900 de ani de la inaugurare (113-2013); ArCub (București), 24 mai 2013.

Fig. 18. «Dossiers d'Archéologie», nr. 359, sept.-oct. 2013 – număr special dedicat aniversării Columnei.

Fig. 19. Afișul expoziției: COLUMNA LUI TRAIAN ÎN ARTA CONTEMPORANĂ, București, «Casa Academiei Române», 25 oct.- 3 dec. 2013.

Fig. 20. Afișul colocviului franco-român dedicat aniversării Columnei: *ÉTUDES SUR LA COLONNE Traiane – 1900 ans depuis l'inauguration*, București, «Casa Academiei Române», sala de conferințe «Pierre Werner», 28 oct. 2013.

Bibliografie

«Dossiers d'Archéologie»

- *La Colonne Traiane*, Dijon, Éditions Faton, n° 17, iulie/august 1976.
- *Les Forums romains – gloire des empereurs*, Dijon, Éditions Faton, n° 352, iulie/august 2012.
- *Trophées romains et colonne Traiane*, Dijon, Éditions Faton, n° 359, septembrie/octombrie 2013.

Abrevieri

CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*

DA – vezi la bibliografie: Daremberg

ECR – vezi la bibliografie: Tudor Dumitru, 1982

Izvoare literare

Dion Cassius

Dion Cassius, *Histoire romaine*, traducere E. Gros și V. Boissée, t. 9, Paris, 1867.

Pline le Jeune 1938

Pline le Jeune, *Panegyrique de Traian*, prefață, text stabilit și tradus de Marcel Durry, Paris, les Belles Lettres, 1938.

Pline le Jeune 1967

Pline le Jeune, *Lettres à Traian*, text tradus de Anne-Marie Guillemin, Paris, 1967.

Literatură modernă

Barrate

Barrate François, *Histoire de l'art antique: L'Art romain*, École du Louvre, Réunion des musées nationaux, La Documentation française, Paris, 1996.

Corbier

Corbier Paul, *L'épigraphie latine*, Campus, Édition Sedes, Paris, 1998.

Daremberg

Daremberg Charles Victor și Saglio Edmond, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, Paris, Hachette, 1877 și urm.

Frothingham

Frothingham Arthur, «L'Arc de Traian à Bénévent, în *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 41e année, N. 4, 1897.

Gramatopol

Gramatopol Mihai, *Arta imperială a epocii lui Traian*, ediția a II-a adăugită, Editura Transilvania Express, Brașov, 2011.

Munzi-Zeggio

Munzi M. și Zeggio S., «Traiano fuori dal Comune», în *113 D.C. TRAIANO. LA COLONNA DELL'IMPERO. La Roma di Traiano*, Roma, Palombi Editori, 2013, p. 106-108.

Piéranges

Piéranges Charles, *L'Arc de Traian à Benevento*, Les documents ATHENAEUM photographiques, Paris, Éditions Alpina, 1943.

Tudor 1958

Tudor Dumitru, *Oltenia romană*, București, 1958.

Tudor 1982

Tudor Dumitru (coordonator științific), *Enciclopedia civilizației romane*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1982.

Velcescu

Velcescu Leonard, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*, Éditions Les Presses Littéraires, Saint-Estève (Franța), 2008.

Veyne

Veyne Paul, «Une hypothèse sur l'arc de Bénévent», în *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, t. 72, 1960, p. 191-219.

Abstract

On the occasion of the 1900th anniversary of the Arch of Traian in Benevento (114 A.D.), the author tries to highlight in this review some thoughts on the importance of this monument and many reliefs that adorn it. These sculpted scenes were performed by Roman artists between the end of the reign of Emperor Traian (98-117 A.D.) and the beginning of the reign of Hadrian (117-138 AD.); they have a real importance for the history of art as well as history and Romanian culture in general.

The scenes depicted on the Arch of Benevento highlight the end of the heyday of the artistic School of Apollodorus of Damascus (during the reign of Traian) and the emergence of a new artistic style, which has been developed during the reign of Hadrian.

Valy-Geta CEIA

Ordo et rusticitas sau Despre romanitatea exemplară*

Trăim în mijlocul dezlănțuirii tumultuoase a orașului. De pe înălțimea societății urbane, suntem înclinați să socotim viața rurală drept semn de existență inferioară, departe de spiritele rafinate ale metropolei. Dar nu numai noi putem fi, cumva, acuzați de această falsă percepție asupra vieții la țară. Romanii celei de-a doua jumătăți a veacului I î.Hr. deveniseră la fel de străini de ceea ce înseamnă existență câmpenească. Viața se desfășoară în mijlocul forfotei urbane, evenimentele importante doar acolo se pot săvârși.

La o privire atentă, însă, descoperim rolul modelator de caractere și de conștiințe pe care îl are agricultura. Tocmai de aceea, o considerare globală a vieții rustice ne oferă date pentru a descifra înseși direcțiile social-politice ale statului respectiv, dar, la un alt nivel, și o perspectivă profundă asupra mentalităților ce însușesc acel spațiu. La tot pasul, *pericula* – evidente sau latente – exersează spiritul cu capacitatea de a lua decizii, de a răzbi, de a nu cădea învins. Pilda oferită de către Aulus Gellius, a unui trac *ex ultima barbaria*¹ „din cea mai îndepărtată sălbăticie”, care se iluzionează asupra facilităților campestre, e etalonul perfect al aprecierii acestei existențe. Tâlcul pildei e evident. Nedepins cu agricultura, tracul a plătit scump îndrăzneala și greșeala de a crede că învățătura înseamnă *imitatio falsa* „imitație nesocotită”. A te lupta zi după zi cu ogorul, cu zeii neprielnici ai timpului, cu molimile, a relua cu obstinația lui Sisif muncile câmpului nu înseamnă nicidecum abrutizare existențială, ci, dimpotrivă, exersare, șlefuire a unor calități *sine qua non*. Ne trezim astfel azvârliți brusc din cea mai simplă și epuizantă activitate fizică în cea mai adâncă reflectare a dimensiunilor altitudinale ale existenței.

În preambulul la tratatul *De agri cultura*, Cato Maior trasează, cu patosul său inconfundabil, modelul romanului exemplar: *virum bonum quom laudabant, ita laudabant: bonum agricolam bonumque colonum; amplissime laudari existimabatur qui ita laudabatur. [...] ex agricolis et viri fortissimi et milites strenuissimi gignuntur.*² Ca într-un ecou, Varro prelungește această viziune, adăugându-i accentele dramatice ale realității contemporane, a doua jumătate a veacului I a. Chr.: *Viri magni nostri maiores non sine causa praeponerant rusticos Romanos urbanis. [...] Quod dum servaverunt institutum, utrumque sunt consecuti ut et cultura agros fecundissimos haberent et ipsi valetudine firmiores essent [...]. [...] nunc intra murum fere patres familiae correperunt,*

1 * O variantă a lucrării a fost prezentată la Colocviul „Ordine și Chaos”, al Departamentului de limbi clasice de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (17 mai 2014).

Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XIX, XII, 7-9.

2 Cato Maior, *De agri cultura*, *praef.*: „când laudau un bărbat bun, [strămoșii noștri] îl laudau spunând că e un bun țăran și un bun cultivator”; se considera că era extraordinar de laudat cel care era în felul acesta laudat. [...] dintre agricultori se ivesc și bărbați foarte puternici și soldați extrem de destoinici” (trad.n.).

*relictis falce et aratro, et manus movere maluerunt in theatro ac circo quam in segetibus ac vinetis.*³ Într-o perioadă în care ținutul peninsular tindea să dezvolte o agricultură de lux, în slujba consumului urban în creștere, scriitorul celebrează fecunditatea locurilor, pe care le compară plastic cu o imensă livadă. Preocupat de practicarea vânatului și de mărfurile alese, devenite rentabile, el se declară neliniștit față de neglijarea agriculturii tradiționale, în favoarea parcurilor și a bazinelor pline cu pești. Crezând cu fermitate în agricultura intensivă, combinată cu creșterea vitelor, enciclopedistul roman propune un model de domeniu agricol de o amploare moderată, *villa rustica*, structurat după o complexitate armonioasă. Atașamentul față de tradiție, manifest, se conjugă, așadar, la Varro cu o perspectivă modernă asupra întregii agriculturi. Cele trei cărți ale tratatului său configurează un tablou complex al cultivării cerealelor și al îngrijirii arborilor, al zootehniei și, ultima carte, al creșterii animalelor de curte, dar și al îngrijirii albinelor. Acum – ultima jumătate a secolului I î. Hr., când Roma republicană lasă loc celei imperiale, perioadă de răscruce din istoria romană – se profilează două direcții convergente în ce privește statutul agriculturii: o conștientizare a situației dramatice a agriculturii, dar și un efort de revigorare a lumii rurale (chiar dacă acesta se va dovedi zadarnic). Reformele agrare din istoria Romei reflectă un proces de destabilizare între *agri privati*, domeniile private, și *ager publicus*, proprietatea statului. Decăderea micii proprietăți are loc atât pe fondul acaparării de către patricienii bogați a terenurilor vândute, ba chiar și a arendării sau a cedării lor primului ocupant, cât și a ruinării proprietarilor mici și mijlocii în urma devastărilor suportate de romani în timpul celui de-al doilea război punic. Deși ca urmare a cuceririlor domeniul public devenise imens, de el beneficiau doar cei bogați. Această schimbare a atras un alt fenomen: părăsirea ogoarelor și migrarea la oraș, îndeosebi la Roma, a muncitorilor. În secolul al II-lea deja, imense latifundii ajung, așadar, în mâna câtorva, ceea ce avea să ducă, precum vizionar arată Pliniu cel Bătrân, chiar la pierderea patriei.

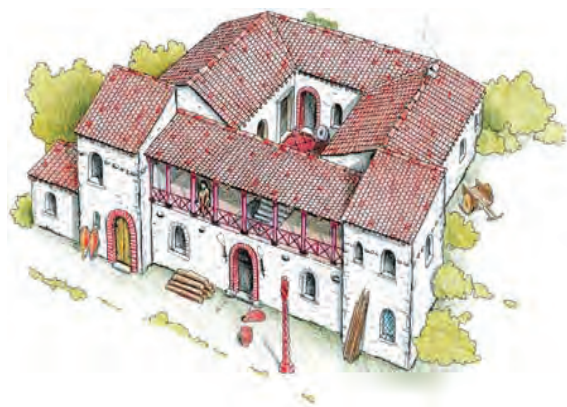
Or, fenomenul nu este unul care să se limiteze doar la sfera proprietății agricole, la simple analize economice. Consecințele abandonării ogorului sunt cu mult mai profunde, fiindcă această muncă trudnică, îndârjită, permanentă, ordonată și „supusă cerului” – după sintagma lui Raymond Bloch și Jean Cousin, recognoscibilă ca un leit-motiv la Hesiod, în Ἔργα καὶ Ἡμέραι – dezvoltă în practicant însușiri superlative. Responsabilitate, fermitate, constanță, simplitate, conștiința datoriei, pietate coparticipă la încheierea acestui univers, iluminându-l. Chipul emblematic al lui Cincinnatus⁴ se ivește spre a ne învedera acest

3 Varro, *De re rustica*, II, 1: „Pe bună dreptate, strămoșii noștri, oameni de seamă, puneau mai presus romanii de la țară decât pe cei de la oraș. [...] Atâta vreme cât erau credincioși acestei tradiții, ei au câștigat în două feluri, fiindcă și în agricultură aveau ogoare foarte fertile și ei înșiși erau mai puternici. [...] în zilele noastre aproape toți capii familiilor au apucat-o aproape în grabă în cetate și, abandonându-și coasa și plugul, au preferat să-și folosească mâinile mai degrabă pentru a aplauda la teatru și la circ decât să le folosească la lucrul câmpului și al viței-de-vie” (trad.n.).

4 Vezi Titus Livius III, 26-29. Înfrângerea romanilor în războiul cu vecinii sabini determină senatul roman să numească un dictator – pe timp de șase luni, nu insist aici asupra înțelesului conceptului, cu totul altul, pe atunci – și decid ca acesta să fie Cincinnatus. Îl găesc la coarnele plugului, muncindu-și alături de soție ogorul. Înștiințat de decizia senatului, îmbracă toga și ia comanda soldaților, obținând o victorie pentru care e primit în triumf la Roma. La doar 16 zile de la numire, misiunea fiind îndeplinită, Cincinnatus se întoarce însă la munca ogorului său, pe malul drept al Tibrului. Discret sau manifest, episodul acesta reprezintă un

firesc al vieții. Perspectiva complexă și convergentă asupra elementelor integrante ale devenirii ni se lasă descoperită într-o poveste răscolitoare pentru romani, dar și pentru umanitate, *largo sensu*. O atare viziune coerentă asupra vieții conferă romanității altitudinale dimensiuni indeniabile, profilându-i piscurile tocmai în vremurile de început ale eonului roman. Coerența fără fisură dintre planurile preocupărilor și manifestărilor noastre se impune însă drept cale dreaptă și sigură spre umanitatea pe care neîncetat o năzuim: armonioasă în disonanțele ei, unitară în diversitate, convergentă, în pofida divergențelor ce o străbat. Aceasta este pilda, transtemporală, oferită de către Cincinnatus.

Lecția romanității e însușită însă pe de-a-ntregul doar dacă asimilăm diacronic acest prototip civilizațional. Într-o perspectivă comprehensivă, procesul obligă la

reflectarea mutațiilor social-mentale în interiorul unui spațiu în schimbare. Astfel, survolându-l, constatăm că traseul decadenței romane este jalonat de degradarea idealurilor comunitare, de potențarea tot mai accentuată a instinctelor egotiste, de prevalarea intereselor individuale în detrimentul celor cetățenești, de separare până la incongruență a planurilor vieții, *exempla maiorum* rătăcindu-se în hățișurile contingenței. Or, în lumina devenirii,

raportarea la idealurile antecesorilor e fundamentală, actualitatea durabilă revendicând obligatoriu asimilarea antecesorilor. Trecutul nu e atunci tărâmul nostalgiilor deșarte, ci sursa și imboldul devenirii, izvorul și, totodată, depozitarul propriilor noastre virtuți și idealuri: „în căutarea unor noi idealuri de viață, deopotrivă cu activă cercetare a zilelor noastre, nu trebuie să pierdem din vedere legea filogenezei idealurilor. Când se clădește o lume nouă, amintirea celei vechi trebuie ținută trează în inimă și minte. Noile idealuri nu pot nesocoti ceea ce oamenii au crezut a recunoaște până acum drept nobil, frumos și sfânt.”⁵

Numai că o atare opinie nu are nicidecum aromele proaspete ale actualității, ci, fără îndoială, parfumul lumii clasice. Spre a salva sufletul patriei, Octavianus Augustus purcede la un alt tip de război, mult mai dramatic decât cel al precedesorilor și, poate, mai sângeros – fiindcă nimic nu e mai crâncen, mai anevoios decât descoperirea și cucerirea spațiilor interioare. Într-un demers conjugat de resuscitare a orgoliilor civice, de percepere verticală a vieții și de reclădire a Romei altitudinale, împăratul își aliază marii creatori, socotindu-i *milites strenuissimi* – ca să-l parafralez pe Cato Maior. Într-o tentativă soteriologică, operele acestora – ce conturează un spațiu referențial exemplar, prin evocarea altitudinii spirituale a Romei de odinioară, prin reînvierea trecutului ca model existențial și de civism – declanșează războiul pe frontul interior al ființei. *Exempla*, fiecare în felul său, pentru contemporaneitatea ce percepe drept vetuste tocmai valorile

element referențial fundamental și pentru literatura augustană.

5 Vianu 1982, p. 462-463.

care au înălțat Roma, din oameni de pripas pe coline dezgoline, toate aceste creații devin un manifest al iubirii de patrie, când discret, când pătimaș.

Declarând drept model existențial suveran *mos maiorum*, ce creionează fidel *verus et bonus Romanus*, scriitorii de curte – sintagmă nicidecum impregnată de conotația puternic peiorativă actuală, fiindcă obliga la valoare și era străină de fațetele obedienței profitoare – ne înfățișează lumea campestră ideală. Horațiu ne restituie acest jind, în care simplitatea și ritmul naturii ordonează existența individului *ut prisca gens mortalium*, în epoda *Beatus ille...* (*Epodon liber*, II)⁶, ale cărei ecouri răsună, peste veac, și în poemul lui Claudian, *De sene Veronensi*:

*Felix, qui patriis aevum transegit in agris,
ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem;*

[...]

*Frugibus alternis, non consue, computat annum;
autumnum pomis, ver sibi flore notat.*⁷

Ambele poeme cântă ritmul existențial circumscris mișcării astrilor, ordinea, simplitatea, constanța, firescul, bucuria, ce e, obligatoriu, consecința efortului, ne învață iarăși romanitatea. „Lumea umană a spațiului și timpului” pe care o analizează Cassirer în al său *Eseu despre om*⁸, tributară ideilor de ordine, de unitate și de legitate a universului ni se revelează astfel cu acuitate.

În creația horațiană, una dintre cele mai convingătoare sub aspectul reîntronării elementelor cardinale ale vieții altitudinale romane, avem, în schimb, o panoramă a sufletului omenesc și a ravagiilor pe care le face răzlețirea de perceperea verticală a vieții. Împestrită de jindul vieții rurale, opera lui Horațiu ne așază sub ochi tabloul antinomic al existenței câmpenești și al celei urbane, spre a pricepe măcar ceva din armonia ineluctabilă originară a rusticității, despre ordinea ce se așază în consonanță cu mișcarea astrilor și mersul naturii. Să-i urmărim, bunăoară, chiar pe cei doi șoareci, *mus rusticus* și *mus urbanus*, pe rând gazdă și oaspete.⁹ Prin intermediul lor, ni se relevă două modele existențiale în contrapondere: simplitate, liniște, măsură, pe de o parte, neliniște și agitație permanente, ostentația prosperității câștigate cu un consum demn de cu totul alte cauze, pe de alta. Altundeva, venusianul operează o veritabilă analiză antropologică când, strecurând versurilor sale, pentru trezire, o poțiune de *italum acetum*, intuiește în dorința obstinantă de a-ți clădi casa prin imitarea/ refacerea spațiului rural, nostalgia spațiilor serene campestre:

*Deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
quam quae per pronum trepidat cum murmure rivum?
Nempe inter varias nutritur silva columnas,
laudaturque domus, longos quae prospicit agros.*

6 Horatius 1980, p. 294.

7 Claudian, *De sene Veronensi*, 1-2, 11-12: „Ferice e omul când viața-și duce-n ogoarele sale,/ Tot o casă îl vede și țânc și cu plete cărunte./ [...] Numără anii pe roade, nu după consul, ca tineri,/ Vara o știe pe floare, toamna, asemeni, pe poame.” (în *Poezii latini postclasici* 2001, p. 86-87).

8 Vezi Cassirer 1994, p. 66-83.

9 Vezi Horatius, *Sermonum liber alter*, VI.

*Naturam expelles furca, tamen usque recurret.*¹⁰

„A privi spre viitor și a nu zăbovi cu încăpățănare într-o admirație convențională a trecutului”¹¹ aduce forța ideatică recunoscută a operei horatiene, care nu încremenește într-o nostalgie sterilă, ruptă de viața activă, ci impulsionează neîncetat la transformare.

Un alt *laudator temporis acti*, Vergiliu, ne oferă grație poemului său didactic, *Georgicele*, un riguros îndrumar al lumii rurale. În cele patru cărți ale scrierii descoperim indicații prețioase cu privire la succesiunea și modul în care trebuie să se desfășoare muncile ogorului, la viticultură și arboricultură, apoi, în cartea a III-a, la creșterea vitelor și, în ultima, informații utile pentru cei dedicați apiculturii. Astfel, întreaga economie rurală este descrisă – surprinzător pentru cei de azi – într-un tratat versificat. Dar întregul poem este contrabalansat de excursuri a căror poeticitate răvășitoare nu face decât să rearticuleze unitar existența, în complexitatea sa polifonică. Aceste idei „sunt plasate de-acum în interiorul reprezentării, în interstițiul ideii, – preluând, *mutatis mutandis*, o plastică reprezentare a lui Foucault – în acest spațiu infim în care ideea se joacă cu ea însăși, descompunându-se și recompunându-se”¹². Poemul oferă astfel fundament solid înțelegerii vieții și resorturilor creației și aproprierii literaturii. Luându-ni-l însoțitor, ca odinioară Dante, pe Vergiliu, să scrutăm rapid din acest punct literatura, spre a-i decela urzeala. Astfel, mai mult decât orice, literatura este artă a sufletului și a conștiinței, ea este artă a cunoașterii și a vieții, ea este, prin urmare, locul în care rațiune și afect, gnoseologic și estetic se întretes într-o armonie deplină. E vorba de un *modus vivendi cogitandique* articulat foarte coerent și unitar, în care dimensiunile existenței sunt intercondiționate. De altminteri, *Dicta Catonis* străluminează acest adevăr secund al literaturii. Acolo citim, în prefața celei de-a doua cărți: *Telluris si forte velis cognoscere cultus,/ Virgilium legito.*¹³ Iată, un poem didactic este cel mai adecvat mijloc de instruire în tainele muncii rurale. Evident, am fi crunt tentați să depășim, ca pe o vanitate a poeziei, acest îndemn dacă nu ne-am așeza, precum avem obligația, în mijlocul universului despre ale cărei rosturi vorbim.

Revenind din acest popas lăaturalnic, o elegie properțiană, supranumită romană (IV, I), ce i-a stârnit lui Dumézil analize extrem de pasionale, concentrează printr-un paralelism antitetic înfățișarea vechii Rome – *illa Roma antiqua* –, a simplității și virtuților intrinseci ființei, și aceea augustană, în care luxuria, ostentația prosperității devin implicit reperele valorizării individului, determinând o primejdioasă decadere morală. Într-un tablou dihotomic, instanțele ce duc la schisme și la degenerare spirituală sunt subtil profilate:

*Hoc, quodcumque vides, hospes, qua maxima Roma est,
Ante Phrygem Aenean collis et herba fuit;
Atque ubi Navali stant sacra Palatia Phoeb,*

¹⁰ Horatius, *Sermonum liber primus*, X, 19-24: „Marmura e pe potrivea pajiștii ce-a flori miroasă?/ Apa în oraș adusă, gata țevile să spargă,/ E mai limpede ca unda călătoare-n valea largă?/ Voi sădiți, printre colonne, pădurea în crâmpie,/ Țineți ca o față-a casei înspre larg de câmp să deie,/ Firea îndărăt sen-toarce, de-ai goni-o chiar cu parii”.

¹¹ Bloch, Cousin 1985, p. 115.

¹² Foucault 1996, p. 110.

¹³ *Dicta Catonis, Liber II, Praefatio*, I-2: „De vrei, poate, să știi mai multe despre cultivarea pământului./ Citește-l pe Vergilius”.

*Evandri profugae concubuerunt boves.
Fictilibus crevere deis haec aurea templa,
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa;
[...] Curia, praetexto quae nunc nitet alta senatu,
Pellitos habuit, rustica corda, Patres.*¹⁴

Tibul recurge la aceeași structură opozitivă dinamică, de conjugare a trecutului simplu, dar încărcat de spiritualitate, cu prezentul îndestulat material, însă diluat în planul virtuții.¹⁵ Împletindu-și semnificații și trimiteri variate, articulate însă convergent, imaginile vorbesc cu asupra de măsură despre relativitatea existențială, despre însemnele fundamentale ale vieții, ce înscriu ființa în orbita vieții vrednice de trăit – *vivimus vitalem aevom* „trăim o viață vrednică de trăit”, cum spune Plaut¹⁶, așezând un atare ev fast sub zodia proteguitoare a lui Iuppiter. Faptele simple, dar pline de efort, au transformat, așa cum ne încredințează Propertiu, o adunătură de bordeie sărăcăcioase, răspândite pe colinele Latiumului, în cea mai măreață cetate. Pentru aceste *rustica corda* reperul cardinal îl constituie, *avant la lettre*, îndemnul senecan *vivere secundum naturam*; iar poetul se îngrijește să ne atragă luarea-aminte asupra unei conștiințe superioare, nesufocată de greutatea materialității, căci – aflăm – simplitatea desăvârșită *Nec fuit opprobrio*.

Catul descoperă la rândul-i resorturile intime care au provocat aceste schimbări profunde; activismul structural (*negotium*) a fost covârșit treptat de *otium*, declanșator de dezastre morale și sociale:

*Catulle, tibi molestum est:
otio exsultas nimiumque gestis:
otium et reges prius et beatas
perdidit urbes.*¹⁷

Aici și astfel însușită, lecția majoră a romanității, cum spuneam, ne obligă să privim faptele în desfășurarea lor, să înnodăm diversele planuri, să preluăm și să transmitem ceea ce a fost acceptat drept bun, adevărat, frumos. Astfel, însemnăm cu adevărat ceva dacă știm ca, păstrând ceea ce e prețios, să remodelăm, să înnoim în consonanță cu ordinea atemporală a universului, cosmosul nostru. De aceea *ubi sunt (qui ante nos)* „unde sunt (cei care înaintea noastră)” reprezintă nu un încremenit topos artistic, loc gol, privat de afectivitate, ci un veritabil element cardinal al idealurilor noastre. Dar, în fond, un miez de gândire, încapsulat într-o formulă devine topos abia atunci când nu mai suntem capabili să-i înțelegem izvorul ce clocotește fără astâmpăr, perpetuu, la rădăcina sa. Conștiința, dramatică, a faptului că e anevoios să îți construiești existența la înălțimea timpurilor înaintașilor a constituit multă vreme un punct nodal în creația literară. Profilarea sferelor

14 *Elegiae*, IV, 1, 1-6, 11-12: „Străine, tot ceea ce vezi aici, pe unde se întinde măreață Roma/ Înaintea friganului Eneas era doar iarbă și coline./ Și unde se înalță, pe Palatin, templu pentru Neptun Corăbierul/ Se tolănea odinioară cireada lui Evandru./ Aceste temple aurite au fost durate în locul unor zei din lut./ Care nu se rușinau de bordeiul simplu./ [...] Curia, ce strălucește mândră de toga pretextă./ Avea bătrâni dintr-o bucată, îmbrăcați în piei” (in Propertius 1992, pg. 114).

15 V. Albius Tibullus, *Elegiae*, II, 5.

16 Plautus, *Poenulus*, V, IV, 1187.

17 Catullus, LI, *Ad Lesbiam*: „Tihna, Catul, îți este dăunătoare; tihna ți-a prilejuit prea multă tulburare și prea mult avânt; în trecut tihna a făcut să piară regi și orașe fericite”.

semantice ale acestuia izbutește să ilustreze pregnant noutatea vechiului și, mai mult, imperativul întoarcerii înspre bătrânețea umanității, etalon al propriilor noastre virtuți și idealuri, oglindă în care, privindu-ne, avem dintr-o dată încredințarea profundă a comuniunii indelebile de dincolo de timp, în stare să îndepărteze sentimentul pierzător al solitudinii. Ne trezim astfel responsabili, la rândul-ne, pentru *ce va fi*. Acest sentiment a stârnit grija împăratului Augustus și, în egală măsură, a tuturor acelor care și-au înțeles rostul, destinul.

Viziunea aceasta concertată asupra vieții, conturată în tușe extrem de fine, ne pune sub ochi panorama unei umanități care se deschide înspre umanitatea dintotdeauna. Aparent deconcertant, Jean-Yves Boriaud îl citează în *Histoire de Rome* pe Freud, care visa adesea la Roma, cetatea eternă unde „rien de ce qui se produit ne se serait perdu et où toutes les phases récentes de son développement subsisteraient encore à côté des anciennes.”¹⁸ Descoperim însă aici nu numai o imagine asupra felului în care trebuie să privim înspre Roma, ci și a rosturilor propriei existențe. Pentru Cicero cultura nu este o simplă proiecție spirituală, ea devine intrinsecă vieții în acțiunile sale cele mai concrete.¹⁹

Congener spiritual teoreticianului roman, Thomas de Koninck – cel care operează o analiză a resemantizării conceptului în cartea sa despre *Noua ignoranță și problema culturii* – decelează în semnificațiile conceptului grave confuzii – asupra cărora nu voi zăbovi aci. În ocurență cu întreaga viziune ciceroniană, filozoful canadian insistă asupra faptului că aceasta „angajează ființa omenească în întregime”²⁰: „Minunatul cuvânt «cultură» ne trimite de la bun început tocmai la viață, mai curând decât la vreun model artificial. El sugerează continuitatea de creștere specifică vieții, autodezvoltarea, dar și o anume fragilitate și dependență față de mediu. Viața despre care se vorbește aici este viața sufletului, potrivit sintagmei clasice, pe care i-o datorăm lui Cicero, de *cultura animi* – adică înflorirea deplină, nu numai a copacului, ci și a spiritului uman pe culmea potențialităților sale. Ea include etica și politica, dar și dragostea de frumos, evident; căci Cicero spune *animi* și nu *animae*, ceea ce sugerează toate valorile pe care noi le asociem cu „inima” – și nu numai inteligența.”²¹ Cale privilegiată, suverană, reper cardinal și intrinsec al ființei, pentru romanitatea republicană solidaritatea plenară dintre religie și drept, dintre viața privată și cea socială, coeziunea deplină a diverselor laturi ale vieții și, mai ales, dedicarea fără opreliști garantau dimensiunea altitudinală a cetății și a individului. Realitatea vieții noastre individuale dobândește sens deplin și valoare numai în măsura în care e dedicată cetății și comunității și, în același timp, se leapădă de attributele exacerbate ale eului. De această conștiință civică, umanistă, erau însuflețiți în vremurile strălucirii lor romanii înșiși. În numele său, bravii romani clamau binele cetății și al celorlalți ca surse obligatorii ale binelui individual; binele propriu este răsplata celor care trăiesc gândind și practicând neîncetat binele comunitar, a celor care trăiesc iluminați de *exempla maiorum*. Literatura latină avertizează, fie *viva voce*, fie subiacent, că raportarea la idealurile antecesorilor e un imperativ ontologic fundamental. Lectura noastră se metamorfozează în cele din urmă

¹⁸ Boriaud 2001, p. 6.

¹⁹ Radkowski 2000, îndeosebi cap. *Societate, cultură, civilizație*, p. 25-80.

²⁰ Idem, *ibidem*.

²¹ Konick 2001, p. 80.

într-o avertizare, *avant la lettre*, asupra efectului Simmel. Progresul nu e legat direct de prosperitate, iar mutațiile gândirii umane trebuie asimilate critic. În relația utopic-distopic care, am văzut, se instituie în aceste opere, cititorul însuși este implicat direct, într-un efort personal de reflexie asupra elementelor fundamentale ale existenței, dar și asupra pericolelor care trebuie eludate, *ut vivat vitalem aevum*.

Bibliografie

Izvoare literare

Cato

Cato, Marcus Porcius Censorius-Maior, *De agri cultura*, edidit Antonius Mazzarino, Leipzig, B. G. Teubner, 1982.

Catullus

Catullus, Caius Valerius, *Carmina*, Ediție bilingvă, Traducere, studiu introductiv și note de Teodor Naum, București, Teora, 1999.

*** *Dicta Catonis. Spusele memorabile ale lui Cato*. Studiu introductiv, traducere în metru original și note de Mariana Băluță-Skultéty, București, Editura Universității din București, 2009.

Horatius

Horatius, Quintus Flaccus, *Opera omnia*. 1. *Ode. Epode. Carmen Saeculare*, 2. *Satire. Epistole. Arta poetică*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita. Stabilirea textului și selecția traducerilor: Traian Costa, București, Editura Univers, 1980.

Gelle

Gelle, Aulu, *Les nuits attiques*. Tome IV. Livres XVI-XX. Texte établi et traduit par Yvette Julien, Paris, Les Belles Lettres, 1998.

Livius Titus

Livius, Titus, *Ab Vrbe condita*, III, Leipzig, Teubner, 1932.

*** *Poeți latini postclasici*, antologie bilingvă latină-română, traducere, cu studiu introductiv, medalioane, note de Traian Diaconescu, Iași, Institutul European, 2001.

Propertius

Propertius, Sextus, *Opera omnia*, Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers, 1992.

Varron

Varron, *Économie rurale*. Livre II. Texte établi, traduit et commenté par Charles Guiraud, Paris, Société d'Édition „Les Belles Lettres”, 1985.

Vergilius

Vergilius, Publius Maro, *Georgicon libri IV*, în *Oeuvres*, texte latin publiée avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par F. Plessis et P. Lejay, Paris, 1927.

Literatură modernă

Bloch

Bloch, Raymond, Cousin, Jean, *Roma și destinul ei*. Volumul II. Traducere și note de Barbu și Dan Slușanschi, București, Editura Meridiane, 1985.

Boriaud

Boriaud, Jean-Yves, *Histoire de Rome*, Librairie Arthème Fayard, 2001.

Cassier

Cassirer, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*. Traducere de Constantin Coșman, București, Humanitas, 1994.

Foucault

Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane*. Traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu. Studiu introductiv de Mircea Martin. Dosar de Bogdan Ghiu, București, Editura Univers, 1996.

Frank

Frank, Tenney, *Life and Literature in the Roman Republic*, Berkeley-Los Angeles-London, University of California Press, 1971.

Goff

Goff, Jacques Le, *Pentru un alt Ev Mediu. Valori umaniste în cultura și civilizația Evului Mediu*. Volumul I. Studiu introductiv, note și traducere de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 1986.

Grimal

Grimal, Pierre, *Civilizația romană. I-II*. Traducere, prefață și note de Eugen Cizek, București, Editura Minerva, Colecția „Biblioteca pentru Toți”, 1973.

Habinek

Habinek, Thomas N., *The Politics of Latin Literature. Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1998.

Konick

Konick, Thomas De, *Noua ignoranță și problema culturii*. Traducere de Mihaela și Ion Zgărdău, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

Mommsen

Mommsen, Theodor, *Istoria romană*, volumul I, Cuvânt înainte de acad. Emil Condurachi, Traducere de Joachim Nicolaus, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Radkowski

Radkowski, Georges-Hubert de, *Antropologie generală*. Traducere de Florin Ochiană, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.

Vianu

Vianu, Tudor, *Studii de filozofia culturii*. Ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană. Studiu introductiv de George Gană, București, Editura Eminescu, 1982.

Abstract

We live in the middle of the tumultuous life of the city. From the heights of the urban society, we are inclined to consider rural life a sign of an inferior existence, unfit for the metropolis' refined spirits. But on a closer look, we discover the character and conscience shaping role that agriculture had in the roman world. To struggle day by day in the field, with the unfavorable weather gods, diseases, to continue with the rigor of Sisif, the field work does not mean the existential brutalization, on the contrary, it implies the practice and refinement of sine qua non qualities. This writing traces how the distance from the discipline and simplicity of the rural life gradually destructs features that had built the greatest empire.

Călin Timoc

Dacii în armata romană târzie

Reforma împăratului Gallienus în domeniul armatei romane a precedat-o pe cea a împăratului Diocletianus și a urmărit crearea unei unități mobile de cavalerie, care, datorită dinamismului, să acopere pe un front foarte mare, de sute de kilometri, defensiva statului roman târziu, atât de încercat de dese invazii ale barbarilor nordici, precum și de frecvențele apariții ale unor uzurpatori în provincii. Gallienus a mai fost numit, datorită situațiilor militare cărora a fost nevoit să le facă față, și „împăratul călare”¹.

Nu se știe foarte exact din cine a fost compusă această armată mobilă, dar se presupune că la bază a avut vechile *vexillationes* – detașamente operative de pe limes, de la mijlocul secolului III d.Hr., rămășițe ale fostelor unități auxiliare regulate, de cavalerie (*alae*) și cohorte (*equitata*) din provincii. Efectivul unității mobile gallieniene nu depășea probabil 10.000 de cavaleriști, iar sediul ei, datorită problemelor apărute în Gallia, a fost stabilit la Mediolanum².

Eficiența armatelor mari de călăreți a fost arătată în cursul domniilor lui Claudius al II-lea Gothicul, ale lui Aurelianus și Probus împotriva unor invadatori de temut precum goții, francii și alamanii. Acești barbari se adunau, la finalul secolului al III-lea, în confederații de triburi (adevărate super-unități tribale) și se năpusteau după pradă, de multe ori, până în inima Imperiului Roman³.

Consacrarea acestei reforme militare se va face în epoca împăratului Diocletianus, care împarte armata romană în *limitanei* - grăiniceri-pedestrași cantonați pe graniță în puncte fixe, bine fortificate și *comitatentes* - trupe mobile, foarte bine înarmate, postate în interior, în spatele liniilor defensive și care interveneau ori de câte ori barbarii reușeau să străpungă limesul⁴.

Cu toate că știm destul de puține lucruri legate de structura acestei armate și despre stilul ei de luptă, cert este că în componența ei existau excadroane de elită (foștii *equites singulares*) și de cavalerie grea, dar și *turmae* de călăreți arcași și sulițași. Șarjarea cu lancea era adesea preferată împotriva inamicului pedestru.

Totuși, ținând cont de faptul că, înainte, cavaleria era formată din auxiliii etnice, ne putem pune întrebarea ce coloratură trebuie să fi avut această armată de *comitatenses*? Cât de omogenă era ea și care era specificul ei în luptă?

Arcul de triumf al împăratului Gallienus ne înfățișează armata romană de campanie, în fruntea căreia el reușește să-i învingă pe parți în anul 297-298, de unde tetrarhii își iau

1 Marcel Le Glay, Yann Le Bohec, Jean-Louis Voisin, *Istorie romană*, Ed. Historia, București, 2006, p. 389.
2 *Ibidem*.

3 Peter Wilcox, *Rome's enemies. Germanics and Dacians*, Osprey Military, Embleton, 1994, p. 28.

4 Horia C. Matei, *O istorie a Romei antice*, Ed. Albatros, București, p. 183.

supranumele de Medicus Maximus, dar și Persicus Maximus⁵. Din reprezentările de pe reliefurile arcului se poate constata că șarja principală asupra pozițiilor dușmane a fost dată de unități călare de draconari. Fiind un împărat de origine iliră, Galerius, la fel ca mulți *augusti* ai epocii sale, este de presupus că își recruta luptătorii din provincia natală și cele vecine; de altfel, în epoca romană târzie, bazinul principal de recrutare pentru armata de campanie de *comitatenses* îl constituiau provinciile balcanice⁶.

Ca atare, nu putem decât să acceptăm ideea că, datorită armamentului și a faptului că, în această parte a Europei antice, creșterea cailor era o ramură de bază a economiei agropastorale, traci, daci, iliri erau preferați de sistemul de recrutare roman. Cătălin Borangic demonstrează eficiența acestor săbii curbe purtate de traci și daci chiar și împotriva unor armate bine echipate, cu un armament defensiv complet, cum se presupune că erau războinicii sasanizi⁷.

Un izvor important în reconstituirea componenței acestei armate mobile (*consistentes*) îl reprezintă

Notitia Dignitatum, un registru administrativ databil la începutul secolului al V-lea, având înregistrate toate categoriile de trupe din armata Imperiului Roman târziu, precum și demnitățile existente în stat⁸. În cadrul trupelor înșiruite de document, între auxiliile Imperiului Roman Târziu apar și unități care au supraviețuit din epoca Antoninilor, din

momentul constituirii lor până în secolul V-VI d.Hr.:

- *Ala prima Ulpia Dacorum* (Suisa)⁹,
- *Milites Dacisci* (Mediolanum)¹⁰,
- *Auxillium primorum Daciscorum* (Drobeta) & *Auxillium secundorum Daciscorum* (Burgo Zono)¹¹,
- *Cohors prima Aelia Dacorum* (Amboglanna)¹².

⁵ Peter Kneisl, *Die Siegestitulatur der römischen Kaiser*, în *Hypomnemata*, 25, 1969, p. 178.

⁶ Marcel Le Glay, Yann Le Bohec, Jean-Louis Voisin, *op.cit.*, p. 388-389.

⁷ Cătălin Borangic, *Incursiunile în arsenalul armelor curbe tracice. Falx dacica*, în *Terra Sebus*, I / 2009, p. 47.

⁸ Otto Seeck, *Notitia Dignitatum*, Berlin 1876.

⁹ *Ibidem*, p. 80.

¹⁰ *Ibidem*, p. 90.

¹¹ *Ibidem*, p. 96.

¹² *Ibidem*, p. 221.

Această enumerare de trupe indică, o dată în plus, faptul că dacii erau importanți în armata romană târzie, preferați pentru eficiența lor în luptă, prin crearea de breșe largi în rândul armatelor adverse, datorită armelor lor de atac (*falx* și *sica*). La Amboglanna, în *Britannia*, pe inscripțiile lăsate în piatră, dacii și-au gravat și arma care i-a făcut faimoși în lupte¹³.

Foarte probabil, populațiile de daci liberi mai puteau oferi pentru armata romană târzie recruți care să lupte cu aceste arme.

Abstract:

The Dacians have fought in the roman army since the 2nd century and their weapons made them famous in antiquity. A whole series of military units survive the wars and military they was used in the basis campaign armies of the Illyrian Emperors of Rome. Gallerius's arch gives us enough clues in this regard.

¹³ Tonz Wilmott, *Cohors I Aelia Dacorum: A Dacian Unit on the Hadrian's Wall*, în ActaMN, 38 / I, 2001, p. 122.

Sorin Damian

Repere evenimentiale în evoluțiile de la Dunăre din secolul VII

Vreme de secole, orizontul cronologic al domniei împăratului Aurelian a fost considerat drept punctul-terminus al prezenței imperiale romane la Dunăre. Descoperirile arheologice din ultima jumătate de veac, dar și analiza integrată a documentelor literare relative la epoca în cauză și la cele imediat următoare, mult mai numeroase decât se credea inițial, au făcut ca, treptat, acest reper cronologic să-și piardă valoarea simbolică de cotitură istorică în evoluția societăților din această regiune. Desigur, nu se pune problema contestării caracterului dramatic al momentului retragerii aureliene, dar acesta este în prezent – cu excepțiile de rigoare, care se situează de obicei în afara rigorii științifice – așezat mai bine în tabloul general al procesului de lichidare a anarhiei militare și reinventare a Imperiului Roman sub sigla dioclețiană. Un alt reper cronologic a început să înlocuiască, treptat, funcția simbolică deținută anterior de retragerea aureliană: sfârșitul violent (așa cum i-a fost și începutul) al domniei împăratului-centurion Focas, din anul 610. Paralelele acestui moment cu epoca împăratului Aurelian nu sunt puține. Ca și în timpul lui Aurelian, regiunea Dunării a jucat rolul de cel mai însemnat focar de probleme al Imperiului: aici era pusă cel mai puternic sub semnul întrebării securitatea frontierelor statale (de către carpo-goți în a doua jumătate a secolului III, de către slavi și avari în a doua jumătate a secolului VI), aici s-a concentrat cea mai mare parte a resurselor armate imperiale (conduse direct de împărați la sfârșitul anarhiei militare, respectiv, de comandanți recrutați din familia imperială¹ la sfârșitul secolului VI) și din interiorul acestui vast aparat militar s-au conturat elementele de inițiativă politică regională: sub forma frondelor separatiste ale unor Regalianus, Ingenuus și Aureolus în secolul III, respectiv, sub forma insurecției militare a ofițerului de rang inferior Focas. Și într-un caz, și în celălalt, consecințele inițiativelor politice luate de actorii regionali din bazinul Dunării s-au repercutat până la sfârșitul imperiului, având, în timp, consecințe de durată asupra redefinirii identitare a milioanele de locuitori din spațiul carpato-danubian. Nici în primul, nici în al doilea caz, evoluția ulterioară a evenimentelor, egale ca turbulență și dramatism, nu au generat o ruptură a relațiilor dintre societatea de pe ambele maluri ale Dunării și centrul imperial, care s-au menținut la o amplitudine și o complexitate ce putea regiunea vechii Dacii într-o poziție mult mai apropiată de teritoriile interne Imperiului decât de cele exterioare acestuia.

Vom prezenta, în cele ce urmează, câteva jaloane procesuale și evenimentiale care probează, că, și în cursul secolului VII, există suficient de multe coordonate ale realității

¹ Îl avem în vedere, spre exemplu pe fratele împăratului Mauricius, generalul Petru, din timpul războiului romano-slavo-avar

dintre “noua romanitate”² și periferia daco-romană, a cărei cunoaștere nu poate fi tributară nici măcar pentru acest veac sindromului “mileniul întunecat”.

Anul **603**: Pentru a putea contracara revolta generalului Narses, care s-a răsculat la Edessa împotriva sa, împăratul Focas transferă o parte a trupelor de la Dunăre, compromițând apărarea acestei frontiere și contribuind la pierderea susținerii pe care i-o acordase, până atunci, aristocrația provincială dunăreană.

Anul **604**: Avarii invadează teritoriul Imperiului pe tot aliniamentul dunărean. Împăratul Focas sporește tributul către aceștia la 120.000 de nomisme. Cu acest prilej, hanul Baian este menționat pentru ultima oară în izvoare; un nou han, probabil descendent al lui Baian, va fi atestat în anul 610.

Anul **610, 3-5 octombrie**: Populația Constantinopolului, instigată de dema verzilor, se alătură răscoalei declanșate de exarhul Heraclios din Cartagina, răsturnându-l pe Focas (care este ucis cu întreaga familie) și proclamându-l împărat pe fiul omonim al exarhului, comandantul operațiunilor militare.

Anul **614**: Episcopul Dulcissimus de Durostorum se refugiază la Odessos. Aproximativ tot atunci, mănăstirea de la Libida³ este distrusă de invaziile avaro-slave, însă acesta pare a fi un caz izolat: în aceeași epocă, numeroase lăcașe de cult - printre care basilica episcopală de la Callatis, cele de la Argamum (basilica II), Nicopolis ad Istrum și Tomis (basilica cu criptă) - sunt folosite ca adăpost de populația refugiată din fața atacurilor. De asemenea, în continuă existența în formulă urbană așezări precum Histria (care se reface parțial după distrugerile suferite în 593), Tomis, Callatis, Argamum, Marcianopolis, Odessos sau, pe malul Dunării, Durostorum. Există însă și centre urbane care decad rapid: Halmyris, Ulmetum, Capidava (unde noua fortificație apără doar o treime din suprafața inițială), Sacidava, Tropaeum Traiani etc.

Anul **617, iunie-iulie**: Trupele avarie trec Dunărea și atacă Constantinopolul. După o încercare eșuată de a-l prinde în cursă pe împăratul Heraclios, avarii se retrag, luând cu ei numeroși prizonieri romanici, pe care-i colonizează în Pannonia. Foarte probabil, acesta este episodul reținut în hagiografia Miracolele Sfântului Dumitru, care menționează că prizonierii sunt instalați în regiunea Sirmium-Singidunum.

Anul **617, începutul toamnei**: Între Heraclios și hanul avar se încheie pacea, Constantinopolul acceptând să plătească avarilor un tribut de 20.000 de nomisme. Grupările slave din Carpații Nordici se emancipează de sub autoritatea hanului, episodul indicând totodată o slabă autoritate nominală a avarilor asupra spațiului intracarpatic.

Anul **617**: Hanul Kubrat al bulgarilor turanici este creștinat la Constantinopol, atragerea la creștinism fiind realizată prin intermediari din zona gurilor Dunării, care va intra treptat sub controlul politico-militar al acestuia.

Anul **623**: Regele Samo al Moraviei îi înfrânge pe avari pe Dunărea superioară. Autoritatea sa nu se extinde și asupra Câmpiei Someșului.

Anul **625, primăvara**: O ambasadă persană ajunge la curtea hanului Baian, traversând teritoriul daco-roman, pentru a realiza o alianță avaro-slavo-bulgară care să

2 Imperiul Roman de Răsărit (de Constantinopol/Noua Romă), care devine, tocmai în acest orizont cronologic, bizantin.

3 Slava Rusă, Dobrogea

atace, simultan cu persanii, Constantinopolul. Acesta va fi atacat în sincron de avari și perși în anul următor, începând cu 27 iulie.

Anul **626**: În contextul asediului avaro-persan asupra Constantinopolului, împăratul Heraclius acordă croaților și sârbilor dreptul de a se așeza în Illiria și îi cere papei Honorius I să trimită la cele două grupări o misiune de creștinare.

Anul **628**: Până atunci aliați ai avarilor, onugurii (stabiliți în zona gurilor Niprului și Nistrului) se răscoală împotriva acestora, sub comanda principelui Kubrat, vărul conducătorului onugur Organa. Răscoala este inspirată de diplomația romană, care-i recunoaște ca federați pe onuguri, iar aceștia devin temporar factorul de control militar din nord-vestul Mării Negre.

Iarna **631/632**: Kutrigurii din Pannonia se revoltă împotriva avarilor, dar sunt înfrânți. O parte a răsculaților se refugiază în Dacia intracarpatică.

Anul **635**: Împăratul Heraclius și hanul Kubrat al bulgarilor turanici încheie un tratat împotriva avarilor. Autoritatea acestora din urmă se va restrânge în anii următori la teritoriile din bazinul Dunării mijlocii.

Anul **658**: Trupele imperiale, conduse de Constant al II-lea, înfrâng și supun sclaviniile din Tracia și Macedonia, dar nu reușesc să restaureze autoritatea imperială la nord de Balcani, ajunse sub controlul “celor șapte triburi slave” - excepție făcând însă punctele fortificate de pe litoralul pontic și de la gurile Dunării.

Anul **658**: Regatul morav al lui Samo se destramă, iar avarii reiau controlul asupra unor teritorii din nordul Ungariei de azi. Nici o grupare regională nu își extinde autoritatea asupra teritoriilor de la est de Tisa.

Anul **665**: La moartea lui Kubrat, han al bulgarilor turanici devine fiul său Batbaian. Sub autoritatea acestuia se află și unele ținuturi de la gurile Dunării. Trei ani mai târziu, el va pierde controlul Crimeei în favoarea khazarilor și-și va exercita autoritatea doar în bazinul Nistrului inferior.

Anul **668**: După răsturnarea tatălui său Kubrat, hanul Asparuch și gruparea utigură (circa 50.000 de oameni) din coaliția bulgarilor turanici părăsește ținuturile Nistrului și se așează în Moesia, în zona dintre Odessos și Durostorum. În anii următori, va prelua controlul asupra grupărilor slave din regiune, cu ajutorul aristocrației locale romanice din orașele portuare dunărene și din Pontul Stâng.

Anul **677**: Hanul avar îl desemnează, în fruntea populației romanice din regiunea Sirmium (strămutate acolo în 617) pe prințul bulgar Kuber, din gruparea onugură (frate sau văr cu Asparuch), alungată din nordul Mării Negre de khazari. Asupra teritoriilor de la vest de Nistru nu se mai exercită autoritatea nici unei puteri regionale alogene.

Anul **680, noiembrie - 681, septembrie**: Are loc al șaselea sinod ecumenic. Episcopul de Messembria este singurul ierarh din regiunea Dunării de Jos care participă la conciliul de la Constantinopol.

Anul **681, prima parte**: Împăratul Constantin al IV-lea conduce o campanie antibulgară, pe mare și pe uscat, principala direcție de atac fiind prin Dobrogea și sudul Basarabiei. După retragerea spre Capitală a împăratului, grav bolnav, trupele imperiale sunt atacate la trecerea Dunării, fiind sever înfrânte de forțele lui Asparuch, care traversează Dunărea cu toate forțele sale, stabilindu-se în regiunea Odessos/Varna, fără ca armata

imperială să mai poată interveni. Capitala imperială mai păstrează totuși controlul asupra fortificațiilor litorale și din delta dunăreană. Basilica de la Durostorum este distrusă în contextul invaziei bulgare.

Anul **685**: Gruparea prințului Kuber se răzvrătește împotriva avarilor și, cu sprijinul romanilor, se refugiază împreună cu supușii săi în Macedonia.

Anul **688**: Administrația imperială își restabilește autoritatea în zona europeană, constituind aici prima themă, Tracia, care include ca subdiviziune și zonele rămase sub controlul Constantinopolului în Dobrogea. Teritoriile de la nordul Dunării nu se află sub autoritatea noului stat bulgar.

Anul **696**: Justinian al II-lea (detronat la sfârșitul anului 695 de strategul themei Ellada, Leontios) este exilat în Chersonesul Crimeean, de unde se refugiază la bulgari, traversând Bugeacul și Dobrogea, zonă în care își recrutează trupe pentru a-și redobândi tronul.

Avem de-a face, deci, cu un secol deosebit de turbulent, în care prin regiunea Dunării se mișcă, de zeci de ori, forțe armate impresionante, aparținând deopotrivă centrului imperial de la Constantinopol, opoziției imperiale la acesta și unui număr foarte mare de entități etno-politice foarte diverse, dar – nota bene! – aflate pe durate multigeneraționale în contact cu Imperiul⁴. Relații foarte complexe leagă toate aceste forțe, ale căror desfășurări în teritoriu sunt posibile datorită menținerii în funcție a unei ample rețele de drumuri, centre urbane și comerciale, porturi etc., dar și a unei elite autohtone care – deși pare să se fi retras cu totul în umbra altor actori politico-militari – este permanent detectabilă ca factor de rebalansare a puterii. Iar faptul că, și în acest veac, în bazinul Dunării există o societate superior organizată⁵, în formule specifice doar societăților istoric sedentarizate: centre urbane cu fortificații și garnizoane, instalații portuare și pârgii de polarizare și control comercial, centre de cult și organizații ecleziastice până la nivel de episcopii, stratificări sociale apte să ofere interlocutori elitelor imperiale și elitelor barbare ș.a.m.d. Tabloul rămâne, fatalmente, cel al unei periferii căreia contextul evenimential nu-i permite să se manifeste de sine stătător: dar faptul că, în acest context, în bazinul Dunării izbândește limba română, în vreme ce restul Imperiului se regrecizează, iar vecinătatea apropiată barbară se cristalizează prin sinteza culturală slavă, spune ceva despre resursele unei societăți rămase temporar – convingerea noastră este că doar aparent, ca expresie a unui stadiu încă precar al cercetării – în afara atenției documentelor scrise.

⁴ Ne aflăm, este poate util să amintim acest fapt, într-un moment în care singura structură cu adevărat statală care supraviețuiește în Europa este cea a Romaniei de Constantinopol.

⁵ Este vorba, desigur, de o superioritate în raport cu populațiile migratoare care tranzitează regiunea; altminteri, stadiul de dezvoltare a societății din regiunea carpato-dunăreană rămâne unul net inferior celui din teritoriile eminamente imperiale

Lecturi critice

Claudia S. Popescu

Un exercițiu de ficționalizare a istoriei: “Misteriile lui Zalmoxis”

Orientalistul Constantin Daniel are un prestigiu greu de egalat în cultura română a ultimei jumătăți de veac, și o notorietate construită în jurul legendarei colecții *Bibliotheca Orientalis* la al cărei prestigiu a contribuit decisiv¹. Așa stând lucrurile, era firesc ca volumul „Misteriile lui Zalmoxis”² să stârnească un interes special, cu atât mai mult cu cât tabla de materii a acestui volum – trecut, se cuvine să menționăm și acest lucru, prin grilele de evaluare ale revistei „Danubius” a Muzeului de Istorie din Galați – propunea câteva teme rarism sau deloc abordate până acum în cercetarea științifică de la noi: identitatea abioilor, relația traco-geților cu hiperboreenii, interferențele spirituale traco-elenice și originea tracă a misteriiilor din vechea Eladă, date noi despre așa-zisul cult zalmoxian, o cu totul surprinzătoare ipoteză privind adversitatea manifestată în societatea tracilor nordici față de dionisianism etc., deloc în ultimul rând, provocatoarea teză cu privire la... statalitatea agatârșă³. Trebuie să spunem de la bun început că, având în vedere profilul lui Constantin Daniel de cercetător al istoriei culturii, dacă nu cumva mai degrabă

1 Cităm aici, ca semn al împărtășirii opiniei, un fragment din recenzia formulată de Aurel-Dragoș Munteanu (în revista “Luceafărul” din 9 iunie 1984) la primul volum al lucrării “Scripta Aramaica”, îngrijit de Constantin Daniel: “*Bibliotheca Orientalis este astăzi unul din titlurile de mândrie ale culturii românești și ale cercetătorilor din domeniul orientalisticii, iar editorul său probează un devotament aproape unic pentru realizările celorlalți, fiind un garant de probitate și de autoritate științifică a tuturor aparițiilor din serie... Textele egiptene vechi, în traducerea lui Constantin Daniel, precum și cercetările absolut originale ale aceluiași autor privind limba feniciană sunt în măsură să conducă la o nouă perspectivă asupra vechii lumi mediteraneene, cu inestimabile consecințe asupra înțelegerii unor fenomene de cultura și spiritualitate de pe teritoriul țării noastre*”.

2 Constantin Daniel, “Misteriile lui Zalmoxis”, notă introductivă și îngrijire Ovidiu-Cristian Nedu, ed. “Herald” București, 2011

3 Simpla utilizare a acestei sintagme într-un volum editat după anul 2000, adică într-o perioadă în care o mare parte a istoriografiei autohtone se dovedește alergică la orice evocare a statului pentru epoca preromană, este, mărturisim, provocatoare. Nu putem trece cu vederea faptul că mulți autori neagă în prezent calitatea de organizație statală până și stăpânirii lui Burebista, pe care chiar și izvoarele antice o definesc ca stat: pentru că termenul “arhe”, utilizat (chiar în formula “Megale arche”), de Strabon nu este altceva decât corespondentul în terminologia greacă antică pentru noțiunea modernă (și chiar universală) de stat. Această echivalență nu comportă nici un fel de nuanțări, dat fiind că ea a fost întru totul explicitată de Aristotel – deci de un politolog al antichității grecești – în tratatul său “Etica Nicomahică”; drept urmare, orice rezerve în a recunoaște caracterul statal (chiar suprastatal) al uniunii burebistane nu reflectă decât necunoașterea definiției statului, organizație care reunește în mod sistemic trei componente: populația, teritoriul și puterea instituționalizată. Dar – și revenim astfel la obiectul analizei noastre – tocmai această definiție juridică (repetăm, cu valoare universală) pune din start sub semnul contradicției în termeni ideea că o populație migratoare – cum neîndoiește au fost agatârșii – ar fi fost, prin ea însăși, generatoare de stat. După cum vom vedea, nuanțarea pe care o face Constantin Daniel ține cont de această exigență a definiției, însă artificul este metodologic indezirabil.

al morfologiei culturii, dar nu al istoriei propriu-zise, reconstitativă de realitate structural-fenomenologică, așteptările noastre legate de această carte nu vizau nici încorporarea în argumentație a câștigurilor aduse de arheologie, analiza critică a izvoarelor ș.a.m.d. în ultimele patru decenii⁴, nici instrumentarea logico-istorică a unor concepte inovative (fie și dintre cele vehiculate chiar de autor), ci – în temeiul operei pe care s-a construit prestigiul autorului – formularea unor lecturi culturale din perspective integrative sau insolite, necesarmente întemeiate pe document autentic⁵ sau pe studii fundamentate la rândul lor pe document autentic. Oarecum surprinzător⁶, textele reunite în volum sunt foarte departe de formula care l-a consacrat pe Constantin Daniel, fiind profund tributare unor curente culturale ale deceniului Nouă⁷ și având în mod vădit intenționalitatea misterizării unor capitole ale istoriei – doar autorul putând să precizeze dacă a procedat astfel ca strategie de marketing în promovarea propriei creații, pentru a-și sublinia adeziunea la anumite alianțe cultural-politice sau din cine știe ce alte rațiuni.

Cert este faptul că volumul „Misteriile lui Zalmoxis” abundă de formulări și aserțiuni pentru care orice alt autor ar fi stigmatizat cu vehemență (astăzi, când etichetele se atribuie cu o facilitate dezarmantă) ca tracoman/dacoman⁸ – și care, chiar și făcând abstracție de etichetările de acest gen, au o fragilitate argumentațională care nu poate fi justificată prin invocarea stadiului precar al cercetărilor conexe. Astfel, Constantin Daniel acreditează, într-un capitol întreg⁹, teza că românii (daco-românii) ar fi moștenit de la hiperboreeni, pare-se în mod exclusiv, mitul blajinilor. Lăsăm la o parte faptul că „mitul blajinilor” nu este un mit propriu-zis, ci un construct cultural modern¹⁰, creat pentru a ordona de o manieră coerentă o moștenire folclorică multistratificată și cu numeroase contradicții funcționale

4 Studiile reunite în această carte au fost elaborate, după cum suntem avertizați de editor în nota introductivă, anterior anului 1985.

5 Avem în vedere, evident, sensul cel mai larg al termenului “document”

6 Nu putem face abstracție, nici în cazul lui Constantin Daniel, nici a oricărui alt autor/cercetător, de contextul în care-și elaborează opera și, cel puțin în egală măsură, de motivațiile individuale atribuite fiecărei creații în parte. A proceda la denunțarea ca neștiințifice (contrare adevărului istoric, în particular) a unor lucrări care și-au propus să fie și au fost prezentate ca opere de ficțiune, constructe simbolice ș.a.m.d., așa cum din păcate procedează numeroși intervenienți din discursul istoriografic contemporan, este deopotrivă nedeontologic, neproductiv și generator de probatoriu al unor grave carențe de erudiție.

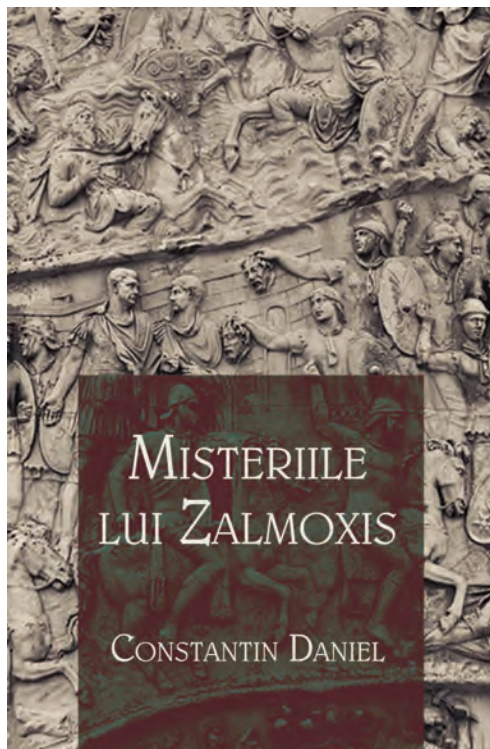
7 În ultimul deceniu al epocii comuniste, în cultura română se manifestau numeroase procese reconfigurative, puternic dezaliniate canoanelor formale ale momentului, unele urmărind contestarea dogmei oficiale (sau cel puțin adoptarea unor strategii evazioniste), altele adoptând atitudini avangardiste, favorizate de transformarea societății locale într-una puternic urbanizată, cele mai multe însă recuperând capitole de istorie preștiințifică sau compensând necesități spirituale (ignorare în secolul XX nu numai în spațiul spiritual românesc), precum cea – care presupunem că-l va fi tentat și pe Constantin Daniel – de exersare a cunoașterii misterice.

8 Faptul că „vânătorii de dacomani” consacrați nu au invocat niciodată numele lui Constantin Daniel, deși n-au avut nici cele mai mici rețineri să pună acest stigmat până și pe unele opere de ficțiune – deci nesupuse obligației de a reflecta adevărul istoric – fundamentale pentru cultura română (precum „Rugăciunea unui dac” a lui Mihai Eminescu) arată cât de arbitrară și superficială este o atare etichetare.

9 Daniel 2011, pg. 79-98: Capitolul IV: „Mitul blajinilor la români și hiperboreeni”

10 Nici în cultura tradițională română, nici în culturile tradiționale înrudite sau învecinate nu există un „mit original” (o poveste a mitului), atestată sau reconstituibilă pentru orice epocă anterioară secolului XIX, care să poată argumenta existența unei „mitologii a blajinilor”. Acest fapt nu reduce însă valoarea constructului cultural modern, care – dincolo de valențele analitice demonstrate – reușește să surprindă un moment de sincretism dintr-o cultură populară vie.

– dar nu putem trece cu vederea faptul că acestui mit îi sunt înglobate, alandala, fie pasaje din creații literare culte¹¹, fie ecouri din culturi diferite¹², fie reflexe culturale ale altor teme (bunăoară *fârtații*), fie chiar conexiuni cu motive ale mitologiilor clasice, greco-romane, care n-au nici cea mai vagă contingență dovedibilă cu subiectul blajinilor. Chiar făcând abstracție de toate acestea, teza emisă în titlul capitolului – supraviețuirea unui mit al blajinilor din cultura hiperboreilor¹³ în cea românească premodernă – este introdusă apoi

în cel mai specific stil dacoman: prin sentințe enunțate, dar nedemonstrate și nedemonstrabile. Afirmații ca „Amintirea ucenicilor lui Zalmoxis, care posteau necurmat și duceau o viață sfântă, în curățenie și în smerenie, n-a putut dispărea cu totul și, sub forma mitului blajinilor, ea se perpetuează în memoria românilor...”¹⁴ sau „Din faptul că Paștele blajinilor se sărbătorește la o săptămână după Paștele creștin putem deduce că în cultul lui Zalmoxis exista o sărbătoare consacrată morților...”¹⁵ sunt grăitoare pentru lipsa de argumentație și chiar de logică a întregului demers, care rămâne bazat exclusiv pe contrafacerea probatoriului. Ne face plăcere să credem (și, firește, ne-ar părea rău dacă ne-am înșela) că autorul și-a creionat aceste însemnări nu ca pe un articol științific asumat, ci ca pe o schiță de abordare a problematicii în logica morfologiei culturale – aceeași metodă la care

a recurs și Mircea Eliade în „Istoria” sa, pusă de mulți sub semnul controverselor, chiar înainte de a înțelege utilitatea sa în înțelegerea componentelor atemporale din structura fenomenelor culturale de natura mitului – pe care s-o așeze ulterior, cu parcimonia-i cunoscută, într-o formulare intrinsecă paradigmei științifice.

Aceeași lipsă de consistență logico-argumentativă și frenezie a aserțiunilor nedemonstrabile este dovedită, ca să ne rezumăm doar la aceste două exemple, și în capitolul consacrat unei presupuse adversități a societății geto-dacice (a elitelor sale, într-un moment anume) față de cultul lui Dionysos¹⁶. Dacă precedentul capitol consacrat

11 Este expres citat (Daniel 2011, pg. 81) romanul „Paștele blajinilor” de Mihail Sadoveanu, care, oricând de mult i s-ar fi supraevalua atributul de roman realist, rămâne o operă de ficțiune

12 Dintre acestea, asocierea cu brahmanii este cea mai hazardată: „în nordul Moldovei, blajinii sunt numiți *urici*, dar o apelație mult mai frecventă este cea de *rohmani*” (Daniel 2011, pg. 83)

13 Inutil, poate, să mai atragem atenția că nu a existat o cultură a hiperboreilor, hiperboreii înșiși nefiind decât un produs de percepție culturală lacunară a antichității grecești, aplicat pe criterii pur geografice asupra unor populații și culturi care nu aveau, adesea, nimic în comun

14 Daniel 2011, pg. 94: care ucenici? care post necurmat? care smerenie? care memorie?

15 Daniel 2011, pg. 96: de unde se poate deduce așa ceva?

16 Daniel 2011, pg. 250-260: Capitolul XI: „Adversitatea față de cultul lui Dionysos”

acestei divinității preeminente a antichității greco-tracice¹⁷ este, în cea mai mare parte a sa o erudită și metodologic justă trecere în revistă a cunoștințelor despre cultul dionisiac – unde-și găsesc totuși locul și câteva aserțiuni care evadează din rigoarea argumentativă¹⁸ - capitolul XI nu este decât o înlănțuire de aserțiuni care ies cu totul din logica argumentativă. Dacă punctul de pornire al acestei desfășurări are un anumit temei – ipoteza că lapidara mențiune a lui Strabon despre stârpirea viilor dacice din porunca lui Burebista ar putea reflecta o anumită re poziționare a suveranului cu cultul dionisiac este și va rămâne probabil multă vreme o temă de polemică – prezumția că etnonimul agatârs¹⁹ dispare pentru că... „numărul purtătorilor de *thyrs* se micșorase”²⁰ este, elegant spus, hazardată. Sunt, în continuare, introduse ca fapte validate interpretări care aveau, și acum jumătate de veac, cu atât mai mult în zilele noastre, un fundament șubred. Astfel, autorul reia într-un întreg subcapitol²¹ tema interzicerii aurului la geto-daci, formulată cu circa două, trei generații în urmă dintr-o impardonabilă superficialitate de judecată. Spunem impardonabilă, pentru că, încă de la primele sale enunțări, această aserțiune avea păcatul de a fi în contradicție flagrantă cu izvoarele literare antice²², care amintesc de uriașa acumulare de piese de aur și alte metale prețioase în lumea geto-dacică, dar și de a ignora cu obstinație numeroasele informații medievale și moderne despre tezaurele descoperite în principalele centre ale vechii Dacii ori valul de descoperiri arheologice moderne, care confirmau cu asupra de măsură informațiile anticilor²³. La fel de hazardate sunt și aserțiunile despre simplitatea veșmintelor geto-dacice²⁴, egalitarismul din societatea agatârsă ori cu totul deplasatul enunț despre... colectivismul geților. Încă și mai inadecvată este așa-zisa concluzie a acestui capitol: „... a existat o rivalitate între cultul și riturile lui Zalmoxis și cele ale

17 Daniel 2011, pg. 208-231: Capitolul I: “Cultul lui Dionysos la traci”

18 Așa este, spre exemplu, prezumția (la care C. Daniel revine de mai multe ori) că populația agatârșilor și-ar deriva identitatea (și chiar numele, tradus cu totul speculativ ca *purtătorii de thyrs/sceptru ritual* – Daniel 2011, pg. 225-226) de la o relație specială cu dionisianismul. Autorul face aici eroarea de a construi o succesiune de prezumții bazate pe alte prezumții: transferă nesustenabil asupra agatârșilor informații asociate de sursele antice doar tracilor, construiește o etimologie grecofonă pentru etnonimul unei populații iranoide, acreditează ca singură interpretare a politeismului agatârșilor relația privilegiată cu dionisianismul ș.a.m.d.

19 Vom utiliza această variantă ortografică a etnonimului în discuție (care s-a consacrat în cultura noastră și respectă principiile fonetice ale limbii române) și nu pe cea de *agathyrs*, pentru care pledează C. Daniel (care urmează, de altfel, propunerea lui Vasile Pârvan), preferată de autor doar pentru a-i motiva artificii etimologice.

20 Daniel 2011, pg. 253-254. Autorul comite aici o dublă eroare: pe de o parte, construiește o ipoteză bazată pe o interpretare personală cu totul nefundamentată, iar pe de alta, ignoră fără nici un argument explicația cea mai logică – aceea că etnonimul agatârs dispare o dată cu dispariția identității populației astfel desemnate (prin reducerea, dispersarea și/sau asimilarea comunităților constitutive sau prin migrare, e o altă discuție).

21 Daniel 2011, pg. 255-256

22 A invoca pasajul legendarului banchet oferit de Dromichete lui Lisimach ca argument al faptului că geții nu dispuneau de aur, este pur și simplu pueril: vasele prețioase puse pe masa prizonierilor macedoneni erau tot proprietatea geților. Inutil să mai evocăm aici pasajul de la Ioannes Lydus.

23 Astăzi, după descoperirile de la Căpâlna, Malaia Kopaina etc. și, mai ales, după episodul brățărilor de la Sarmizegetusa, a mai evoca fie și drept ipoteză de lucru ideea că ar fi existat vreo interdicție de utilizare a aurului în societatea geto-dacică înseamnă a plasa discursul în afara celei mai elementare baze științifice

24 Nu există nici o îndoială că populația comună avea veșminte simple, dar o atare aserțiune nu poate fi proiectată asupra întregii societăți. Cercetările recente ale istoricului de artă Leonard Velcescu cu privire la statuaria romană care-i înfățișează pe daci pun în evidență existența, la nivelul elitei, a unei vestimentații elaborate și rafinate.

lui Dionysos...”²⁵ – nu doar pentru că toate elementele prezentate drept argumente sunt șubrede (când nu sunt de-a dreptul fabulații), ci și pentru că, chiar dacă ar fi fost adevărate, ele nu pot conduce la o asemenea rezultantă. Ne permitem să amintim aici demonstrația făcută de colegul nostru Laurențiu Nistorescu²⁶ cu privire la faptul că toate informațiile reținute de istoricii antici cu privire la Zalmoxis nu sunt altceva decât fragmente ale hagiografiei lui Dionysos, așa cum este ea atestată într-un izvor de primă mână, imnul homeric „Către Dionysos”. Sacerdot, fie el și sanctificat, foarte posibil și rege istoric, dar în nici un caz zeu suprem, generator al vreunui cult distinct, Zalmoxis nu este altceva decât un vector de manifestare locală a dionisianismului, ceea ce interzice orice punere în opoziție a celor doi termeni. Trebuie să amendăm aici și un procedeu lipsit de legitimitate metodologică, pe care Constantin Daniel îl folosește totuși cu mare frecvență: utilizarea, în scopuri argumentaționale, a unor comparații între elemente ale unor culturi care nici măcar nu-și bănuiau reciproc existența, cu atât mai puțin să împartă vreun fundament cultural comun ori să-și influențeze una alteia manifestările. Așa este cazul, spre exemplu, comparația între educarea tinerilor din așa-zisul „stat agatârș” și cea din Sparta arhaică²⁷, ori cea, încă și mai insolită, despre rolul cântecului în educarea acelorași tineri agatârși și a colegilor lor de generație din triburile bantu ale Africii negre²⁸.

În fine, ne vom mai limita să atragem atenția asupra unui „fir roșu” al volumului „Misteriile lui Zalmoxis”, unul situat din păcate în același registru al ficționalizării: sistematica (deși preponderent aluziva) încercare de a pune semnul egal, în termeni etnici, între agatârși și geți/daco-geți (cei dintâi fiind, chipurile, un fel de elită conducătoare a celorlalți)²⁹, în totală contradicție cu izvoarele antice, care-i prezintă ca două populații distincte și având raportări complet diferite la teritoriu și la populațiile din vecinătatea apropiată: primii sunt alogeni și migratori³⁰, ceilalți au o sedentaritate istorică și o incontestabilă înrudire etno-culturală cu tyrageții, triballii, odrysii și celelalte neamuri tractice dimprejur.

Nu putem trece cu vederea faptul că aserțiunile din volumul lui Constantin Daniel, evocate mai sus, ca și alte câteva pe care n-am considerat că mai este necesar să le amintim, sunt etichetate – de altminteri, cu îndestulătoare justificare – drept „dacomanie”

25 Daniel 2011, pg. 260

26 Laurențiu Nistorescu, “Regalitatea arhaică. Momentul Zalmoxis”, în “Studii de Istorie a Banatului”, nr. XX/2010, pg. 5-22, Ed. Universitatea de Vest Timișoara; <http://www.laurilucus.ro/bibliotheca-lucus/reconstruite-istorice/dacia-magna-pana-sec-i-dhr/regalitatea-arhaica-momentul>

27 Daniel 2011, pg. 125-126

28 Daniel 2011, pg. 127. Câteva pagini mai încolo, comparația dintre realități antropologice ale Africii negre și nici măcar contemporana societate agatârșă este extinsă și asupra condiției femeii.

29 Daniel 2011, pg. 123-124, (după prezentarea “argumentului” că agatârșii nu puteau fi înrudiți cu sciții doar pentru că s-au luptat între ei, de parcă aceea ar fi fost singura bătălie dată în istorie între populații înrudite), precum și în continuare, în formulări care forțează logica: “la geți și, în consecință, și la agatârși” (pg. 128), “la traco-geți și implicit la agatârși” (pg. 129), “geții, din care, pe vremea lui Platon, făceau parte și agatârșii” (pg. 146) ș.a.m.d.

30 Prima lor atestare, de la Herodot (4, 49), îi localizează în zona râului Mureș, același autor evocând însă și un moment anterior, în care agatârșii s-au aflat în spațiul extracarpatic, în vecinătatea sciților istorici (cu care au ajuns în conflict) și în calea marii invazii persane (4, 104). Mi târziu, Ptolemeu (3, 5) îi va identifica în nordul Carpaților, spre țărmurile Balticii, pentru ca ulterior urma lor să se piardă cu totul, lăsând loc la consemnări care sunt fie ecul surselor antice (Ammianus, Servius din Enea, Ștefan din Bizanț, Iordanes etc.), fie expresia unor confuzii, voite sau nu.

ori de câte ori sunt întâlnite (adesea, în exact aceleași formulări) unor iluștri anonimi, diletanți sau propagandiști ai unor cauze ideologice pierdute din start, de către cercetători fără îndoială bine intenționați³¹, dar care arareori depun efortul de a pune în relație corectă autorul, creația acestuia, intenționalitatea creației și contextul tuturor acestora. Depart de noi gândul de a-l încadra pe Constantin Daniel în această neonorantă categorie: nutrim convingerea că, în domeniul cercetării științifice și, mai cuprinzător, al exprimării culturale, erorile și extravagantele maeștrilor își au și ele rostul lor în devenirea generală a cunoașterii. Faptul că, într-un anumit moment al vieții sale, sub povara unei drame personale, Bogdan Petriceicu Hasdeu a scris „Sic Cogito” nu ne-ar îndreptăți să-i ignorăm uriașa contribuție la făurirea academismului în cultura umanistă națională, al cărui ultim enciclopedist a fost. Locul lui Constantin Daniel în cultura națională de la sfârșitul mileniului II e bine marcat. Dar tocmai de aceea este necesară disjungerea, în faptele sale culturale, a eșecului de reușită. O propoziție falsă este indezirabilă în plan științific indiferent cine a rostit-o: a judeca altfel înseamnă a păși în afara planului științific și a suporta toate consecințele acestei alegeri.

31 Reiterăm aici faptul că buna intenție se prezumă întotdeauna, ceea ce nu înseamnă că ignorăm faptul că există și destule cazuri în care eticheta de dacomanie este aplicată cu lejeritate unor adversari personali sau unor autori/lucrări pe care cei grăbiți să le eticheteze nu reușesc (în cazul că fac acest efort) să le înțeleagă cu adevărat.

Daniel Haiduc

Cronica cercetărilor arheologice din România - campania 2013

Din lista bogată a rapoartelor de cercetare cuprinse în volumul *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2013* (*, am ales să le semnalăm, mai jos, pe cele care corespund domeniilor de interes ale revistei noastre.

Alba * Cercetările arheologice efectuate la Alba Iulia, în cartierul Cetate, au avut ca obiectiv dezvelirea sistematică a clădirii identificate în acest punct în anul 2008 drept un sanctuar al zeului Mithras, pe baza unei abordări complexe, interdisciplinare. Inventarul arheologic recuperat în această campanie conține, printre altele, altare, elemente arhitecturale din calcar și gresie, ceramică și monede romane. * Cercetările din cartierul Partoș (insula sanctuarului Liber Pater), au avut ca scop principal stabilirea funcționalității unei clădiri romane, al cărei colț sud-vestic a fost identificat în anul 2003, când a fost descoperit un altar votiv dedicat lui Deus Invictus. În 2013 a fost dezvelit parțial zidul sud-vestic și aproape în întregime cel nord-vestic.

Argeș * Campania de la Câmpulung-Pescăreasa, a continuat cercetarea clădirii incendiate din zona situată între horreum (la vest), principia (la est), via principalis (la sud) și micul edificiu cu hipocaust spre nord. Rezultatele obținute în această zonă întrevăd posibilitatea ca fortificația romană de la Câmpulung „Jidova” să-și fi continuat existența și după atacul carpic din timpul lui Filip Arabul.

Brașov * Obiectivul campaniei de la Racoșul de Jos a fost de a încheia investigația în secțiunile începute anterior și de a obține noi informații asupra locuirii, amplorii și atribuirii acesteia în zonele mai puțin accesibile cercetărilor de pe Piatra Detunată, în special pe terasa a III-a. Observațiile desprinse în urma încheierii cercetării secțiunii, începută în anul 2009, confirmă în totalitate unitatea concepției arhitecturale ce a stat la baza edificării sistemului de apărare dacic de la Racoș-Piatra Detunată. * Campania de la Râșnov a urmărit continuarea cercetărilor începute în 2006 în zona barăcilor din praetentura sinistra a castrului Cumidava. Materialul arheologic descoperit este variat: ceramică uzuală, fragmente de terra sigillata și sticlă, obiecte de podoabă, piese de echipament militar și 10 monede dintre care 6 denari și 4 de bronz.

Buzău * La Pietroasele, campania a întregit descoperirile anterioare, confirmând faptul că edificiul cu hipocaust (băile romane) este o construcție impresionantă, expresie de înaltă ținută a arhitecturii imperiale romane și, împreună cu castrul din apropiere, constituie unicul ansamblu roman din secolul IV de asemenea amploare și cu un asemenea nivel remarcabil de finisare și dotare existent la nordul Dunării de Jos.

Caras-Severin * Au continuat și cercetările arheologice de la Tibiscum-Iaz, comuna Obreja, cu aceleași obiective inițiate în anul 2009, și anume dezvelirea clădirii

VI (surprinsă din punct de vedere arheologic deja din anul 1997) și a drumului roman Decumanus Maximus. Din punct de vedere cronologic au fost surprinse momente importante din dezvoltarea orașului antic Tibiscum, în perioada romană târzie și post-romană. A rezultat și un material ceramic bogat, reprezentat de vase romane târzii, dar și fragmente de vase de sticlă, cuie, mărgelă, aplici și fi bule – extrem de importante în datarea nivelelor. * Campania de la Jupa s-a desfășurat pe trei sectoare. În cadrul sectorului 1 obiectivul a fost continuarea cercetării arheologice în interiorul clădirii XIII B, obiectiv care face parte dintr-un plan de cercetare mai vast ce presupune dezvelirea, conservarea și punerea în valoare a orașului roman Tibiscum, dezvoltat pe malul drept și stâng al Timișului. Cercetările din sectorul 2 „castrul mare” au continuat investigarea începută anterior cu scopul de a surprinde structura internă a castrului, iar în sectorul 3 „așezarea civilă” a fost cercetată clădirea XV, un edificiu amplasat în zona centrală a suprafeței rezervației arheologice aflată la nord de castrul mare.

Cluj * La Potaissa-Turda, cercetarea arheologică în zona praetentura sinistra din anul 2013 a permis completarea planului complexului de barăci descoperit în 2012 și a dus la de dezvelirea parțială a unui edificiu poziționat în continuarea acestora. Cercetările au permis completarea planului complexului de barăci și, prin extindere, planul construcțiilor interioare dintr-o mare parte a zonei praetentura sinistra. * Cercetarea castrului roman de la Bologa, comuna Poieni, a avut ca obiectiv cercetarea arheologică a clădirii comandantului, unul din cele mai importante și mai bine păstrate monumente din zonă. De asemenea s-a avut în vedere și redezvelirea porții de nord în scopul unei viitoare reconstituiri. * Cercetările de la Cășeu au avut ca scop continuarea cercetării în zona barăcilor de pe latura de nord a castrului roman, precum și în vicus. Printre artefactele descoperite se află un denar emis la Roma de Marcus Aurelius, între 163–164, o ștampilă și mai multe obiecte de bronz (ținte și aplici fragmentare).

Constanța * Un număr de cinci rapoarte au ca obiect orașul roman Tropaeum Traiani din comuna Adamclisi. Cercetările efectuate în sectorul A, la nord de basilică, în mare parte în secțiuni deschise anterior, au pus în evidență mai multe ziduri care aparțin anexei monumentului creștin și au dus la colectarea unui material arheologic important constând în ceramică, oase animale, fragmente de sticlă, obiecte de metal și o monedă. De asemenea, cercetarea a urmărit și lămurirea unor aspecte constructive ale intrărilor principale în edificiile de pe flancul sudic și nordic al străzii ABV IV. În sectorul B, scopul săpăturilor a fost acela de a obține detalii privind construcțiile antice evidențiate în cadrul săpăturilor din anii precedenți și de a explica arheologic prezența unei anomalii

rezistivimetrice de maxim într-o zonă unde harta magnetometrică nu semnaleză prezența unor ziduri antice. În ce privește sectorul C, obiectivul cercetării a constat în identificarea modalităților de alimentare cu apă a cisternei orașului Tropaeum Traiani. * La Capidava, comuna Topalu, campania a dus la demararea cercetărilor în principia romană târzie din sector VII. Acest nou proiect de cercetare își propune obținerea sistematică a informației arheologice și arhitecturale asupra respectivei clădiri oficiale dotată cu absidă, de epocă romană târzie. * Șantierul arheologic de la Istria face obiectul a șase rapoarte de cercetare. În sectorul Acropolă Centru-Sud a fost identificată o structură de mari dimensiuni, denumită convențional clădirea romană nr. 1, probabil o reședință de tipul celor din sectorul Domus. Cercetările din sectorul extra muros Poarta Mare-Turnul Mare au avut ca obiectiv reluarea cercetărilor precedente în scopul surprinderii unor detalii constructive și planimetrice ale celor două edificii, identificate anterior în acest sector la N și S de strada „de factură elenistică”. Materialul arheologic recoltat, variat și relativ bogat, indică o datare preliminară în secolele II–III pentru faza a doua de funcționare a edificiului nr. 2 și secolul I pentru o fază anterioară. Programul de cercetare „Basilica cu criptă” de la Histria a continuat în anul 2013, după o întrerupere de doi ani, și s-a concentrat pe lucrări în latura de est a Pieței Mari a orașului roman târziu, iar rezultatele obținute sunt încurajatoare, constituind premisa continuării cercetării întregii zone aflate la est de edificiul creștin. În sectorul T au fost cercetate monumentele din partea de vest a sanctuarului. Trei suprafețe din interiorul încăperii centrale de pe latura de vest a casei romane târzii, cunoscută în literatură drept ”casa constantiniană”, dar mai ales depozitul votiv cu traverse de ancore, semnalat deja în campania din anul 2012, descoperire ce contribuie la cunoașterea activităților de cult în această parte a cetății. S-au continuat și săpăturile în sectorul Basilica Pârvan, iar în Sectorul Sud s-a urmărit identificarea laturii de vest și a colțului de nord-vest a edificiului roman timpuriu de mari dimensiuni descoperit anterior, despre care se presupune că avea o funcționalitate publică, oficială. * Campania de săpături arheologice de la Ostrov a continuat în sectorul I Thermae, având ca obiective generale surprinderea unor detalii legate de edificiul nr. 3 și relația acestuia cu edificiul nr. 2, precum și în legătură cu limita de N și E a edificiului nr. 3. Rezultatele obținute aduc noi informații despre planimetria și funcționalitatea edificiului nr. 3, cel mai probabil un edificiu public, precum și date noi în favoarea datării acestuia în ultima etapă a așezării (sfârșitul sec. III–începutul sec. IV).

Covasna * Noile cercetări arheologice efectuate la Cetatea Zânelor s-au concentrat asupra primului nivel de locuire dacică. Au fost cercetate 25 de complexe constând din gropi de stâlpi, vetre de foc, platforme de vase, platforme de chirpici ars și două construcții. Din stratul de cultură a ieșit o cantitate mare de vase lucrate cu mâna și cu roata, diverse obiecte din fier, creuzete întregi și fragmentare, fusaiole, jetoane, cute de piatră și piese de podoabă.

Dolj * La Desa a fost descoperit un pilon al fortificației romane din șirul orientat E-W, dar și alte șase morminte din perioada târzie a La-Tène-ului mijlociu și din perioada timpurie a La-Tène-ului târziu, care se adaugă celor descoperite în campaniile anterioare. * Fortificația romană de la Cioroiu Nou a constituit și în 2013 obiectul unei cercetări arheologice consistente care a scos la lumină părți ale unor noi clădiri, dar și obiecte

de bronz (fibule, verigi, pandantive, brățări, chei, butoni), de fier (mânere, cuie, zguri, piroane, brice, scoabe, cuțite) sau monede. * Campania arheologică de la castrul roman din Răcarii de Jos, comuna Brădești s-au concentrat asupra clădirii comandamentului castrului, un obiectiv de mari dimensiuni, realizat cu fundații și ziduri de piatră. Au fost cercetate încăperi din partea din spate a clădirii și au fost evidențiate ruinele fundațiilor acesteia.

Hunedoara * Campania centrată pe situl arheologic din satul Ardeu, comuna Balșa a urmărit continuarea cercetării atelierului descoperit în campania din anul 2004, precum și extinderea cercetării turnului locuință, identificat în campania 2002. S-a reușit efectuarea lucrărilor topografice și conservarea primară prin susținerea malurilor cu bandaje din scândură. * Vestigiile cetății dacice de la Blidaru, comuna Orăștioara de Sus, au constituit obiectul unei noi campanii care a vizat în primul rând turnurile aflate în extremitatea sudică a platoului Faeragului și respectiv în centru acestuia. Ambele turnuri investigate prezintă o serie de caracteristici inedite, cu un potențial arheologic și istoric considerabil. Astfel, dacă pentru toate turnurile din jurul cetății dacice de la Blidaru era consemnată o singură fază de utilizare a lor, pentru cele două turnuri situate pe platoul Faeragului au fost documentate două faze, cu diferențe notabile între ele. * Pe șantierul de la Mintia, comuna Vețel, a fost deschis un nou sector de cercetare, denumit convențional Sector NE amfiteatru. În afara săpăturii arheologice propriu-zise, a fost realizată ridicarea topografică de bază, cu încercarea de localizare a cercetărilor anterioare și fixarea a două borne pentru realizarea carioajului topografic. * La Grădiștea de Munte-Sarmizegetusa Regia, cercetările arheologice au vizat două puncte, primul situat pe terasa a IV-a, în interiorul fortificației, al doilea în exteriorul fortificației, în apropierea porții de sud. În primul loc menționat au fost continuate săpăturile reluate aici în anul 2011, pentru a fi stabilit traseul complet al drumului pavat care lega, în epoca dacică, fortificația cu zona sacră și pentru a documenta diferitele etape prin care a trecut zona din antichitate până în perioada modernă. Descoperirea unei piese de bronz cu o valoare istorică excepțională a condus la efectuarea săpăturilor în al doilea punct amintit, unde obiectivul principal a constat în a obține cât mai multe date arheologice cu privire la contextul antic al piesei. * Campania de la Ulpia Traiana Sarmisegetusa face parte dintr-un plan care urmărește încheierea săpăturilor începute cu multe decenii în urmă și publicarea monografică a fiecărui obiectiv în parte. Săpăturile din 2013 au avut două obiective principale: Templul Mare și poarta de nord a orașului. Au fost descoperite numeroase fragmente arhitectonice, capitelluri corintice, bucăți de fus și plinte. De asemenea au fost găsite mai multe blocuri de cornișă și de la învelișul podiumului templului. Există și bucăți din trepte tot de marmură, fie de la intrarea în aedes, fie de la portic, toate constituind elemente importante pentru restaurarea acestui edificiu.

Ialomița * Necropola getică de la Stelnică a constituit obiectul unei campanii în care au fost cercetate 10 morminte de epocă getică: trei morminte de incinerare cu oasele depuse în urnă cu sau fără capac, un mormânt de dublu de incinerare cu oasele depuse în groapă și șase morminte de înhumare, rezultând până acum un total de 416 morminte aparținând epocii getice.

Mureș * Campania de la Călugăreni a avut ca scop cercetarea a trei sectoare

importante: principia castrului roman, din care au fost decoperate aedesul, cele două birouri dinspre nord și o parte din basilica, termele castrului, din care au fost surprinse zidul exterior și 3 încăperi dotate cu instalație de hypocaust și o locuință din vicusul militar, de mari dimensiuni.

Olt * În satul Reșca, comuna Dobrosloveni, au fost întreprinse cercetări arheologice în sectorul fortificația centrală și în sectorul de nord, având ca obiectiv principal identificarea de noi ateliere ceramice din epoca romană. Descoperirea în Sectorul de Nord a unui număr de 3 cuptoare de ars vase din lut, care pot fi date în intervalul dintre a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea, extinde spre nord-vest limitele cunoscute ale cartierului de producție ceramică. În sectorul fortificației centrale, principalele rezultate ale cercetărilor sunt identificarea traseului zidului de incintă din faza de cărămidă a fortificației, a fundațiilor unor clădiri și a unui atelier de prelucrare a sticlei. * Cercetările de la Reșca au urmărit identificarea de noi ateliere ceramice din epoca romană. Principalele rezultate ale cercetărilor întreprinse în Sectorul de Nord sunt descoperirea unui număr de 3 cuptoare de ars vase din lut, care pot fi date în intervalul dintre a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr.. Aceste descoperiri extind spre nord-vest limitele cunoscute ale cartierului de producție ceramică din acest sit, aducând noi informații privind topografia acestuia. * Campania din anul 2013 de la Sucidava, cartierul Celei-Corabia, și-a localizat săpăturile în două sectoare, dintre care îl amintim pe cel situat în zona centrală din interiorul fortificației romano-bizantine, delimitată spre vest de clădirea cu hipocaust, la nord de basilica paleocreștină, iar la sud de horreum și fântâna „secretă”, unde au fost descoperite noi urme de locuire aparținând nivelului geto-dacic târziu (sec. I î.Hr. - sec. I d.Hr.).

Prahova * Campania de la Budureasca, comuna Vadu Săpat, a urmărit continuarea cercetărilor în sectorul sudic al sitului Budureasca 4 Puțul Tătarului și obținerea de informații cu privire la contemporaneitatea locuirii în cele două sectoare ale sitului, dar și verificarea stratigrafiei sitului realizată în urma săpăturilor mai vechi, de dinainte de anul 1989. Cercetările arheologice au dus la descoperirea unor noi structuri de locuire aparținând secolelor V-VII, au confirmat din punct de vedere stratigrafic informațiile din săpăturile mai vechi și au lărgit aria locuirii aparținând latenului getic din cadrul acestui sit. * Campania de la castrul roman din Draja de Sus (PH), a încheiat, în linii generale, cercetarea edificiului A (praetorium) situat în praetentura dextra. Au fost obținute datele stratigrafice și arhitectonice cele mai importante: structura constructivă, cronologia și dimensiunile acestei clădiri. A fost adunată o cantitate apreciabilă de material arheologic, constând din ceramică, artefacte, monede, material de construcție (țigle, cărămizi, olane) precum și materialul de construcție șampilat recoltat în suprafața edificiului (peste 2100 de cărămizi și țigle șampilate). * Cercetarea castrului și băilor romane de la Sfârleanca, comuna Dumbrăvești, au vizat două obiective și anume continuarea cercetării incintei estice, în special în zona barăcii, precum și finalizarea secțiunii S6, de pe latura vestică. În vederea orientării unităților de cercetare arheologică au fost realizate prospecțiuni geofizice în două zone importante ale fortificației. În urma procesării acestora s-au obținut date noi privind orientarea barăcilor, fapt care impune pe lângă necesitatea continuării prospecțiunilor și extinderea cercetărilor în aceste zone.

Satu Mare * În comuna Supur, campania din 2013 a continuat demersurile din 2012 privind cercetarea legăturii între elementele sistemului de fortificații romane de lângă drumul național Carei-Zalău și „fortificația triunghiulară”, surprinsă în anul 2002 pe Dealul Bondaua. Au fost surprinse două șanțuri cu val, cu șanțuri orientate către vest, spre Barbaricum, din care unul aparține liniei principale de fortificare, care străbate valea Crasnei.

Sălaj * Cercetările arheologice de la Porolissum, comuna Creaca, au urmărit determinarea exactă a dimensiunilor reale ale clădirii B6, identificată și cercetată parțial în săpăturile din anul precedent și verificarea unei alte clădiri, poziționată în zona porții principalis sinistra a castrului, similară din punct de vedere structural cu clădirea B6. O importantă realizare a campaniei din anul 2013 a constat în elaborarea unui nou plan al castrului și a întregului sit arheologic, cu amplasarea corectă a noilor structuri descoperite precum și corelarea acestor date cu prospecțiunile geofizice, obiectivul cel mai intens cercetat prin mijloace non-invazive fiind praetorium-ul. * Cercetările de la castrul roman aflat în satul Sutoru, comuna Zimbor, au avut ca rezultat principal identificarea fortificației de lemn a castrului timpuriu și stabilirea relației cronologice cu fortificația de piatră. Totodată a fost realizat un nou plan al castrului și al întregului sit arheologic cu amplasarea corectă a noilor structuri descoperite.

Tulcea * La Jurilovca, cercetările din punctul Cap Dolojman au avut ca obiect patru încăperi aparținând de două edificii. Stratigrafia în acest punct al orașului demonstrează existența unei locuiri din a doua jumătate a secolului V, urmată de cea de secol VI, aceasta din urmă cu cel puțin trei faze distincte, vizibile în compartimentarea și demantelarea unor segmente de ziduri. * În interiorul arealului fortificat de la Murighiol au fost trasate și cercetate, în interiorul arealului fortificat, perpendicular pe zidul estic de incintă, șapte secțiuni. A fost dezvelit un edificiu de mari dimensiuni și un pavaj din pietre regulat tăiate, care poate să reprezinte amenajarea unei piețe, cu o suprafață apreciabilă, extinsă probabil spre vest și sud și care va fi cuprins întregul areal până la clădirile de lângă basilica episcopalis. * La șantierul (L)Ibida, Slava Rusă, cercetările s-au desfășurat pe mai multe sectoare. În sectorul Curtina G – Turnul 8, săpăturile au surprins un nivel datat în sec. V și unul în sec. IV, acesta din urmă corespunzător construirii incintei, și a fost cercetat un mormânt de inhumatie. Cercetările din sectorul X au urmărit lămurirea sistemului de construcție a incintei de sud-est și surprinderea cât mai completă a structurii urbanistice din partea de sud-est a cetății Ibida prin cercetarea edificiilor intramurane. Descoperirile din sectorul Turnul 10 au întărit ipoteza că încăperea cercetată funcționa în sec. IV – V p. Chr. ca depozit de cereale. A fost deschisă o nouă suprafață de cercetare și la punctul „Fântâna Seacă”, cu scopul identificării limitei de est a nucleului de locuire din această zonă. S-a mai lucrat în punctul „Donca” și a fost trasată o secțiune în sectorul „necropolă”, în care au fost cercetate două morminte.

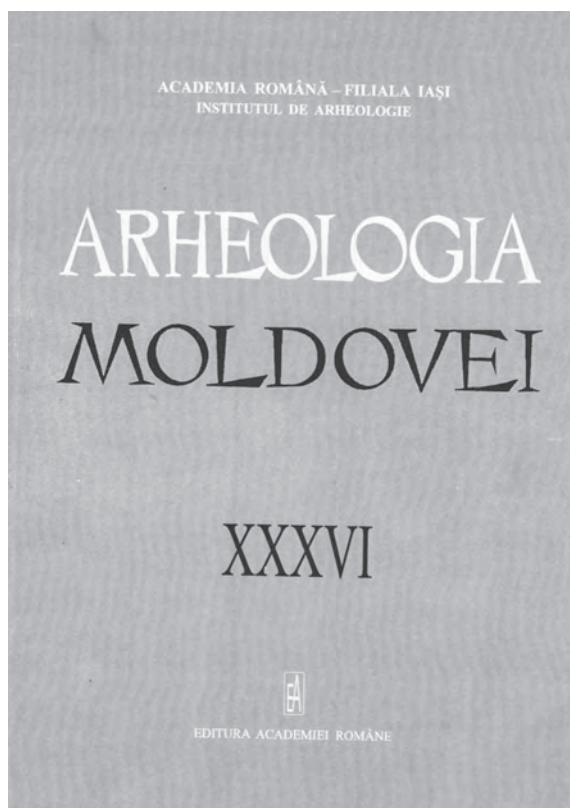
(* Volumul a apărut sub sigla Institutului Național al Patrimoniului (coordonatori: dr. Raluca Iosipescu, dr. Dana Mihai, Emilian Gramureac și Ruxandra Șerban) și a sintetizat cea de-a XLVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, organizate de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea în perioada 5-7 iunie 2014.

Valeriu D. Călărășanu

“Arheologia Moldovei”, nr. XXXVI

Institutul de Arheologie de pe lângă Filiala Iași a Academiei Române a editat recent, prin casa editorială a înaltului for academic național, un nou număr – al XXXVI-lea, corespunzând anului științific 2013 – al prestigioasei reviste-anuar „Arheologia Moldovei”, care apare fără întrerupere de peste o jumătate de secol. Foarte consistentă și sub aspect cantitativ (volumul reunește 392 de pagini format A4), revista impune printr-o structură tematică elaborată, ale cărei rubrici au, totodată, și argumentul consacrării transgeneraționale: *Studii, Numismatică și sigilografie, Materiale, Note, Recenzii și note bibliografice, Viața științifică, Stagii de documentare, Aniversaria* și, respectiv, *Obituaria*. Selecția riguroasă, deloc contrapusă libertății de evaluare critică a cercetătorului (cum, din nefericire, se întâmplă în alte foruri de cercetare), acuratețea aparatului critic și echilibrul metodologic au fost asigurate de un colegiu și un colectiv redacțional care reunesc nume de referință în cercetarea istorică aplicată și fundamentală românească: Gheorghe Postică, Alexandru Vulpe, Ion Ioniță, Silviu Sanie, Dan G. Teodor, Victor Spinei, Alexander Reubel, George Bilavski, Dan Aparaschivei, George Bodi, Costel Chiriac, Vasile Chirică, Cătălin Hriban, Constantin Iconomu, Cornelia Magda-Lazarovici, Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Lucian Munteanu, Adrian Porucic și Oliver Weller, la care se adaugă giranții externi John Chapman (Durham), Falko Daim (Mainz), Friedrich Luth (Frankfurt pe Main), Wolfram Schier (Berlin) și Gerhard Trnka (Viena).

Ne vor rezuma, în cele ce urmează, să semnalăm articolele convergente domeniului de interes al Centrului de Studii DacoRomanistice „Lucus” (cu necesara precizare că acest criteriu nu limitează aprecierea noastră față de celelalte articole): „Euctemon – un producător de lucerne la Tomis (I)” – Constantin Iconomu (pg. 89-104), „Fibule germanice danubiene în context slav (sec. VI)” – Michel Kazanszi (pg. 105-118), „Noi analize și interpretări privind moneda romană republicană” – Virgil Mihăilescu-Bîrliba

(pg. 153-158), „Sigilii dobrogene inedite (II)” – Costel Chiriac (pg. 159-168), „Noi bronzuri figurate din Dobrogea” – George Nuțu și Costel Chiriac (pg. 229-238), „Biserica creștină de la Ibida. Elemente de decorare interioară” – Dorel Paraschiv și Ioan Iațcu (pg. 239-252). La acestea se adaugă câteva foarte utile semnale-recenzie la volumele/studiile „Ceramica terra sigillata din sud-vestul Crimeei – sec. I-III p.Chr. (după materialul descoperit în necropolele scitice târzii din Câmpia Belbek)” de Denis Zhuravlev (2010, lb. rusă), „Nemcice, centru de putere, producție și comerț din Moravia și așezările învecinate din perioada Latene – catalog al descoperirilor monetare” de Eva Kolnikova (2012, lb. cehă), „Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă – iconografie, legendă, metodologie, cronologie și contramarcare” de Gabriel Talmațchi (2011), „Romanizarea. Impunere și adeziune în Imperiul Roman” de Alexander Rubel (2011), „Epitome de Caesaribus. Epitomă despre împărați” de PseudoAurelius Victor (trad. Mihaela Paraschiv, ed. Nelu Zugravu – 2012), „Armata romană în Moesia Inferior” de Florian Matei-Popescu (2010, lb. engleză), „Mongoli și românii în sinteza de istorie ecleziastică a lui Tholomeus din Luca de Victor Spinei (2012). Cu deosebit interes am receptat probleme precum reflectarea arheologică a fluidei epoci de sinteză panslavă investigate de cercetătorul francez Michel Kazanski (care ne-a motivat noi reflecții asupra rolului jucat în această sinteză de componenta germanică și de grupurile alogene din vecinătatea vechii Dacii), erudita analiză critică a unei sinteze asupra monedei republicare romane a distinsului nostru colaborator Virgil Mihăilescu-Bîrliba (în special prin invitația la investigarea momentului de pătrundere masivă a denarului într-o anumită regiune (și fac o, poate utilă, asociere cu articolul colegului Laurențiu Nistorescu din acest număr, privitor la momentul Pydna 168 î.Hr.) și indicatorii sigilografici asupra raporturilor instituționale și de putere din periferia romanică dunăreană, din epoca de emancipare sub sigla dinastiei autohtone a Asăneștilor – cu trimitere, firește, la articolul cercetătorului ieșean Costel Chiriac.

La închiderea ediției

Quaestiones Romanicae II

A apărut ce-a de-a doua ediție a volumului (dublu) de studii „Quaestiones Romanicae”, editat de organizatorii Colocviului internațional „Cultură și comunicare în România europeană” (CICCRE), care reunește studii, eseuri și intervenții prezentate în cadrul ediției de anul trecut, de la Timișoara, a deja prestigioasei manifestări științifice internaționale. Desfășurată în perioada 24–25 septembrie, prin colaborarea dintre Universitatea de Vest din Timișoara și Universitatea din Szeged, ediția secundă CICCRE a avut tema generică „Antichitate și (post)modernitate: paradigme evolutive în România”. Următoarea ediție – care se va finaliza la rândul său cu o viitoare apariție a anuarului „Quaestiones Romanicae” – va avea loc în 3-4 octombrie, în orașul maghiar Seghedin/Szeged, fiind organizată și de această dată de cele două universități partenere, în colaborare cu Centrul de Studii Romanice din Timișoara și Asociația Culturală a Românilor din Seghedin. Temei generice propuse, „Romania între interculturalitate și identitate”, îi sunt subsumate 15 secțiuni tematice distincte, printre care se numără Relații identitare lingvistice și culturale ale României cu matricea originală latină, Spiritualitate creștină în România și Romanizarea provinciilor și a spațiilor extra-provinciale învecinate Imperiului Roman în timpul domniei lui Octavianus Augustus (urme arheologice și evidențe literar-epigrafice).

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS

ACTA CENTRI LUCUSIENSIS